

A
MAGYAR HÚN-HAGYOMÁNY
ÉS HÚN-MONDA

ÍRTA
HÓMAN BÁLINT

A Magyar Tudományos Akadémia
Röck Szilárd-jutalmával kitüntetett pályamunka

A Magyar Tudományos Akadémia
támogatásával

BUDAPEST, 1925
k „STUDIUM” KIADÁSA (IV, MÚZEUM-KÖR ÚT
21.)

K. M. Egyet. Nyomda. Budapest.

Édes apám emlékének!

, *Amely nemzet nem emancipálja
magát tudományos irodalom
tekintetében a külföld alól,
az annak szellemi rabszolgája.”*

HERMANN OTTÓ. 1877.

BEVEZETÉS.

A hún-kérdés története és megoldásának módszere.

Középkori történetíróink III. Béla király jegyzőitől THURÓCZI JÁNOSIG és BONFINI ANTALIG teljes meggyőződéssel hittek a hún és magyar népek azonosságában. Felfogásuk szerint Árpád fejedelem Attila egyenes leszármazója, a magyar honfoglalás az Attila halála után honját vesztett hún nép örökségviszaszerző hadjárata, az erdélyi székelység pedig a nagy hún birodalom bomlása után hazánk területén maradt hún néptöredék, mely a magyarok bejövetele után önként alávetette magát Attila jogos örökösének, a magyar fejedelemnek. E felfogás helyességében, a hun-magyar azonosság történeti hagyományában hosszú századokon át senki sem kételkedett. Csak a XVIII. században rendült meg némileg a középkori írók felfogásába vetett hit. FASCHING és TIMON – felelevenítve SZAMOSKÖZY feltevését – kétségbevonták a székely hagyomány hitelét. PRAY pedig külföldi, főleg bizánci forrásokra támaszkodva szakított az öröklés jogcímén való honfoglalás elméletével. Nála merült fel először a török, majd a finn népekkel való rokonság gondolata, de a hún leszármazás hagyományos tana az ő kritikai ítélszéke előtt is sértetlenül került ki, bár külföldön már elhangzottak az első támadások e hagyomány hitelességével szemben.

A német tudomány, kiváló képviselői – THÜNMMANN, az erdélyi szász EPEK és SCHLÖZER, a nyomukban járó tót SZKLENÁRRAL és orosz KARAMZSINNAL – éles bírálat tárgyává tették a Névtelen jegyző és többi krónikásaink elbeszélését s a bennük fenntartott hagyományokat a hún-magyar azonosság tanával együtt tudakos mesének minősítették. Felfogásuk – melynek a múlt század derekán jeles hirdetői támadtak DÜMMLER, BÜDINGEN és PALACKY személyében – hagyományossá vált a német és cseh irodalomban, a magyar történetírás azonban továbbra is ragaszkodott a hún származás ősi hagyományához s a XIX. század derekán SZABÓ KÁROLY teljes tudományos fegyverzettel felszerelve kísérelte meg a támadások visszaverését.

Időközben a német mondatkutató iskola nagynevű mesterei; SCHLEGEL FRIGYES (1812) és GRIMM VILMOS (1813) a magyar Krónikák irodalomtörténeti jelentőségére, a bennük rejlő gazdag mondaanyagra hívták fel a tudós világ figyelmét, Felfogásuk szerint a magyar krónikák nem annyira mint történeti források,

hanem inkább mint a magyar mondaköltészet emlékei érdemelnek figyelmet, kezdeményezésük, mely a maga idejében alkalmasnak látszott az ellentétek áthidalására, idehaza sokáig nem talált visszhangra, míg végre WENZEL GUSZTÁV (1850) és TOLDY FERENC (1852) kifejtették a középkori magyar mondaköltészet elméletét. WENZEL, TOLDY IPOLYI, ARANY JÁNOS és a francia THIERRY a magyar nép ősi hagyományának, hún elődeitől örökölt mondáinak, a magyar naiv eposznak maradványait keresték a Bécsi Képes és Budai Krónikák első részeként fennmaradt, ú. n. *kun-krónikába* a. „Többször hallottam – írja THIERRY – némi hiteltenségi hangnyomattal mondva: lehető volna-e, hogy létezzenek magyar hagyományok Attiláról és a hunokról? Csak ez volt rá feleletem: lehető volna-e, hogy ne létezzenek? Attilára többi világ hőse, semmi sem lett volna, azon földre nézve, hol uralkodott, hol meghalt, hol csontjai máig is nyugosznak? Csupán Hunniának ne volnának meg a maga költeményei és legendái Attiláról?”¹ E kérdésekre mintegy feleletül hangzik ARANY JÁNOS szava „a feni idézett nyomokból is kiviláglik már, hogy *volt* nálunk naiv eposz, hogy az mint általában a népköltemény, *költői formában* nyilatkozott. ... a krónikások józansága, a korai kritika dere hagyományos költészetünk virágait fagyasztá el, midőn a történetből számüzni akar vala minden régészerüt.”² THIERRY es ARANY szavai a PRAY nyőlnán haladó HORVÁTH MIHÁLY, SZÁLA Y LÁSZLÓ és SZARO KÁROLY korának tudományos felfogását tükrözik viasza, mely *már nem ismeri eja krónikák hún-történeti részének abszolút forrásértékét de a magyar nép ősi hun-hagyományának fenntartóját és ősi költészetének muradványát tiszteli abban.*

Ilyen előzmények után jelent meg ROESSLER RÓBERT nagyhatalású műve, melyben gazdag tudományos apparátussal s általában a kor színvonalának megfelelő készültséggel igyekezett az oláhok eredetét és őstörténetét tisztázni, részletesen kiterjeszkedve ANONYMUS és a magyar krónikás hagyomány bírálatára. A magyar kérdésben ROESSLER a hazai eredmények és a magyar történeti fejlődés kellő ismerete nélkül, az elfogult nyugati források kizárólagos tekintélyére támaszkodva, alkotta meg ítéletét. *A Névtelen jegyző s a későbbi krónikák elbeszélését, a hun-magyar rokonság gondolatával együtt mindenestől a mesék országába utalta, az írókat tudatos történethamsítóknak, meseköltőknek bélyegezve.* E kritikai művelet közben – híven a SCHLÖZER-iskola hagyományaihoz – éles oldaltámadásokat intézett a szerinti chauvinista és kritikátlan magyar történetírók ellen, s annak az óhajának is kifejezést adott, „vajha akadna magyar földön is egy SCHLÖZERhez hasonló kritikus fej; a történettudomány ez ni Herkulesének nem soká kellene keresnie Augias istállóját!”

¹ Attila-mondák. Ford. SZABÓ K. 1864. K.M. 1.

² Naiv eposzunk. Koszorú, J8G3.

³ Rumänische Studien. 1871.

ROESSLER támadása, mély hatást tett HUNFALVY PÁLra, ki a BUDENZTől szigorúan tudományos módszerességgel bizonyított finnugor-magyar nyelvrokonság védelmében épp ezidőtájt került szembe a hún-hagyomány alapján álló történetírókkal. Kellő történeti iskolázottság és módszeres ismeretek híján a tárgyilagos tudományos kritika eredményeit vélte felismerni ROESSLER megállapításaiban s azokat magáévá tette. Autodidakta nyelvtudós létére harcba szállt a szerinte hiú légvárakat építő magyar történetitudósokkal. kemény kritikában részesítve eredményeiket. ROESSLERT minden, ha még oly túlzott ítéletében is legtöbbször szószerint követve, fejtette ki elméletét, mely kiindulópontjává tette a közel félszázad óta hosszabb-rövidebb megszakítással napjainkig tartó polémianak.⁴ HUNFALVY *óta beszélhetünk a szó igazi értelmében hún-problémáról.* „Előtte legalább is a magyar tudományos irodalomban a hún-magyar rokonság nem volt probléma.

HUNFALVY tanítása szerint a hún hagyomány nem lehet a magyar nép ősi, keletről hozott hagyománya, mert a finnugor népcsaládhoz tartozó (!) hún. és az ugyané családhoz tartozó magyar népek nemcsak közvetlen leszármazási viszonyban, hanem még közelebbi rokonságban sincsenek egymással. A hún hagyomány és monda a XIII. századi krónikások meséje, kik arra vonatkozó összes ismereteiket, az azonosság gondolatával együtt a Nibelung-énekből merítették. A hunok ivadékaként feltüntetett székelyek ősei a XII-XIII. században Erdély határaitra kitelepített ni agyar határőrök voltak.

HUNFALVY fellépése érthető feltűnést, sőt megütközést keltett. A régi iskola, tudósai siettek harcba szállni a merész kritikussal. SZABÓ KÁROLY⁵ és követői minden ponton szembehelyezkedtek HUNFALVYval, teljes egészében fenntartva a hún-magyar azonosság alapján álló s a finn rokonságot tagadó hagyományos tanítást. Velük egyidejűleg a török-magyar rokonságot hirdető VÁMBÉRY ÁRMİN is síkraszállt HUNFALVY ellen s a nyelv finnugor származását tisztázó nyelvtudományi eredmények tagadásával, török-magyar nyelvhasználással igyekezett elméletét alátámasztani. Elfogadta ugyan HUNFALVY nak a krónikák természetére és megbízhatatlanságára vonatkozó megállapításait, de a mondai elemek egy részét – a bennük állítólag felismerhető keleties motívumok alapján – ősi magyar hagyománynak tartja.⁶

A laikus közvélemény politikumot keresett a német származású és magyarosított nevű HUNFALVY-nak a hagyományok ellen intézett támadásában. A nemzeti érzés megcsúfolását, az ősi, szent hagyományok profanizálását látta a, finn-ugor származást” bizonyító” és a hún atyafiságot megtagadó új elméletben. A hír-

⁴ Magyar-ország ethnographiája. 1876. Die Ungern oder Magyaren. 1881. Az oláhok története. II. 1894. ROESSLER és HUNFALVY viszonyáról: THURY: Krónikáink és a nemzeti hagyomány, Irodalomtört. Közl. VI. 1897. 275-282. 1.

⁵ A régi székelység. 1890. Korábbi tanulmányainak összefoglaló kiadása.

⁶ A magyarok eredete. 1882. kül. 118-181., 372-375. 1.

lapírók és dilettáns tudósok hazaárulást, német cselszövést kezdtek emlegetni s örömmel üdvözölték a régi * történeti iskola legkiválóbb tagjának, SZABÓ KÁROLYnak és a török származást hirdető VÁMBÉRYnek fellépését.

A tudományos közvélemény azonban HUNFALVY mellé állt. A fiatalabb, külföldön járt,, módszeresen képzett tudós-nemzedék tisztán látta az őstörténeti kérdésekben nálunk uralkodó kritikátlanságot. Tudta, hogy a szigorú kritika, életszükséglete a magyar tudománynak! A nemzeti előítéletekkel, a hagyományos felfogással merészen szembeszálló HUNFALVY ban a komoly kritikai munka előharcosát ünnepelte, nem véve figyelembe hibáit, csak erőnyeit. S ez az ünneplés a maga idejében nem volt jogosulatlan, mert az eredetkérdéssel és hun rokonsággal összefüggő problémacsoport klinikai feldolgozása felé HUNFALVY tette meg az első lépést. Az ő líyepèrkritikus, de hittel feli merész támadása nyitotta meg a módszeres kritika érvényesülésének útját. Ez teszi fellépését a magyar történettudomány történetében korszakos jelentőségüvé, noha tárgyi eredményei – mai tudásunkkal mérve – nagyon a prolematikus értékűek.

Ma, félszázad multán, teljes tárgyilagossággal állapíthatja meg, hogy a vitázó felek mindannyian módszertelenül dolgoztak. A kitűnő SZABÓ KÁROLY a magyar források minden betűjének e az otrombán hamisított *Csíki székely rónikának* heves védelmével, VÁMBÉRY a maga erőltetett török-magyar nyelvhasználatikísérleteivel súlyos módszertani hibát követtek el: HUNFALVY

pedig kritikájában túlzottan szkeptikus, ítéleteiben igazságfárami volt. Tárgyi eredményeit a későbbi kutatás túlnyomó részben megdöntötte. Abszolút értelemben mindössze azt az érdemét ismerhetjük el, hogy a krónikák kizárólagos tekintélyén alapuló őstörténeti felfogás és a TOLDY-ARANY költészeti elmélet tarthatatlanságát végérvényesen bebizonyította. A XIII. századi hun-krónika idegen forrásaira rámutatva, megállapította, hogy *a hún-krónika nemcsak a hürt történet forrásaként nem jöhet számba, hanem – ma ismert alakjában és teljes egészében – a magyar nemzeti mondaköltészet emlékének sem tekinthető.*

Evvel a megállapítással a történettudománynak is le kellett számolnia, mert kétségbevonni nem lehetett. S a leszámolás hamarosan meg is történt, még pedig HUNFALVY túlzó álláspontja értelmében. MARCZALI HENRIK forráskritikai tanulmányában az ú. n. *hún-krónikát* és ANONYMUS művét kirekesztette a használható történeti kútfők sorából. A hún-hagyományt tudákos átvételnek bár a XIII. századi kölcsönzést vitató HUNFALVY-val szemben korábbi, XI. századi átvételnek – minősítette. A székely kérdésben teljesen HUNFALVY álláspontjára helyezkedett.⁸ A hún-krónika ezidő óta csak mint irodalmi mű s nem mint történeti forrás, a

⁷ A magyar történet kútfői az Árpádok korában. 1880. 50-51.. 61. l. Budapesti Szemle. XXV. 1881. 137-145. l.

hún-hagyomány csak mint monda s nem mint történeti tradíció foglalkoztatta tudósainkat. Történetíróink legfeljebb a krónikák egymásközi viszonyának tisztázása végett, forráskritikai szempontból vizsgálták a hun-krónikát s annak írott forrásait.⁹ A székely-kérdés kutatói – alig egy-két kivétellel – figyelmen kívül hagyják a hunok és székelyek történeti kapcsolatának lehetőségét. A székely-kérdés hosszú időre megszűnt a hun-kérdés része lenni.¹⁰

A magyar történetírás nem elégedve meg BUDENZ, SZINNYEI és követőik nyelvtudományi eredményeinek, a finnugor-magyar nyelvrokonság tudományosan bizonyított tényének elismerésével, HUNFALVY hatása alatt tudákos fikciónak minősítette a hun-magyar azonosság, sőt a rokonság gondolatát is. Az ősi hagyomány elejtésével egyidőben a hunok és más török népek történetéről érdeklődés is szinte teljesen kiveszett s azt a THOMSEN és RADLOFF kutatásai óta fellendült külföldi turkológiai irodalom gazdag eredményei sem tudták újra felkelteni. Történetíróinknak a hún-kérdésben elfoglalt ridegen elutasító álláspontja annál feltűnőbb, mert a magyar népet tiszta finnugor népnek s nyelvünk ó-bolgár eredetű ősi török szavait szomszédosági érintkezés révén átvett jövevényszavaknak minősítő nyelvtudósokkal szemben, a magyar honfoglalástörténet kutatói sohasem adták fei a török-magyart rokonság elméletét. MARCZALI például, aki 1880-81-ben a hún-hagyomány és a székely eredet kérdésében a legridegebb állásponton állt s aki a milleniumkor megjelent művében is „képzelt hún-magyar rokonság”-ról beszélt, ugyané műben maga mutat rá a két nép történeti kapcsolatának világos bizonyítékaira, a hún-bolgár rokonság és a magyar bolgás keveredés tényeire.¹¹ PAULER viszont, aki az ethnikum kérdésében mereven ragaszkodik HUNFALVY és a reá közvetlenül is nagy hatást tett ROESSLER tanításához, a hún-hagyomány magvának keleti eredetét vitatja, letéteményeseit és közvetítőit a honfoglaló magyarsághoz csatlakozott kabarokban keresve.¹² A hagyomány keleti származása mellett szólt GR. KUUN GÉZA is.¹³

A honfoglalás történetíróinak ez az állásfoglalása a török-magyar rokonság kérdésében természetes következménye volt

⁹ Így DOMANOVSKY: Kézai krónikája. 1906. 33-36. 1

¹⁰ Ezt nemcsak a székelyek telepes voltát vitató MARCZALInál és KARÁCSONYInál, hanem az ősfoglalás tanát hirdető TAGÁNYInál, RÉTHYnél, CONNERTnél is tapasztaljuk. A székely-kérdés irodalmának ismertetését lásd: SEBESTYÉN: A székelyek neve és eredete. 1897. és HÖMAN: A székelyek eredete. 1921.

¹¹ Magyarország története (SZILÁGYI: M. Nemz. Tört. 1. 8-12.. 20-21., II. 74. 1.). Ethnographia. 1894. 103.

¹² A m. nemz. tört. Szt. Istvánig. 1-8., 199-203, 237-264.; A m. nemz. tört. az Árpád-házi kir. korában. 2. kiadás. I. 112., 374., 431-432. 1.

¹³ Hunyad...megye története. I. 1902. 221-226. 1. Magam is e felfogásnak adtam kifejezést, midőn – mellékesen érintve a hún-rokonság kérdését – kiemeltem, hogy a hún-monda kölcsönzéséhez alapul az őshazából hozott hagyományok szolgáltak. A magyar nép neve a középkori latinságban. 1917. 7-8. 1.

a történeti módszer alkalmazásának. Amit foglaló magyarjrok kultúrájáról, érintkezéseiről és ethnikus jellegéről az egykorú keleti és bizánci íróktól tudunk, egybevetve a nyelv ó-bolgár műveltségi szavaival és személyneveivel, oly világosan bizonyítja a török elemek beszívódásának tényét, hogy annak megállapítása elől a történetíró el nem zárkozhatik. Csak az a csodálatos hogy ez állásfoglalásuk konzekvenciáit nem vonták le a hún-kérdésre vonatkozóan. Habozásuk e tekintetben egyrészt arra vezethető vissza-, hogy előttük még nem voltak ismeretesek a legutóbbi évtizedek nagyfontosságú turkológiai eredményei, sőt még a hunok, avarok és bolgárok ethnikumát sem látták tisztán;¹⁴ másrészt pedig arra, hogy számolni ok kellett az ortodox finnisták tudományos terrorjával HUNFALVY Pálnak a hún rokonság, hallatára „délibáb”-ot emlegető aggresszív tanítványaival. Bármi volt is a történettudósok ingadozó magatartásának oka, tény, hogy MARCZALI állásfoglalásával (1880.) *a hún-krónika s vele a hún-hagyomány kérdése hosszú! időre elvesztette történettudományi jelentőségét.*

A történettudományi szempontok kikapcsolásával egyidőben indult meg a hún-kérdés intenzív filológiai, irodalomtörténeti majd folklorisztikai vizsgálata. RIEDL FRIGYES csatlakozva HUNFALVY elméletéhez, de a kérdést új szempontból vizsgálva, szélesebb alapokra fektette a kutatást. A krónikában fenntartott néhány mondai részlet elemzésével azok fiktív voltát igyekezett bebizonyítani. Eredményként megállapítja, hogy a hún-krónika idegen forrásokból kompilált mű, önálló, mondai színezetű elemei pedig genealógiai cézzattal készült tudákos könyvmondák.¹⁵ RIEDLnek hosszú időn át nem akadt követője. Csak a legújabb jdőben elevenítette fel tanítását KIRÁLY GYÖRGY, ki a magyar ősköl tesz étről írt tanulmányában a hún-hagyománnyal szemben a legmerevebb szkepszis álláspontjára helyezkedett.¹⁶

A HUNFALVY-RIEDL-féle felfogással, szemben a hún-krónika részletes filológiai elemzésébe bocsátkozó germanisták s a hozzájuk csatlakozó folkloristák a mondai részletek, illetőleg azok egy részének népi eredetét igyekeztek bizonyítani. A kutatásnak ezt az új, imáig is domináló irányát HEINRICH GUSZTÁV jelölte ki.¹⁷ Felfogása szerint *a krónika a XIII. századi ívó tudákos kompilációja ugyan, de vannak à magyar nép élő szájhagyományára visszavezethető mondai részletei.* E magyar hún-mondák a német hún-monda hatása, alatt alakultak ki, de nem származhatnak vakmely ismert redakcióból – így pl. a Nibelung-énekből -,

¹⁴ PAULER pl. az eszegei-bolgárokat a finnugor népcsaládba sorolja.

¹⁵ A magyar húnmondák. Budapesti Szemle, XXVII. 1881. Csaba és berni Detre a magyar mondában. Heinrich emlékk. 1912.

¹⁶ A magyar ősköltészet. 1921.

¹⁷ Etzelburg és a magyar húnmonda. Akadémiai székfoglaló. I SS I.

hanem a hazai néniét városi lakosság élőlőszőbeli közvetítésével jutottak el a magyarokhoz. Egy ilyen német eredetű mondai részletre mindjárt rá is mutat az Eczelburg-Budavár mondában. Vele egyidőben GYULAI PÁL is hasonló értelemben nyilatkozott MARCZALI és RIEDL tanulmányaihoz fűzött rövid, de a kérdés lényegére kitűnő érzékkel rátapintó szerkesztői jegyzeteiben.¹⁸ Az új mondaközvetítési elméletet PETZ Gedeon fejtette ki teljes apparátussal. A hun-krónika es a krónikától független mondák részletes filológiai elemzésével választotta szét a *történeti* és *mondai* elemeket, „amazoknak forrását külföldi történeti művekben (JORDANES stb.), ezekét részint a városlakó némettség közvetítésével hazánkba került német hagyományokban, másrészt az új hazában kialakult, a hunok után itt lakó népektől átveti, élő magyar hagyományban keresi.

A következő évtizedekben a kutatók a HEINRICH és PETZ kijelölte nyomokon haladtak, kiszélesítve a kutatás körét és megoldást keresve a PETZnél még homályban maradt kérdésekre. BLEYER²⁰ – aki PETZ óta legalaposabban vizsgálta, a hún-monda kérdését – megkísérelte az eredeti inonda, tartalmának teljes rekonstruálását s annak forrását a magyarokhoz Pannónia szláv lakói útján eljutott keleti-gót Attila-mondában véli felismerni. Mások viszont más népek – így BOROVSZKY²¹ a pannóniai germán. SEBESTYÉN²² az avar GREXA²³ az erdélyi hún-bolgár lakosság mondáira vezetik vissza a feltételezett középkori magyar hun-mondát. Hozzájuk csatlakozik PAULER is, aki a hún-monda közvetítőit az egykor hun uralom alá tartozó, szerinte finnugor fajú és nyelvű de török hatáson átment eszeget-bolgároknak a magyarokhoz csatlakozott töredékében, a később székely néven ismert kabarokban keresi.²⁴ SEBESTYÉN, HELLER,²⁵ MORAVCSIK²⁶ és GREXA a hún-monda etimológiai vizsgálatára is kísérletet tettek, több-kevesebb eredménnyel alkalmazva az összehasonlító-folklore módszerét. ERDÉLYI LÁSZLÓ²⁷ a telepítési elméleti PAULER mondaközvetítési elméletével vegyítve, Erdély határvidékére telepített eszeget-bolgár „hadifogyokban” látja a székely hún-hagyomány fenntartóit. FEHÉR GÉZA a monda, némely rész-

¹⁸Budapesti Szemle. 1881. XXV. 142. 1.. XXVII.: 340. 1.

¹⁹ A magyar hún-monda. 1885. A 20-24. lapon a korábbi irodalom alapos méltatásával.

²⁰ A magyar hún-monda germán elemei. Századok, 1908. (a 602-609. 1. A kérdés korábbi irodalmának részletes ismertetésével). Hún-krónikánk mondai elemeiről. Egyet, Phil. Közl. 1912.

²¹ A hún-magyar rokonságról. Ethnographia, 1894.

²² A székelyek neve. és eredete. 1897. Az avar-székely kapcsolat emlékei Kthnographia, 1899., A magyar honfoglalás» mondái. I-II. 1904-1905.

²³ A Csaba-monda és a székely hún-hagyomány. 1922.

²⁴ A m. nemz. tört. Szt. Istvánig. 1-8., 199-203.. -237-264. 1.

²⁵ Isten kardja. Ethnographia, 1912.

²⁶ A csodaszarvas mondája. Egy. Phil. Közlöny, 1914.

²⁷ Árpád-kori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései 1915.. A székelyek eredete. 1918. és Akad. Értesítő. 1923.

léteinek, nevezetesen a Csaba-mondának besenyő, másoknak avar eredetét „yitatia.”²⁸ Az alapkérdések érintése nélkül, de HEINRICH és PETZ megállapításait alapul véve foglalkoztak ERDÉLYI PÁL²⁹ és NÉGYESY LÁSZLÓ³⁰ az Árpád-kori monda költői kompozíciójával, DOMANOVSKY³¹ a hún-krónika írott forrásainak. A külföldiek közül KAINDL³² és MATTHAEI³³ lényegben a HEINRICH-PETZ-féle német (respektíve bajor) mondaközvetítés elméletét vallják, de oly részletekben is a német mondai hatást látják, amelyekben a mi germanistáink régen felismerték a tudós kölcsönzést. MOÓR ELEMÉR³⁴ az újabb francia és német hősköltészeti teóriák hatása alatt már nem »a népben, hanem a német Spielmannok, hivatásos énekmondók testületében keresi a közvetítőt. Elmélete középen áll a HUNFALVY-féle” könyvmonda- és a HEINRICH-féle népmonda elméletek közt.

Germanistáink alapos” filológus munkája nagy lépéssel vitte előre a kérdést aj helyes: megoldás felé. HEINRICH a kutatás irányának kijelölésével és egy fontos részletkérdés tisztázásával, PETZ és BLEYER a hun-krónikában fenntartott germán mondai elemek módszeres kiválasztásával megállapították a német (germán) monda hatását, de egyben azt is, hogy ez a hatás sokkal csekélyebb, mintsem azt korábban hitték s alig néhány név alakjában és néhány motívum egyezésében nyilvánul meg. Mindezek alapján arra az eredményre jutottak, hogy a német mondával rokon elemek a *germán eredetű magyar hún-mondából* kerültek a hún-krónikába.⁵

A germanisták a német-magyar kultúrviszony szempontjából vizsgálták a hún-monda kérdését, s a hún-magyar kapcsolat alapvető történeti problémájában a szaktudósok tekintélyére támaszkodtak. A magyar történettudomány azonban, mdnt láttuk. HUNFALVY hatása alatt kizárta a hún-kérdést saját kutatásai köréből s még a hún-krónika részletes forráskritikai elemzését is elmulasztotta,³⁰ megfosztva a filológusokat az alapvető történetkritikai eredmények felhasználásának lehetőségtől, noha eleve kétségtelen volt, hogy a krónika alapos forráskritikai elemzése

²⁸ Die Petscheriegen und die ungarische Hunnsagen. Körösi Csorna Archív. 1. 1921. és Negatívumok a magyar húnmondák kérdésében. Xvugat. 1922. 709-712. 1.

²⁹ Attila és „a magyar hún-mondák. Irodalomt. Közl. 1891.

³⁰ Árpád-kori motívumok a Buda halálában. HEINRICH-Emlékk. 1912. 17-24. 1. és Árpád-kori compositio. Bp. Szemle. CLIV. 1913.

³¹ Kézai krónikája. 1906. 33-36. 1.

³² Studien z. ungar. Geschichtsquellen. 199-1900. VII. 26-16. VIII. 7 21-22., 38., 40-42., IX-XII., 4-5., 35-42. 1.

³³ Die bairische Hunnsage. Zeitschrift f. deutsches Altertum XLVI 1902. 1-6.

³⁴ Volt-e magyar hún-húnmoda? Budapest, 1923.

³⁵ HEINRICH id. h. 22-28., 39. PETZ id. m. 88-99. BLEYER id. h 936-940. 1.

³⁶ Az egyetlen idevágó dolgozat, DOMANOVSKY id. műve már BLEYER tanulmánya után jelent meg.

nélkül a germán (német) eredetű mondai elemek provenienciájáról sem mondható ki az utolsó szó. E mulasztás következménye volt, hogy a HEINRICH nyomán haladó filológusok és etnológusok a fokérdésbem fenntartás nélkül HUNFALVY álláspontjára helyezkedtek, elfogadva a hun-magyar történeti kapcsolat teljes hiányát Hirdető tetszetős elméletét. „Tényleges rokonság a magyarok és hunok közt ki nem mutatható, a magyarok a finnugor nyelvcsaládhoz tartoznak, a hunok azonban, amennyiben pozitív nyelvi adatok híján megítélhető, török-tatár nép voltak. Nem lehet semmi kétség, hogy a magyarok *csak mai hazájukban való letelepülésük után hallhattak* Attiláról és a hunokról.” BLEYER e szavaival nemcsak saját, hanem a HUNFALVY- és HEINRICH-iskolák közös, alapvető tételét, a legkülönbözőbb, egymásnak ellentmondó mondakeletkezési és mondaközvetítési elméleteknek és hypothesiseknek kútforrását formulázta. A hun-monda kérdésével foglalkozó tudósok, HUNFALVYtól és HEINRICHtől egészen KIRÁLYIG, GREXA-ig és MOÓRig – legyenek bár a könyvmonda, a német, gót, szláv, avar vagy bolgár mondaközvetítés hirdetői – mind megegyeznek abban, hogy *a magyar hún-monda, bármi legyen is eredeti tartalma, a hun-magyar azonosság hitével együtt a mai haza területén kialakult hagyomány s azt a magyarok semmiesetre sem hozták magukkal az őshazából.*

A hun-magyar történeti kapcsolat lehetőségét a kutatás köréből teljesen kirekesztő, merev felfogással évtizedeken át csak NAGY GÉZA³⁷ és MUNKÁCSI BERNÁT³⁸ külföldön HIRTH FRIGYES; mertek szembeszállni. Utóbbi a kínai évkönyvek hún neveinek magyar krónika genealógiájával való rokonságát vitatja, de hiszékenysége nem kelthetett bizalmat eredményeivel szemben. NAGY és MUNKÁCSI a hún-bolgár-csuvas rokonság történeti tenyéré és a magyar nyelv csuvasos, illetőleg mongolos kölcsönszavaira támaszkodva, igyekeztek a hún és finnugor keveredést bizonyítani s a hún-hagyomány magvának közvetlen átöröklését valószínűvé tenni. Hozzájuk csatlakozik a finnugor iskola elleni harcban VÁMBÉRY örökébe lépő THÚRY JÓZSEF⁴⁰ s az onogur-magyar azonosság elméletére támaszkodva tört lándzsát a magyar hún-hagyomány ősi, keleti származása mellett, A székelyek önálló hun-hagyományát viszont a hún-avar-székely azonosság elméletével magyarázza. Ezek a kísérletek azonban nem voltak követke-

³⁷ Székely Nemzeti Múzeum Értesítője. I. 1890., Monda és hagyomány. Ethnographia, V. 1894. Honfoglaló őseink, U. o.

³⁸ Ethnographia. V. 1894. 102-103. I. (szerkesztői jegyzet), A magyar temnevek őstörténeti vallomásai. U. ott. Hunnische Sprachdenkmäler. Keleti Szemle. II. 1901.

³⁹ Neue Forschungen es Hunnenforschungen. Keleti Szemle, I. 1900. 81-87. I. II. 1901. 81-91. I.

⁴⁰ Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irodalomtört. Közl., 1897. A székelyek eredete. 1898.

zetes módszerességgel megalapozva, inkább intuitív megérzésen alapultak s ezért alig részesültek figyelemben. A századforduló tudományos közvéleménye megmosolyogta a „délbábos” erőlködést? A tudományoskodó hírlapok HORVÁTH ISTVÁNT kezdték emlegetni, ha a nagytudású, de módszertelenül dolgozó NAGY GÉZA a száját kinyitotta s az őstörténeti kérdésekben nála sokkal kevésbé illetékes BOROVSZKY – persze HUNFALVY tekintélyének fedezete alatt – souverain göggel „anomáliának” nevezte, hogy NAGY GÉZA „komoly hisztorikus létére a képzelt rokonság meséjében hisz”.⁴¹ A legutóbbi évtizedekben azonban nagy változás történt. Elsőrangú külföldi szaktekintélyek. THOMSEN, HIRTH. RADLOFF, BARTHOLD, MABQUART, BURY, ASMARIN, MIKKOLA kutatásai egészen új világításba helyezték az V-IX. századi kelet európai és nyugatázsiai törökség kultúráját és történetét. E kutatások során beigazolódott az ó-bolgárok és húnok történeti kapcsolata, sőt az első bolgár fejedelemnek Attila fia Ernákkal való azonossága is. A történeti forrásokból már régen ismert honfoglaláselőtti bolgár-magyar érintkezések valóságát és nagy kulturális jelentőségét GOMBOCZ Zoltánnak sikerült végérvényesen tisztáznia a magyar nyelv ó-bolgár jövevényszavainak és személyneveinek módszeres vizsgálatával. Az eredmények igazolták NAGY GÉZA és MUNKÁCSI BERNÁT részben még intuitív feltevéseit s vele történetírásunk kissé félve hangoztatott álláspontját.⁴²

Ez eredmények alapján azután a magyar nyelvtudomány szakított az orthodox HUNFALVY-iskola harcias és egyoldalú hagyományával. GOMBOCZ levonva „saját és mások kutatásainak konzekvenciáit, szakít korábbi – a török keveredés lehetőségét tagláló – álláspontjával, *elismeri a magyar nép finnugor alap-elemének bolgár-török elemekkel való keveredését s a hún-hagyomány magvaként a két elemből egységes ethnossá alakult*⁴³ magyar nép hún nemzetiségi tudatát jelöli meg. A hún-bolgár-magyar

⁴¹ Ethnográfia. V. 1894. 26, 96. l.

⁴² A leglényegesebb eredményeket összefoglalta GOMBOCZ ZOLTÁN: A bulgár kérdés és a magyar hún-monda. M. Nyelv, 1921. V. ö. még ZICHY ISTVÁN dolgozatát a Magy. Nyelvtudomány kézikönyvében.

⁴³ KIRÁLY GYÖRGY Magyar ősköltészet. 27. 1. azt állítja, hogy a magyarság legalább a KONSTANTINOS által említett kazár törzs csatlakozása előtt *fajilag is teljesen egységes* volt, bár újabban GOMBOCZ ZOLTÁN és HÓMAN BÁLINT ismét kétségbevonták. Amennyiben KIRÁLY *a teljes faji egység* alatt azt érti. mintha, a magyarság a kabar-csatlakozás előtt *tiszta finnugor* nép lett volna, igaza van. E feltevés annyira ellentétben áll az V-IX. századi kelet európai népek s köztük a magyar nép történetére vonatkozó összes forrásainkkal és ismereteinkkel, hogy a vele komolyan foglalkozni is felesleges. Ha azonban „egységes faj” alatt a honfoglaló magyarság ethnikai egységét értjük, ezt sohasem jutott eszünkbe kétségbevoani. A honfoglaló magyar nép a mi felfogásunk szerint – más népekhez, az angolhoz, franciához, bolgárhoz, poroszhoz hasonlóan két különböző fajú népelem keveredéséből létrejött, de egységes ethnikumú egy nyelvű és egységes kultúrájú nép. Nem volt sem finnugor, sem török, ezt sohasem már individualiter magyar. KIRÁLY tévedését e kérdésben az okozta, hogy sokkal primitívebb állapotokat lát a. foglaló magyaroknál mint aminőről forrásaink tanúskodnak.

közvetlen át öröklést bizonyítva, feleslegessé tette a maga idején – HUNFALVY és RIEDL rideg szkepszisével szemben – haladást jelentő, de a tudomány mai állása mellett történeti és folklorisztikai szempontból egyaránt aggályos mondaközvetítési elméleteket. Módszertani szempontból is igen nagy jelentőségű GOMBOCZ állásfoglalása, ki nyelvtudós létére szakított a HUNFALVY óta domináló, egyoldalúan filológus és etimológus módszerrel és teljes érvényt szerzett a megelőző évtizedekben szórványosan és bátoratlanul jelentkező történettudományi szempontoknak. *A magyar nép hun-hagyományának legfontosabb alkotórészét: az azonosság gondolatát, mint történeti forrásértékkel bíró valódi szájhagyományt kiemelte a költött mondai és kölcsönzött tudákos elemek köréből s evvel megtette a hagyomány új, forráskritikai értékelése felé az első és legfontosabb lépést.* A hún tudattal kapcsolatos egyéb ősi hagyományoknak a hozzájuk tapadó idegen elemek közül való kiválasztását a későbbi kutatásra hagyta.”

Ez ősi hagyományok egyikének, a székely-hagyománynak vizsgálatára” magam tettem kísérletet.⁴⁴ Eredményeim értelmében a székely nép a honfoglaláskor csatlakozó s talán már azelőtt is hazánk területén lakó török fajú (hún, avar vagy talán éppen onogur) törzs vagy néptörredék volt. Hún-hagyománya eszerint történeti tudaton alapuló hagyomány lehet.

Egyidejűleg GR. ZICHY ISTVÁN,⁴⁵ a nyelvtudomány s a külföldi turkológiai és archaeológiai irodalom eredményeit teljes módszerességgel megalapozott hypothesisbe foglalva össze, a történeti magyar nép ethnikumának kialakulásában részes finnugor és török – ZICHY szerint hún – népek valószínű keveredési korának és a keveredés körülményeinek meghatározására, tett kísérletet.

A ZICHY elméletében még mutatkozó hézagot NÉMETH GYULA hidalta, át.⁴⁶ A kínai évkönyvek és európai források valamint hún nyelvi maradványok alapos kritikai vizsgálatával megállapítja, hogy a magyar nép a Kr. előtti századokban a ZICHY által a keveredés helyéül kimutatott, területen, az Ural-hegységtől keletre alakult ki az erdős és steppe-vidék határán található keleti finnugor és török elemek összevegyülése útján. Ezek a törökök a törökség keleti ágához tartozó hunokkal szemben a törökség más nyelvet beszélő, nyugati – *ogur* vagy *bolgár* – ágához tartoztak, azonban bolgár rokonaikkal együtt évszázadokon át a hun-birodalom alattvalói voltak s ennek bukása után kelet-Európában a hún név fenntartóivá lettek.⁴⁷

⁴⁴ HÓMAN: A «székelyek eredete. 1921. E dolgozatom mellékterméke Miiirviir Nyelvtudomány Kézikönyvébe írt összefoglaló honfoglalástörténeti dolgozatomnak.

⁴⁵ A magyar őstörténet és a nyelvtudomány. Akadémiai Értesítő. 1922 és A magyarság őstörténete. (A M. Nyelvtudomány Kézikönyve. T. 5.)

⁴⁶ Hunok, bolgárok, magyarok. Bpesti Szemle. 1923. 107-178. 1.

⁴⁷ V. ö. HAMAN: Újabb őstörténeti kutatások. Századok. 1923. 335-356. 1.

A történettudományi szempontoknak ez az előtérbe nyomulása kihívta a régi nyomokon haladó filológusok és folkloristák ellentmondását. KIRÁLY GYÖRGY,⁴⁸ GREXA GYULA,⁴⁹ FEHÉR GÉZA⁵⁰ és MOÓR ELEMÉR⁵¹ mindegyik a maga mondaközvetítő-elmélete védelmében – ridegen szembehelyezkednek GOMBOCZ tanításával. KIRÁLY a legmerevebb szkepszis álláspontján védelmezve HUNFALVY és RIEDL könyvmondaelméletét, GREXA és FEHÉR, amaz saját – némileg SEBESTYÉN hatására mutató – bolgár mondaközvetítési elméletével, ez THURY avar közvetítési elméletéhez csatlakozva, a HEINRICH-iskola híveiként, MOÓR az újabb külföldi hősköltészeti elméletek alkalmazásával egymás elméleteit hevesen támadják, de szoros fegyverbarátságban harcolnak a kérdés történettudományi beállítása ellen.

GREXA egész röviden, két 20 soros jegyzetben végez a hún volgai bolgár-magyar kapcsolat történeti tényével, GOMBOCZ ezen alapuló hún-hagyomány-elméletével és a székely-kérdéssel, anélkül, hogy a döntő érvek bírálatába bocsátkoznék⁵² KIRÁLY részletesebben tárgyalja az „új elméleteket”, de az érvek cáfolata helyett a szkeptikus tagadás módszeréhez folyamodik.⁵³ Közben elkövette azt a hibát, hogy a külföldi turkológiai irodalom évtizedek óta ismert megállapításait GOMBOCZ önkényes hypothesiseinek minősítette¹ s ennek kapcsán módszerhibákat vet szemére. FEHÉR formálisan nem vitatkozik, de az alapvető kérdésekben velük egy úton halad. MOÓR nemlétező ellenféllel hadakozik, midőn GOMBOCZ bolgár hún-monda-elméletének problematikusságát bizonyítja, holott GOMBOCZnak nincs is ilyen elmélete; ő csupán a magyarság bolgár eredetű rétegeinek hún nemzetiségi tudatáról szól Mind a négyen megegyeznek az újból felszínre került történettudományi szempontoknak, a legutóbbi évtizedek forráskritikai eredményeinek és általában a történeti módszernek teljes negligálásában. Főforrásként a XIII. század második felében komplikált, kétes értékű *hun-krónikát* használják, figyelmen kívül hagyva az Anonymusnál eredetibb alakban ránk maradt, mondai és tudakos elemek híjával levő, szűkszavú hun-hagyományt⁵⁴ mely alig tartalmaz egyebet az azonosság gondolatánál. A hún-hagyomány és monda kérdésének a hun-krónikával való szoros

⁴⁸ A magyar hún-monda. Nyugat. 1921. évf. – A magyar öeköltézet. 1921. 81-85. 1. -- Mégegyszer a hún-monda. Nyugat, 1921.

⁴⁹ A Csaba-monda és a székely hun-hagyomány. 1922. 8. 14. 53-61. 1.: KIRÁLY könyvéről: Irodalomtört. Közlem. 1922.

⁵⁰ Negatívumok a hún-monda kérdésében. Nyugat, 1922. (KIRÁLY válasza u. ott.) – Válasz GREXA GYULÁnnk. Körösi Csorna Archivum, í. 1922.

⁵¹ Volt-e magyar hún-monda? 1923. 13-15. 1.

⁵² Id. m. 8. és 14. 1.

⁵³ Id. m. 81-85. 1.

⁵⁴ KIRÁLY, FEHÉR és MOÓR egyszerűen mellőzik ANONYMUS művének vizsgálatát, GREXA, hogy ezt tehesse, a IV. Béla kori származását vitató elavult véleményt eleveníti fel. Nem tudja azonban, hogy ma már az ezt hirdető kútfőkritikusok (pl. KAINDL) sem tagadják meg az ANONYMUSnál fenntartott hún-hagyomány eredetibb voltát.

összekapcsolása okozta, hogy a történeti hagyomány és monda világos megkülönböztetésére még kísérletet sem tettek, noha KIRÁLY – szemben HUNFALVY és HEINRICH összes követőivel – *elméletben* megkülönböztette „a történeti hagyományt a krónikás monda» kompozíciójától és világosan felismerte a probléma fejtegetőpontját az azonosság *történeti kérdésében*.⁵⁵ A részletes fejtegetések során azonban nem vonta le e fontos megállapításának konzekvenciáit. E sajtóságos ellentmondás oka nyilvánvaló. KIRÁLY s vele GREXA, FEHÉR és MOÓR sem ismerték fel a legutóbbi évtizedek turkológiai és magyar nyelvtudományi eredményeinek korszakos jelentőségét a hún-probléma szempontjából. Mikor hún-mondatanulmányaik közben GOMBOCZ dolgozata figyelmüket erre felhívta, ahelyett, hogy igyekeztek volna felfogásukat ez alapon revideálni, a tagadásban kerestek menedéket, hogy korábban kidolgozott, kész mondaközvetítési elméletüket⁵⁶ megmenthessék. Ez a törekvésük lett okává módszertani tévedésüknek, amire KIRÁLY és GREXA dolgozatairól írt bírálataimban nyomatékosan rámutattam.⁵⁷

A vita semmi oly lényeges eredményt nem hozott, ami GOMBOCZ megállapításainak revideálását szükségessé tenné. A régi iskola híveinek elkeseredett védekezése mit sem változtatott azon a tényen, hogy GOMBOCZ *eredményeivel a hún-probléma központjába újra a hun-magyar történeti kapcsolatnak immár tudományosan bizonyított ténye került s ezzel a hún-kérdés negyvenöt évi kényszerű száműzetés után ismét elfoglalta helyét a magyar történettudomány alapvető problémái sorában*.

Ma a kutatás első feladata, hogy a félszázad óta egyoldalúan uralkodó s a hún-kérdést valósággal monopolizáló filológia és folklóre mellett a történettudomány szempontjainak is érvényt szerezzen.

*

A hún-magyar történeti kapcsolatokat feltáró újabb történeti és nyelvtudományi eredmények lényegesen módosították és tökéletesítették a magyar ethnos kialakulására vonatkozó, korábban laza hypothesiseken vagy intuitív megérzésemre alapult ismereteinket. A rokonság kérdése s vele a magyarok hún-hagyófflánya is egészen új megvilágításba került. A HUNFALVY és HEINRICH nyomán haladó kutatók elutasító magatartása a hún-magyar kapcsolat kérdésében a tudomány mai állása mellett tart-

⁵⁵ „Kétségtelen, hogy a monda legfontosabb alkatrésze a hun-magyar rokonság eszméje. Ha bebizonyítható, hogy a rokonság hite... élt „a magyar aép emlékezetében, akkor ezen nem változtat az, ha valaki megállapítja, hogy akárhány más motívum idegen eredetű.” Magyar ősköltészet. 69-70. l.

⁵⁶ V. ö. KIRÁLY id., m. 8. l., GREXA i. m. l. l.

⁵⁷ V. ö. HÓMAN: A hun probléma megoldása. Magyar Nyelv. 1921.; Még egyszer a hún-monda. U. ott, 1922. GREXA könyvről; Irodalomtört. Közl. 1922, A vita tárgyilagos és sok érdekes szempontot felvető, alapos ismertetését adja CZEBE GYULA: A hún kérdés mai állása. Nyugat, 1922.

hatatlan. A kutatásnak számolnia, kell a hun-bolgár kapcsolat és a bolgár-magyar keveredés történetileg bizonyított tényeivel. Ebből a szempontból kiindulva kell revízió alá vennie a hún-monda és hún-hagyomány kérdését *s e revízió feladatát elsősorban a történettudományra hárul.*

A hun-magyar rokonsággal összefüggő probléma-csoportban egymással a legszorosabb kapcsolatban, szinte összeforrva tűnnek fel a történettudomány, filológia és folklóre problémái. Módszertani és tárgyi szétválasztásuk igen nehéz, majdnem kivihe-tetlen feladat, mert a kutatás egyes fázisaiban váltakozva kell e tudományok módszerének, felfogásának és szempontjainak érvényt szerezni. Az egész kérdés-komplexum helyes megoldását csu-pán a tudományok egymást támogató közreműködésétől várhat-juk. Bármelyikük szempontjainak mellőzése szükségképen téves irányba tereli a kutatást s a hún-monda kérdésében idáig ural-kodó bizonytalanságnak, a változatos és gyakran ellentmondó mondakeletkezési és mondatekvetítési elméletek felburjánzásá-nak, a legutóbbi évtizedek energiapazarló polémiának gyökerét is a történettudomány szempontjainak háttérbe szorulásában és a, történeti módszer mellőzésében kell látnunk. És ez a mellőzés annál nagyobb hiba volt, mert ha az említett tudományok kompetenciá-ját és egyenrangúságát teljes mértékben elismerve, felvetjük az *időrendi, illetőleg logikai elsőség* módszertani szempontból igen fontos kérdését, ezt nemcsak a főkérdésnek – az azonosság kérdé-sének – történettudományi természete, hanem a hagyományt, illetőleg mondat fenntartó műnek természete is feltétlenül a tör-ténettudomány javára dönti el.

*A probléma sarkpontja az azonossági gondolat eredeti, vagyis annak megállapítása: ősi történeti tudat volt-e a hún-származás hagyománya a magyaroknál, vagy idegenedtől kölcsön-zött fikció?*⁵⁸ E mellett a főkérdés mellett minden egyéb részlet-kérdés háttérbe kell hogy szoruljon, mert megoldásuk csak aman-nak megoldása után lehetséges. E kérdés *történeti* természete nyilvánvalóvá teszi, hogy a probléma helyes megoldásának *conditio sine qua nonja* a történeti módszer alkalmazása s hogy ennek mellőzése szükségképen hátráltatja a probléma helyes meg-oldását.

Hún-monda, *mini önálló és kerek költői kompozíció* nem jutott, korunkra! A rokonság gondolatát s az ehhez fűződő hagyom-ányokat és mondatokat *történeti művek* – ANONYMUS Gestá-ja és az úgynevezett hún-krónika – tartották fenn. A hún-monda filo-lógiai és folklóre-vizsgálata tehát mindaddig lehetetlen, míg a mondat vagy annak részeit az azokat fenntartó történeti írás-művekből nem rekonstruáltuk. Az első feladat tehát a krónikák forráskritikai elemzése, *a való történeti hagyomány* és a hozzá-tapadó *idegen – mondai és tudós – elemek* történetkritikai szét-

⁵⁸ Ezt, FEHÉRT, kivéve, a kutatók mind elismerik.

választása.⁵⁹ A forráskritika segédeszközeként fel kell használnunk a filológiát és folklórét is, de a tudományok önálló szerepe, a történeti hagyományhoz tapadó idegen – különösen mondai elemek provenienciájának és természetének vizsgálata logice csak a forráskritikai művelet befejezése után következik... A magyar *hún-monda* filológiai és folklóre-vizsgálata csak a történeti forráskritika eredményeinek felhasználásával vezethet sikerre. Ezt annál inkább hangsúlyoznunk kell, mert pl. a *költői művekben* (Nibelungenlied stb.) kerek egészként korunkra jutott *germán hún-monda* vizsgálatában a folklóre-t és filológiát illeti meg az időrendi elsőség, s a történettudomány csak ezek eredményeinek felhasználásával értékelheti és értékesítheti a mondából itt-olt előcsillanó történeti hagyományt.

A mi esetünkben a történeti módszert, szempontokat és eredményeket mellőző, *egyoldalúan* ethnológus és filológus módszer alkalmazása nemcsak tárgyi, hanem súlyos módszertani tévedés is. A forráskritika eredményeit figyelmen kívül hagyó filológus és ethnológus – mint az eddigi kutatás is bizonyítja –, tekintet nélkül eredménye pozitív vagy negatív voltára, mint kerek költői kompozíciót vizsgálja a XIII-XV. századi krónikák elbeszélését, holott a forráskritikusok régen megállapították, hogy a hun-hagyomány némely részletei XI. századi eredetűek *s éppen ezek a sovány részletek bírnak a főkérdés. az eredeti hún-hagyomány megítélése szempontjából értékkel.* A történeti értékei? egyedül helyes módszerének, a forráskritikának mellőzése szükségképpen módszerbeli tévedésekre, pozitív eredmény esetén naiv és hiszékeny kritikátlanságra, negatív eredmény esetén kritikátlan és túlzó kétkedésre, hyperkritikára vezet. Viszont azonban azt is el kell ismernünk, hogy az *egyoldalúan* alkalmazott történeti módszer is súlyos tévedések, kritikátlan ítéletek szülőoka lehet, mint azt a régebbi történetírók példája bizonyítja.

Mindezek a tárgyi és módszertani szempontok a történettudományi vizsgálat időrendi elsősége mellett szólnak. *Első és legfontosabb feladatunk a hún-hagyományt fenntartó krónikák forráskritikai elemzése.* Filológusok és ethnológusok részéről nem egyszer hallottuk hangsúlyozni, hogy a forráskritika voltaképpen azonos művelet a filológiai vagy folklorisztikai kritikával. *Külsőleg* nézve a kérdést, ez a tétel igaznak is látszik. A forráskritikus ugyanazt a szöveggkritikai műveletet végzi, amit a filológus és a mondaelemző: részeire bontja, elemzi a vizsgált forrás szövegét, megállapítja a különböző származású részletek provenienciá-

⁵⁹ Ugyanez volt az álláspontja GYULAI PÁLnak. ki RIEDL tanulmányához irt rövid szerkesztői jegyzetében „szabatosan határozta meg a probléma lényegét. „Hogy a magyar hún-mondán – írja – amint azt egypár krónikánkban találjuk, az idegen krónikák és mondák hatása meglátszik, az kétségtelen, de eldöntendő kérdés marad, vajjon egészen új anyagot dolgoztak-e föl e krónikák, vagy csak régit bővítettek s alakítottak át egészen új forrásokból is merítve?” Budapesti Szemle, XXVII. 1881. 340. 1. GYULAI itt egyszerű szavakkal, de egész világosan a forráskritikai elemzés elsőrendű fontosságát emelte ki.

ját és értelmezi a forrást. *Belső* szempontjaik, céljaik tekintetében azonban lényegesen eltérnek egymástól. A filológus mint. irodalmi művet, a folklorista mint népköltészeti terméket, mindkettő mint költői kompozíciót vizsgálja és értelmezi a művet. Ehhez képest szövegkritikájukat is az a szempont irányítja, hogy megállapítsák, mi tekinthető-az író, illetőleg a mondaalkotó népfantázia *egyéni* alkotásának. A szöveg elemzésével ezt az egyéni művet választják ki a vele összeolvadt kölcsönzött elemek köréből. A filológus és mondatakutató tehát az író vagy a, nép gondolkodását és felfogását rekonstruálja. Ezzel szemben a forráskritikus a művet mint történelmi forrást vizsgálja. Célja a történelmi forrásként felhasználható részek kiválasztása a hozzátapadt idegen elemek közül, vagyis a, való történelmi hagyomány rekonstruálása, tekintet, nélkül arra, hogy e hagyomány a mű írójának egyéni alkotása-e vagy kölcsönzés, ami a. történettudomány szempontjából. végső eredményben mellékes. A szöveg elemzésével a történelmi forrásértékkel bíró, *valódi hagyományt*, vagyis a hiteles történelmi tényeket elbeszélő írott vagy szájhagyományt igyekszik a hozzátapadt idegen – tudákos vagy népi eredetű – elemektől megtisztítani és rekonstruálni.

PETZ GEDEON külföldi forrásokból átvett *történelmi tényeket*, a germán hun-mondából átvett *mondai elemei* és a hazai élő néphagyományból vett *magyar mondai elemeket* különböztet meg a hun krónikában s ezek provenientiáját igyekezett tisztázni. Filológiai szempontból szabatos elemzésével pontosan kijelölte a hún-monda filológiai és folklóre-vizsgálatának útját és feladatait. A történettudomány szempontjai azonban az elemzésnek e módjával még nincsenek kimerítve. A forráskritikai elemzés feladata a magyar nép vagy egy magyar népcsoport (törzs, nemzetség) történelmi értékű *hagyományának*, kiválasztása lévén, elsősorban a magyar krónikában, mint elsőrendű, közvetlen forrásban fenntartott, máshonnet ismeretlen, tehát *forrásértékkel bíró eredeti történelmi hagyományt* kell megkülönböztetnie minden más *kölcsönzött elemtől*. E kölcsönzött elemek természetének megállapítása, *a másodkézből, idegen írott forrásokból átvett történelmi hagyománynak éh az ugyancsak idegen írott forrásokból vagy élő, néphagyományból átvett mondai elemeknek* szétválasztása a történész előtt alárendelt fontossággal bír. Ezek jobbára csak a krónikás és kora felfogásának megismerése szempontjából érdeklik a történetírót, mert a bennük fenntartott, de idegen forrásból átvett valódi történelmi hagyomány értékelése végett magukhoz az ősforrásokhoz kell fordulnia.

A hun-krónika forráskritikai elemzésével tehát azt kell megállapítanunk, hogy a XIII. századi krónikás különféle elemekből összetett művének *vannak-e korábbi írott vagy szóbeli hazai hagyományokon nyugvó részletei?* S ha vannak, azt kell megállapítanunk, hogy ez a régi hun-hagyomány, mely a XIII. Századi

krónikás elbeszélésének magvául szolgált, *mikor tűnik fel, illetőleg mely időponttól kezdve mutatható ki a létezése.*

Meg kell továbbá, állapítanunk, mi volt *ennek a régebbi magyar hún-hagyománynak tartalma,* illetőleg mit tekinthetünk a korunkra jutott anyagból a régi hagyományhoz tartozónak? Ennek megállapítása, után térhetünk csak át annak vizsgálatára, vajjon ez *a magyar hún-hagyomány egészében és részletenként valóban ősi. keletről magával hozott hagyománya-e a magyar népek, vagy pedig kölcsönzött fiktív hagyomány? A magyar hún-hagyomány* létezésének, eredeti tartalmának és provenienciájának tisztázása után következhetik csak az eredeti történeti hagyományhoz tapadó mondai elemek vizsgálata, vagyis *a magyar htín-monda problémájának megoldása.* Maga a hún-hagyomány. vagyis ami eredeti *történeti* hagyománynak bizonyul, sohasem lehet mondatörténeti vizsgálat tárgya, mert az ősi tudaton alapuló történeti hagyomány nem monda s a folkloristát csak mint a körülötte kikristályosodó mondák történeti magva érdekemet!

Röviden összefoglalva az eddigi fejtegetések eredményét, megállapíthatjuk, hogy a hún-kérdés két egymással szoros kapcsolatban jelentkező, de tárgyi és módszertani tekintetben egyaránt elkülönülő problémára tagolódik, melyek egyike a történettudomány, másikuk a folklóre és filológia, illetőleg irodalomtörténet körébe tartozik. A történettudományi vizsgálat tárgya *a hún-hagyomány problémája;* értve hagyomány alatt a valé történeti tények emlékét őrző írott vagy szóbeli történeti tradíciót. A folklorisztikai és filológiai kutatás feladata viszont *ajún-monda problémájának* megoldása. A hagyomány kérdése csak történet i módszerrel, a. mondáé csak a folklóre és filológia módszerével oldható meg. A monda folklorisztikai vizsgálatát azonban meg kell előznie a hagyomány s vele a történeti művekben ránkmaradt mondák történetkritikai vizsgálatának, mert enélkül a mondai elemek értékelése teljességgel kivihetetlen.

A) A MAGYAROK HUN HAGYOMÁNYA.

1. Kézai Simon hún-krónikája,

A XIII-XIV. századi forrásokban fenntartott hún-hagyomány kritikai értékelésének első feltétele a korunkra jutott krónikák keletkezési körülményeinek és egymáshoz való viszonyuknak tisztázása. E feladatot a legutóbbi félszázadban a forráskritikusok főrészen megoldották. MÁTYÁS FLÓRIÁN, MARCZALI, PAULER, ZEISSBERG, HEINEMANN, HUBER, KAINDL és mások beható elemzés alá vették krónikáinkat és alapvető részletkérdéseket sikerült megoldaniuk. Eredményeik felhasználásával és az összes variánsok alapos forráskritikai összehasonlításával DOMANOVSKY tisztázta a korunkra jutott krónikák viszonyát, rámutatva azok XI. századi ősforrására,¹ Ez ősforrásnak és elveszett XII. századi leszármazottak pontos meghatározására az ALBERICUS világhírnévjében fenntartott legrégebb, töredékes krónikasövegéből kiindulva, magam tettem kísérletet.” A következőkben – minden ismétlés elkerülése végett – e tanulmányomra és DOMANOVSKY megállapításaira hivatkozva, foglalom össze a hún-hagyomány, illetve monda és a hún-krónika viszonyának vizsgálata szempontjából fontos főeredményeket.

Valamennyi korunkra jutott hazai krónika ősforrása a Szt. László korában készült, 1091-ig terjedő, kiveszett *Gesta Hungarorum*. Forrásai: REGINO krónikája.

¹ A Dubniczi krónika. 1899., A Budai krónika. 1902., A Pozsonyi krónika és a kisebb prózai szerkesztések. 1905. Kézai Simoni krónikája. 1906., Mügelin krónikája és a Rimes krónika. 1907., Kútfők (CSÁNKI: Árpád és az Árpádok. 1908.).

² A Szent László-kori *Genta*, Ungarorum. Budapest.

³ Erről a XI. századi ősforrásról a mondatelemző filológusok és etimológusok sehogysem akarnak tudomást venni. Ők mindig csak, KÉZAI-ról, ANONYMUS-RÓL és a Képes Krónikáról, az ősforrás későbbi derivátumairól beszélnek. SEBESTYÉN az egyetlen közülök, ki határozottan rámutat az ősforrás XI. századi eredetére. Ez a mulasztás annál súlyosabb, mert alkalmat adott a krónikák s velük a hún-hagyomány kérdését egész téves világitásban szemlélő hyperkritikus elméletek és feltevések (pl. RIEDL, KARÁCSONYI, ERDÉLYI LÁSZLÓ, KIRÁLY) kiépítésére és annál csodálatosabb, mert a XI. századi forrás létezését már régen megállapították. Az ősforrás XII. századi keletkezését vitató MARCZALI még csak XI. századi feljegyzésekről szól. PAULER – bár tagadja egy ilyen egységes ősforrás létezését – maga mutatja, ki az ősforrás I. Béla és fiai történetével foglalkozó 1091-ig terjedő részének XI. századi eredt-tét. TOLDY FERENC és SEBESTYÉN Salamon-kori krónikáról, KAINDL SZT. László-kori *Genta veteránól* és 1100 k. írt *antiqui Ubri de Gestis Hungarorumról* szól. KÁLLAY Koppány káplánban a Szent László-kori szerző megállapítását is megkísérli. DOMANOVSKY – bár ZEISSBERG és PAULER hatása, alatt két részben, mint I. András kori krónikát és Szent László-kori *Gesta*-t tárgyalja – már határozottan megállapítja XI. századi keletkezését, sőt körvonalait is.

kája én ennek folytatása. (889-985 évekre), az *Altaichi Évkönyvek* (1003-1063), továbbá az Árpád-ház nemzeti hagyományai és a Vérbölcs nemzetség körül, tehát a somogy-zalai vidéken lokalizálható déldunántúli hagyományok voltak.

A *Gesta Hungarorumot* valószínűleg még Szt. László életében, de minden esetre Kálmán és II. István korában egykorúlag folytatták 1127-ig. Ennek a II. István-kori folytatásunk Kálmánra és fiára vonatkozó részét a Kálmán által megvakított II. Béla és fia II. Géza korában Kálmán-ellenes tendenciává átdolgozták és 1152-ig, majd III. István korában 1167-ig folytatták.⁴

A teljes szövegű *Gestából* – az egyházak számára, helyi folytatás céljaira – még Szt. László életében készült egy, inkább a király lajstromokra emlékeztető krónikás kivonat. Ezt a kivonatot a XII-XIII. században több helyütt – így Somogyváron, Zágrábban, Váradon – helyi és országos jelentőségű feljegyzésekkel kiegészítve, egykorúlag folytatták. A XII. századi király lajstrommal kiegészített *Somogyvári krónika* töredékei ALBERICUS trois-fontaillesi szerzetes Világkrónikájában (1233) maradtak fenn: a *Zágrábi és Váradai régi krónikái* részletei pedig a *Zágrábi* (1334), *Várnai* (1374) és a *Knauz-féle rövid zágrábi krónikák* interpolációiban.

A Szent László-kori teljes *Gestát*, illetőleg ennek XII. századi folytatásait használták forrásul ODO DE DEOGLIO (1147) szóbeli közvetítéssel. VITERBÓI GOTFRID (1185), a *Szt. László- és Szt. Gellért-legendák* s az úgynevezett *Lengyel-magyar krónika* XIII. századi írói és SPALATÓI TAMÁS (1260 k.). Ezt idézi RICARDOS (1237) Julián barát nagymagyarországi útjáról készült jelentésében.

Az 1192 és 1195 közt Pannonhalmán írt úgynevezett *Poszonyi Évkönyvek* írója (az 1060-1127. terjedő időre) és III. Béla király jegyzője (1200 körül) a *Gesta II. István-kori folytatását* használták forrásul.

A *Bécsi Képes Krónika* írója és MÜGELN HENRIK pedig ennek II. Géza-kori átdolgozásából, illetőleg III. István-kori folytatásából interpolálták főforrácuknak, a XIII. századi Gestának, törzsszövegét.

E XIII. századi törzsszövegnek írója KÉZAI SIMON volt. ki 1282 és 1285 közt az 1091-ig terjedő *Gesta Uvgarorumot* egy XII-XIII. századi szűkszavú király lajstrom adataival kiegészítve, átdolgozta. Ő illesztette a *Geste* élére az ősforrásból, ennek XII. századi leszármazóinál és Anonymusnál még hiányzó *hún-krónikát*, a „primus introitus” részletes történetét. KÉZAI-nak ez a műve nem jutott korunkra« Amit ma KÉZAI műveként ismernek, e műnek egykorú rövidített, kivonata.⁵

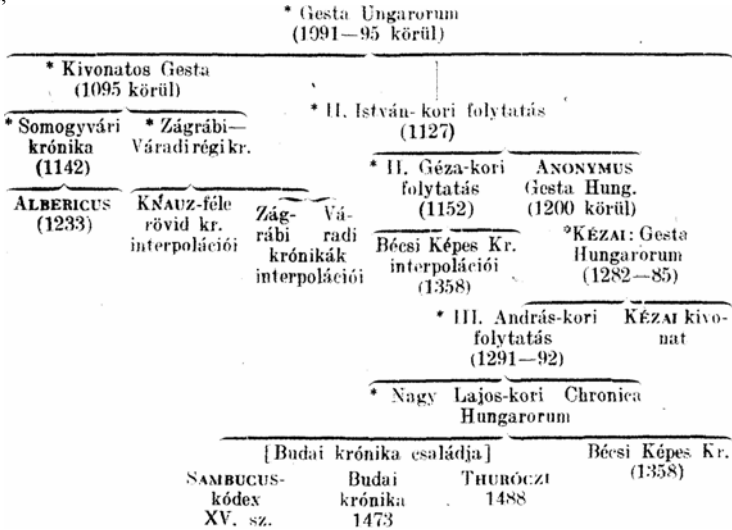
⁴ A Bécsi Képes Krónika alapján kimutatható Kálmán és II. István-kori folytatásnak és Kálmán-ellenes átdolgozásának létezését DOMANOVSKY állapította meg. A teljes II. Géza-kori folytatás azonos MARCZALI „Nemzeti Króniká”-jával. A XII. századi részek egykorúságát PALLÉR és KAINDL is kiemelték,

⁵ Ez a felfogásom lényegében fedi HUBER, PAULER és DOMANOVSKY álláspontját, akik – szemben a XIII. századi forrás II. András-kori keletkezését vitató MARCZAI-val – már kimutatták, hogy a kivonatos KÉZAI és a bővebb szövegű XIV. századi krónikák közös forrásának legalább V. István haláláig kellett terjednie. KÉZAI szerzőségével szemben csupán az hozható fel, hogy 8. bővebb krónika egészen más szellemben tárgyalja IV. László uralkodását, mint a kivonatos KÉZAI. Kimutatható azonban, hogy a krónikának ezt a részét III. András trónralépte után írták s éppen az akkori hangulat magyarázhatja csak meg az erős László-ellenes tendenciát, illetőleg KÉZAI dicsőítő elbeszélésénél!« átdolgozását. KÉZAI szerzősége mellett döntő súllyal esik a latba a bővebb krónikaszöveg legjobb kódexében, a SAMBUCUS-kódexben meglevő, KÉZAI-tól ezármazó előző és bevezető, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a SAMBUCUS-kódex nem egyéb a IV. László-kori részében átdolgozott KÉZAI-*continuatust* egy másolatánál. Lásd bővebben id. tanulmányomban. KAINDL és KARÁCSONYI – régebbi német kutatók többszörösen megcáfolt véleményét felújítva – a kivonatos KÉZAI

A teljes KÉZAI-t III. András első éveiben (1291-1292) folytatták. IX. László korának történetét László-ellenes tendenciával átdolgozva. Ez a III. *András-kori Gesta*, illetőleg ennek Nagy Lajos-kori folytatása, mely először viselte a tartalomhoz és szerkezethez nem illő *Chronica* címet, az összes XIV. századi és későbbi korunkra jutott krónikavariánsok közös forrása. Mellette nemcsak az ősforrás hanem ANONYMUS és KÍZAI művei is teljes feledésbe merültek.

A Nagy Lajos-kori krónika, szövegét leghívebben a *Budai krónika* családja, nevezetesen az ehhez tartozó, máig kiadatlan *SAMBUCUS-kódex* tartotta lenni, melyben KÉZAI-nak a ránkmaradt és KÉZAI neve alatt ismeretes kivonatos *Gestából* ismert előszava és bevezetése is teljes szövegében megvan.⁸ A *Bécsi Képes Krónika* írója, mint már kiemelttem, a XI-XII. századi (1051-1152) részt kibővítette, interpolálta a kezébe került II. Géza-kori, Kálmán-ellenes *Gesta*-folytatásból. A *Váradai és Zágrábi rövid krónikák* írói pedig, a vezérkori részben, a régi kivonatos *Gestához* tartották magukat s ezért mellőzték a többi KÉZAI-utáni krónika élén látható hún történetet.

A hun-krónika szempontjából fontos változatok leszármazási táblája⁷ így alakul:

Ki kell még emelnem, hogy ANONYMUS külföldi forrásokból és a Tiszavidéki nemzetségek élő hagyományából, illetőleg egy ezen alapuló elveszett fordításból lényegesen kibővítette és egyéni íróművészettel stílusosan is módosította ősforrása, a XI. századi *Gesta* szövegét. Ragaszkodott azonban ennek gondolatmenetéhez és felfogásához. Viszont KÉZAI, ki írói tehetség dolgában messze ANONYMUS mögött maradt, hívebben őrizte meg a forrás betűszerinti szövegét.

tekintik a, szerintük ebből bővített krónikák XIII. századi őseinek. E feltevésnek azonban az alapos forráskritikai elemzés (v. ö. különösen DOMANOVSKY: *Kézai krónikája*) eredményei határozottan ellentmondanak.

⁶ Erre nézve v. ö. DOMANOVSKY: A Budai krónika és A Pozsonyi krónika alapvető tanulmányait.

⁷ V. ö. id. műveket.

de némely részeiben – nevezetesen az ősi alkotmányjogról vallott felfogásában – eltért forrásától a e mellett sokhelyt elhagyott neki lényegtelennek tetsző részleteket.

Hangsúlyoznom kell továbbá azt a forráskritikusoktól egybehangzóan megállapított tényt hogy KÉZAI SIMON – a *Somogyvári töredék* és ANONYMUS kivételével valamennyi ismert krónikánk közös XIII. századi ősforrásának írója – nem ismerte ANONYMUS *Gestá*-ját. Ebből természetesen következik hogy a *krónikáknak* ANONIMUSSal *egyező szövegrészletei mind a közös ősforrásból valók.* Ezt még a Névtelen jegyzőt IV. t/la jegyzőjének feltüntető s vele szemben szkeptikus MAHCZAU és KAINDL is határozottan kimeleik.*

A korunkra jutott krónikaváltozatok – az ALBERICUS-nál megőrzött *Somogyvári töredék.* ANONYMUS és a *Váradí, Zágrábi rövid krónikák* kivételével – egytől-egyig a hún történettel kezdik elbeszélésüket. Ezt a hún-történeti részt, a „*primus introitus*”-nak nevezik általában hún-krónikának. A hún-krónikát a kútfőkritikusok különálló, egységes írói műnek tartják, melyet a XIII. századi író csatolt a Gestához. A hún-történettel kiegészített Gesta szerkezetéből és felfogásából az is megállapítható, hogy e hún-krónika írója maga a Gestát átdolgozó XIII. századi író, vagyis KÉZAI SIMON mester volt.”

A hún-krónika írója részben külföldi forrásokra támaszkodott. KÉZAI bevezetése ISIDORUST, JOSEPHUST, OROSIUST és GOTFRIDOT nevezi meg forrásokként. ISIDORUS és OROSIUS használatának nyomait Scythiának ANONYMUSétól lényegesen eltérő, zavaros leírásában, JOSEPHUSét a bibliai genezisben ismerhetjük fel. VITERBÓI GOTFRID *Pantheon* és *Memoria saeculorum* c. műveit – utóbbiig a bevezetéshez – már alaposabban kihasználta a krónikás. Mellette még JORDANES hatása mutatható ki, kinek művét – az előszóból kitűnőleg, hol szavait OROSIUSÉként idézi – tévesen ennek tulajdonította, A hún-krónika és külföldi forrásai leglényegesebb egyezéseit már DOMANOVSKY¹⁰ összeállította, rámutatva SIGEBERTUS GEMBLACENSIS és PAULUS DIACONUS használatának nyomaira is. Ezekből a külföldi forrásokból vette át írónk a hunok eredetére és scythiai vándorlásaira vonatkozó elbeszélése némely részleteit és Attila harcainak történetét, Mivel azonban azok a keresztény világ kegyetlen ellenségét festik Attilában, ő pedig a nemzet honszerző hősét dicsőíti benne, forrásai elbeszélését saját felfogásának megfelelően átdolgozta, illetőleg az azokból szószerint, átvett szöveget kibővítette, az elbeszélési kikerekítette.

A külföldi források szűkszavú elbeszélésétől független részletek provenienciája felett folyik tulajdonképpen a hún-monda vizsgálóinak évtizedes polémiája, libben keresik monda elemzői ok

⁸ MARCZALI: A m. tört. kútfői. 71-72. 1. KAINOI, id. m. IX. A bizonyítást lásd id. művemben.

⁹ V. ö. id. tanulmányomban a részletes bizonyítást.

¹⁰ Kézai krónikája. V. ö. még KAINDL. id. m. IX -XII.

a magyar és germán hún-monda maradványait. Ebben látnak a kételkedő kritikusok ismeretlen, meg nem határozható külföldi írott forrásokból átvett könyvmondát. Ebben kell nekünk is az eredeti hún-hagyomány nyomait kutatnunk.

A hún-kérdéssel mellékesen forráskritikai szempontból foglalkozó történettudósok közül többen rámutattak már, hogy a hún-krónika némely részleteinek forrása maga a magyar történet volt. Általában ilyenek tartják az őshaza, a genesis és a vándorlások történetét (MAROZALI, PAULER, DOMANOVSKY), ami nyilvánvalóan bent volt a krónikák ősforrásában és csupán a hun-krónikát ezzel egyesítő XIII. századi író helyezte át a magyar történet éléről az egész mű elejére. E mellett-MARCZALI a bíróválasztás és a Csaba-monda, NAGY GÉZA és PAIS a személynevek magyar eredetévé mutattak rá. KARÁCSONYI a Tulln-Cezumaur-i csata, leírásában III. Henrik és Aba Sámuel harcainak leírására, SEBESTYÉN Buda hercegségében a XI. századi országfelosztások gondolati hatására véltek ráismerni. BLEYER általánosságban is kiemeli ezt a tényt. A hún-krónika és a XI. századi ősforrásra visszavezethető magyar történet részletes és egységes szempontból való összehasonlítását a Szt. László-kori ősforrásról írt művemben végeztem el s az összehasonlítás meglepő eredményre vezetett.¹¹

Kétségtelenül kiderült, hogy a hún-krónika írójának főforrása a hozzácsatolt magyar-krónikának és ANONYMUSnak közös ősforrása – a XI. századi *Gesta Ungarornm* volt. Megtaláljuk benne – ANONYMUS néhány szubjektív természetű lényegtelen betoldását kivéve – az ennél fenntartott s a következő fejezetben tárgyalandó hún történeti részletek mindegyikét.¹² Mivel azonban a hún krónika írója ANONYMUSsal közös hazai forrásában s a szükséges külföldi kútfőkben kevés használható adatot talált a hunokról, azok elbeszélését egy a *Gestából* önkényesen konstruált keretbe illesztette.

A hún-történet nem egyéb a Gestából ismert magyar-történet megisméltésénél, parafrázisánál. Szerkezetük, felosztásuk azonos.¹³

A hún-krónika első része, Attila jellemzéséig (Budai kr. PODHRADCKY kiad. 3-18. 1.) egyszerű kópiája az elveszett *Gesta* első részének. írója a magyar forrásból átvett és a hun-történetbe önkényesen átültetett elbeszélést egészítette ki az idegen forrásokból, elsősorban JORDANESTÓL és GOTTFRIEDTÓL nyert értesüléseivel, néhol – így Scythia leírásában – alaposan összekuszálva azok értelmét. Előadása élénkítésére nemcsak a magyar honfoglalás történetének részleteit használta fel, hanem a XI. századi magyar történetből Aba Sámuel és III. Henrik császár háborúinak leírását is.

A második részben (Budai kr. 18-30. 1.) Attila harcait ide-

¹¹ V. ö. alább a II. Függelékbe» adott párhuzamos szöveget.

¹² V. ö. I. Függelék.

¹³ V. ö. III. Függelék.

gen fonások alapján írta meg, de kiegészítette a X. századi karinthiai, stíriai, dalmáciai, burgundjai, galliai, friauli, lombardiai és strassburgi magyar kalandozásoknak az V. századba áthelyezett történetével. A magyar Gestából vette át Zoardnak a ma ismert Jn-ónikaváltozat okból már hiányzó, de történetileg ismert (V. ö. LIUDPRAND) apuliai hadjáratát és innét származnak a *turul os* címer, a harcközi pihenők stb. motívumai. Attila fiainak: harcához szcmmelláthatóan Salamon és Géza harcát vette mintaképül, a német Detre személyét és egyéniségét a jövevény, német Vid képére alkotta.

A harmadik részben (Budai kr. 31-33.) összezagylva a székelyek és Csaba: népe történetének egyes motívumait, ezek honfoglaláskori csatlakozását mondja el az ősforrás nyomán. A magyar uralom előtti rövid korszak jellemzésében is arra támaszkodik, de a *Gesta* legendás Marótja¹⁴ helyébe a külföldi forrásokból megismert és Marót fiává megtelt Szvatoplukot teszi. Etymológiai támaszpontul talán Salamon szövetségeseinek, a német Marchart és cseh Szvatopluknak neve szolgált.

A mondai részletekkel alább, e mű második részében fogunk foglalkozni, de már most ki kell emelnem, hogy ezek is többnyire a külföldi forrásokra és a magyar ősforrásra vezethetők vissza. A nőrablás a magyar nép eredetmondája, a csodaszarvas- és kardos-angyal-mondák pedig JORDANES elbeszélésének a Szent László-mondák motívumai val kiszínezett variánsai.

A külföldi források ellenséges felfogását átalakító és a magyar történet eseményeit a hún-korba áthelyező író nem követhette szószerint forrásait. Néhol mégis meglepő betűszerinti egyezéseket találunk s a hely- és személynevek, valamint némely kifejezések teljes egyezése kétségtelenül bizonyítják az átvételt. Egészen bizonyos, hogy ha az ANONYMUSnál és krónikáinkban eredeti alakjából máj· kiforgatott XI. századi ősforrást ismernők. még több szószerinti „egyezést tudnánk kimutatni.”¹⁵

A hún-krónika írója szabadon, sőt önkényesen használta forrásait. Azoknak szűkszavú elbeszélését a IX-XI. századi magyar történetből vett részletekkel nevekkel, csataleírásokkal, mondákkal színezte ki; egész eseménysorozatokat (kapitányválasztás és exodus, bíróválasztás, királyválasztás, kalandozások stb.) ültetett át a IX-X. századból az V. századba. Mindazonáltal egyéni íróművészetéből aránylag keveset adott forráesai szövegéhez. Nyelvéből és stílusából kiélezzük ugyan egyéniségét, általában mégis híven követi forrásainak szövegét és betűit. E/ adja meg művinek – mint az elveszett XI. századi *Gesta* egyik derivatumának – *forráskritikai* értékét. Mivel azonban ezt az ősforrást a legnagyobb szabadossággal, későbbi eseményeknek

¹⁴ Marót, nevében valószínűleg a morva népnév megszemélyesítését kell látnunk.

¹⁵ V. o. a 11. Függelék.

korábbi időbe való önkényes áthelyezésével, sőt e forrás eredeti felfogásának megváltoztatásával használta fel,¹⁶ nemcsak a hún történet forrásaként, hanem a magyarok középkori hun-hagyományának fenntartójaként sem érdemli meg a reáfordított nagy figyelmet. Nyilvánvaló, hogy a kutatás egészen téves nyomokon jár, ha a hún-monda és hun-hagyomány kérdésének vizsgálatánál KÉZAI SIMONnak ebből a tudákos kompilációjából indul ki?

A hún-krónika a maga egészében sem, a hún-hagyomány, sem a hún-monda kérdésében nem lehet főforrásunk. A hagyomány szempontjából csupán azok a részletei vehetők figyelembe, amelyek már a XI. századi ősforrásban is a hunokra vonatkoztatva fordultak elő. Mondai részleteit pedig ez összefoglaló forráskritikai vizsgálat után egyenként is beható vizsgálat tárgyává kell tennünk, esetenként állapítva meg a forrást, honnét a krónikás azokat átvette. Csak ez elemzés és a proveniencia tisztázása után alkothattunk majd ítéletet a krónikában állítólag fenntartott hún-mondáról.

2. Anonymus és a Szent László-kori Gesta Ungarorum hún történeti adatai.

A XI. századi *Gesta Ungarorum*ból merítő, de a KÉZAI-féle hún-krónikával bővített redakciótól (1282-1285) független és nála korábbi források közül négyben találjuk meg a hun-magyar azonosság gondolatát. SPALATÓI TAMÁS (1260 k.), ki a magyarok bejöveteléről ANONYMUSSAL és RICARDUSSAL egyezően s a *Gesta* alapján szól, azonosnak mondja a hún és magyar népet és Attila „dux”-ról is megemlékezik.¹⁷ A XIII. század elején a *Gesta Ungarorum* felhasználásával készült zavaros *Lengyel-Magyar krónika*¹⁸ a magyarok első királyaként szól Attiláról s hosszabban foglalkozik ennek tetteivel. VITEKBÓI GOTFRIDIOI – kinek művét KÉZAI forrásul használta – és a *Gesta Ungarorum*hoz való viszonyáról később fogunk szólni.¹⁹ A negyedik s egyben legfontosabb forrás ANONYMUS *Gestája*.

ANONYMUS – a Somogyvári, Zágrábi és Varadi krónikákhoz hasonlóan – a magyarok scythiai vándorlásaival és kijövetelével kezdi elbeszélését, de Scythia és az eredet leírásában elbeszélése későbbi folyamán is többször szól Attiláról anélkül, hogy a *hún* népvét egyszer is használná. Attilát mint Álmosnak a scythia Mágog királytól származó egyenes őst, a széke-lyeket egyszerűen mint „Attila király népét” említi. Nála éppúgy, mint a *Lengyel-Magyar krónikában* teljesebb és tökéletesebb

¹⁶ V. ö. erről id. tanulmányom VII. fejezetét.

¹⁷ Thus vocabantur Huni, postea Hungari. Mon nmen ta Slavor. Murid-XX VI. 43. 1. Id. művem 36. 1.

¹⁸ BIELOWSKI: Monum. Poloniae historica i. 495-015. 1. Forráskritikai értékelését 1. id. tanulmányomban 37-41. 1.

¹⁹ L. alább 45. 1.

a két nép azonossága, mint a hún-krónikában. Ez ugyanis egy testvérpártól, *Magorról* és (az ennek analógiájára tudakos etimológiával kikövetkeztetett?) *Hunortól* származtatja a hún-történetben következetesen *húnnak* (Huni), a magyar-történetben *magyanak* (Hungari) nevezett népet. A hún-krónikában tehát a finn-magyar azonosság gondolata kevésbé teljes alakban jelentkezik, mint ANONYMUSnál. noha az egész műnek alapeszméje ez az azonossági gondolat²⁰

Közelebbről vizsgálva az ANONYMUSnál fenntartott hún-hagyomány és a hún-krónika viszonyát, a kettő közeli rokonsága derül ki.²¹

Mindenekelőtt ismételten meg kell állapítanunk, hogy ANONYMUSnak néhány alább részletezett szubjektív természetű, lényegtelen betoldását kivéve, a hún-krónikában teljes egészében megtaláljuk az ANONYMUSnál fenntartott hún-hagyományt. ANONYMUS és a hún-krónika viszonyát ismerve, nem lehet kétségünk a felől, hogy az *egyező részletek a XI századi ősforrásra vezethetők vissza*.²²

A hún-krónika – az eredeti KÉZAI-féle XIII századi Gesta teljes szövegét fenntartó krónikavariánsok (Budai, Bécsi Képes krónika) szövegében -, noha a hun és magyar individuális népeveket egyébként következetesen használja, „ahol ANONYMUSsal találkozik, nem hunokról, hanem *magyarokról* (Attila rex *Hungarorum*...²³ flagellum Dei; Teutonici et *Hungari*; non se *Hurtgaros*, sed *Siculos*) szól. Feltűnő még, hogy noha a Iϣη és magyar népet – mint kiemeltem – két testvértől származtatja, Árpád mesterkél, hosszú genealógiájában őt nem Magortól, hanem Attilán át Hunortól származtatja, híven ANONYMUS felfogásához, ki Attilát Árpád egyenes ősének tartja. E következetlenség okát abban kell látnunk, hogy az író – vagyis KÉZAI SIMON – külföldi forrásai alapján a két népet individuális néven ismeri ugyan és eredetüket is ennek megfelelően magyarázza, de ahol a *Gestát* – ANONYMUSsal közös -forrását.- használta, nem tudott szabadulni ennek hatása alól.²⁴

A közös forrás eredetmondáját mind ANONYMUS, mind a hún-krónika írója módosította.²⁵ Az a külföldi forrásokból a scythák őseként megismert *Magóggal* azonosította a magyar eredetmonda névadó őst *Magon*, emez *Magor* rovására *Hunort* állítja előtérbe, mint az uralkodóház őst.²⁶ Kétségtelen, hogy az ősforrás

²⁰ EZ a külső megkülönböztetés legfeltűnőbb az utolsó fejezetben: *Siculi Hunorum eunt residui. usque ad alium Hungaronim adventom in campo prefato . . . eonimorantes ... etc.*

²¹ V. ö. az 1. Függelék.

²² V. ö. fentebb 26. l.

²³ Bécsi Képes: *Hunorum*.

²⁴ A KÉZAI-kivonat mindenütt *Htrni* ír kijavítva, a telit* *dexto* -/.<shégét..

²⁵ V. ö. alább a 64-65., 82-88. lapon.

²⁶ V. ö. KAINDL: *Studier*. VIII. 40. l.

Magógot és valószínűleg *Hunoró* sem ismete, csak a magyar népnek nevét, adó *Magyart* (Magor, Moger) és utódát *Attilát*. ANONYMUS egyhelyütt (Marót unokája Mén-Marót) a hún-krónikához (Attila-Csaba-Ed és Edömén) hasonlóan az Attila utáni harmadik nemzedéket szerepelteti a magyar honfoglalásban. Ennek ellenére külföldi forrásaiból átveszi a 451. évszámot, mikor Attiláról, szól. Attila városalapításának történetét a hún-krónikától eltérően, kiszínezve adja elő. Viszont a hún-krónikás az ősforrás elbeszélését Budavár-Ecilburgról, önkényesen kapcsolatba hozza a XI. századi magyar Buda személynév analógiájára elkereszteli Bleda megölésének JORDANESTŐL és GOTFRIDTÓL megismert történetével s a város régi nevét – GOTFRID nyomán – Sicambriának mondja. Ed és Edömén népének és a székelyeknek ANONYMUSnál teljesen elkülönített csatlakozását földrajzilag összekapcsolja, a székely csatlakozás színhelyét Rutheniában jelölve meg.

Ezek a szubjektív természetű eltérések is azt bizonyítják, amit egyébként a két forrásnak a hún-hagyománytól független honfoglalástörténeti elbeszéléséből a kútfőkritika régen megállapított, hogy ANONYMUS és a hún-krónika írója nem ismerték egymás művét. *Egyező részleteik kivétel nélkül a közös ősforrásra, a XI. századi Gesta Ungarorumra vezetendők vissza.*

A magyar hún-hagyomány XI. századi létezését bizonyítja az 1058-ban hazánkban járt HERSFELDI LAMBERT elbeszélése Attila kardjáról, minek alapján már a hún-kérdésben egyébként szkeptikus MARCZALI kimondta, hogy a hún-hagyomány hazánkban a XI. század második felében „hivatalosan is el volt ismerve”.

Félszázaddal később II. Béla leánya tanúskodik e hagyomány létezéséről, mikor fivérét a „*hunok királyának*” nevezi.²⁷

A krónikák forráskritikai elemzésével nyert és LAMBERT elbeszélése által is megerősített eredményeink szerint *az uralkodóház hún származásának hagyománya már a XI. században étt-a magyarok közt, sőt e század régen a Gesta Ungarorum írója már írásba is foglalta.*

Ennek a hún-krónikánál kerek két századdal idősebb, eredetibb írott hún-hagyománynak a tartalma következő volt:

1. a hún és magyar azonos nép;
2. Árpád Attila király egyenesági leszármazója s mindketten a jáfetita Magyar (Moger) ivadécai; Árpád nyert jogos örökségét foglalta vissza Attila országát;
3. Attila népének egy töredéke, a székely nép, a honfoglalásor az új hazában csatlakozott Árpád magyarjaihoz;
4. Attila – mikor a rómaiaktól elfoglalta Pannóniát – (római) romokon építtette fel székvárosát, melyet a magyarok

²⁷ A magyar történelem kútfői az Árpádok korában, 51. 1. Magyarország története. 11. 74. 1. V. ö. LAMBERTTÓL alább a 38-90. 1. Zsófia hercegnő 1146 körül kelt levelét Id. MI. ÖG. 1888. Egb. IT./2.

Budavár-nak, a németek Ecilburg-nak – civitas Athile regis – neveznek;

5. Attila mellékeve a „flagellum Dei”:

6. Attila halála után Pannónia a *rómaiak legelője* volt, s valachok, azaz római pásztorok laktak benne, az ország más részén bolgárok, szlávok, messianusok és görögök laktak a magyar honfoglalásig.

Ezt a szűkszavú XI. századi írott hagyományt, bővítette ki KÉZAI SIMON a külföldi íróktól átvett és a magyarok X-XI. századi történetéből önkényesen kölcsönzött adatokkal. *Az összes többi problémák megfjtéséhez alapul szolgáló főkérdés: a hún-hagyomány provenienciája szempontjából csupán ez. az azonosság gondolatán kívül alig néhány pozitív adatot tartalmazó, eredeti XI. századi írott hagyomány vehető tekintetbe.*

E hagyomány leglényegesebb része a *hún-magyar és hún-székely azonosság* gondolata. Minden egyéb – így az öröklés jogcíme, az uralkodóház Attilától való származtatása – csak függeléke, kifejezése ez alapgondolatnak, habár az azonoság gondolatát éppen az uralkodóház hún származásában, quasi mint *nemzeti hagyomány* jut is kifejezésre.

Mielőtt tehát ezeknek a XI. századi hagyományhoz tartozó részleteknek és az idők folyamán – akár KÉZAI tudákos kompi-lációjában, akár a nép ajkán – ehhez tapad! elemeknek származását vizsgálnék, *az azonosság gondolatának provenienciáját kell tisztáznunk.* Vizsgálunk kell, vajjon a XI. századi Gesta írója ősi magyar hagyományból, vagy pedig külföldi forrásból, még pedig élő szájhagyományból, avagy történeti művekből merítette-e ezt az eszmét?

Nemcsak, a hún-magyar kapcsolatot el ismerő, hanem „a leg-túlzobb szépséssel ítélő tudósok szerint is *ebben a kérdésben csúcsosodik ki az egész probléma* KIRÁLY GYÖRGY szavait idézve: „ha bebizonyítható, hogy a rokonság hite . . . valóban élt a magyar nép emlékezetében, akkor ezen nem változtat az, ha valaki megállapítja, hogy akárhány más motívum idegen eredetű vagy csupán a krónikaíró önkényes kitalálása.”²⁹ Ha mégis

²⁸ Ezenkívül a *Lengyel-magyar krónikában* nyoma maradt a *Genta*, Attila északi hadjáratairól adott rövid értesítenének. V. ö. A Szent László-kori Gesta. 40-41. I. A fent ismertetett részletek közül legtöbbször – így Attila magyar királyságának s az uralkodóház tőle való származásának, pannóniai uralmának, a *pascua Romanorum* elnevezésnek – eredőjét az ANONYMUSSzal szemlén szkeptikus KÁINDL is egészen határozottan a XI. századi *Gesta cetera Hungarorum* vezeti vissza. (Studien. VIII. 41-42. I.) Ugyanezt tapasztaljuk a *pascua Hungarorumot* illetően MARCZALINál. (A m. tt. kútfői. 72. I.)

²⁹ Magyar ösköltészet. 70. I. Ez volt GYULAI PÁL véleménye is, mint következő szavaiból kiderül: „Hogy a magyar húnmondán, amint azt krónikáinkban találjuk, az idegen krónikák és mondák hatása meglátszik, az kétségtelen, de... hihető-e hogy az egész minden előzmény nélkül csak egy pár szerzetes csinál-niánya s a magyar nép csak a krónikákból hallotta először Attila híret?... Semmiféle monda nem terjedhet el, ha nem köti magát valamely élő emlékéhez, bármily csekélyke legyen is az.” Budapesti Szemle. XXVII. 1884. 310. I.

azt tapasztaljuk, hogy a legutóbbi évtizedekben éppen ennek az alapproblémának tisztázására fordítottak a kutatók legkevesebb «Ondot, ez nem azért történt, mintha ennek fontosságai nem ismerték volna fel³⁰ hanem mert HUNFALVY tekintélye alapján végleg megoldottnak tartották abban az irányban, hogy az azonosság gondolata *nem lehet* ősi magyar hagyomány. Ebből az *alaptételből* kiindulva s a keleti eredetet a lehetőségek sorából kirekesztve, kísérelték meg az ilyképpen egész terjedelmében montai jellegűnek tartott hagyomány provenienciájának tisztázását. Nekünk – a hunok és magyarok történeti kapcsolatát bizonyító, újabb tudományos eredmények ismeretében – legegőbb is ezt a^v hosszú időn át megoldottnak vélt alapproblémát kell tisztáznunk.

3. A hún-magyar azonosság gondolata a IX-XI. századi külföldi forrásokban.

Az azonossági gondolat eredetét kutatva, mindenekelőtt; a forrásokkal kell tisztába jönnünk, ahonnét a XI. századi magyarok azt átvehették. Tisztáznunk kell, hol, mikor és milyen alakban jelentkezik e gondolat a külföldi irodalomban?

Nyugaton először HINKMÁR reimsi érsek, az *Annales Bertiniani* néven ismert hivatalos jellegű frank évkönyvek 862-882-ig. terjedő részének egykorú tudós szerzője³¹ szól a 862-ben frank birodalmi területre betörő magyarokról *Ungri* néven, mint *addig ismeretlen* ellenségről.

Mikor a magyarok egy emberöltő múltán újra megjelentek avugaton, REGINO prúmi apát szintén *azelőtt ismeretlen* népnek

³⁰ Talán csak GREXA (id. m. 54.1.) és FEJÉK. (Nyugat, 1922. 48. 1.) a kivétel e tekintetben. Akik KIRÁLY elleni polémiájukban egyenesen kétségbemvonják e tétel helyességét. Előbbi nem lát abban egyebet „ügyes ötlet”-nél, utóbbi szerint a hún-magyar rokonság eszméje csak a történetírók egyoldalú érdeklődése következtében került a kutatás központjába. Nyilvánvaló, hogy a divatos *mondaközvetítési elmélet* kizárólagos hatása alatt vetik el a magyar népben élő hun, tudat lehetőségének gondolatát is, nem fontolva meg, hogy ezzel éppen saját hipotéziseik alatt vágják a fát. Hiszen, ha a rokonság tudata legalábbis egyidejűleg nem volt meg, az idegenből jött mondák semmi esetre sem lokalizálódhattak volna a hún történetben, hanem speciálisan magyar mondákká alakultak volna át. Ezt bizonyítja az összes ismert vándormondák története, köztük a Grexánál példaképpen felhozott Arthur-mondáé is. Vagy élt a rokonság tudata a népben (ősi hagyomány vagy kölcsönzés útján), s. akkor kialakulhatott a hun-monda is; vagy nem élt s akkor az egész hún-monda tudákos fikció. KIRÁLY e pontban – tekintet nélkül ehhez fűzött következtetéseire, – a lehető legszabatosabban jelölte meg az egész probléma sarkételét.

³¹ A szerzőről, koráról s a forrás hitelességéről PEUTZ MG. SS. 1. 423. és köv., EBERT: *Alig. Geschichte A. Literatur des MA.* 11. 1880.:365-:68. 1. VV'ATTENBACH: *Deutschlands Geschichtsquellen.* I. 6. kiadás, 295-296. 1. MOUNTER: *Les sources de l'histoire de France.* I. 246. 1. es MARCZALI (Magyar Houf. Kútfői 288-289. 1.). – MÁTYÁS FLÓRIÁN (Egy honfoglaláselőtti magyar hadjáratról. 1898.) kétségei e forrással szemben nem állhatnak meg. Az *Annales Bertiniani* a leghitelesebb és legmegbízhatóbb középkori kútfők egyike.

³² *hosten antoa in experti, qui Ungri vocantur.*

nevezi őket!³³ Eredetüket is felderíteni igyekezvén, a középkor kedvelt írójához, JUSTINUSHoz, Folyamodik s tőle veszi át a skythák és Skythia leírását. A magyarokat a skythak ivadékaiknak tartja mert keletről jöttek, a Don vidékéről. Az avarok vagyis húnok⁸⁴ és magyarok azonosítására azonban nem gondolt, sőt határozottan megkülönbözteti a hunokkal azonosnak vélt avarokat a magyaroktól.³⁵ REGINO tanúsága annál nagyobb értékű, mert ő általában jól van értesülve a magyar honfoglalás körülményeiről. Tud a nyugaton eléggé ismeretlen besenyő támadásról is.

Ugyaníly értelemben ír a magyarok pusztításairól panaszkodó IX. századvégi Verdun-vidéki levélíró ki a próféták által megjósolt Góg és Mágbg népét látja a szerinte az éhségről (Hungar) *Hungrinak* nevezett ismeretlen ellenségben.³⁶ A magyarok hadi tetteivel bőven foglalkozó többi IX-X. századi nyugati írók – REGINO folytatója, WALDRAMNUS, sangalleni EKKEHARD, FLODOARD, RUOTGER, JOTSALDUS, GERHARDUS, FOLCUIN, az Annales Laudunenses Treverenses, Mettenses, Elnonenses, Vita S. Deicoli, Virtutes S. Eugenii, Panegyricus Berengarii, az Annales Lobienenses, Besueijses, Blandinienses, Laubienses et Leodienses stb.³⁷ – sem tudnak a hunok (ill. avarok) és magyarok azonosságáról. Nem említik ezt a Magyarország fölötti egyházi főhatóságra igényt tartó egyházfők, salzburgi THEOTMÁR és passauai PILIGRIM sem.³⁸ Ugyanezt tapasztaljuk a XI., sőt a XII. században is. A legnagyobb olvasottságú, közismert nagy krónikások: HERIMANNUS AUGIENSIS, SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, AIRAI EKKEHARD, BERNOLD, RODULFUS, ANNALISTA SAXO, HUGO DE LA FLAVIGNY, HONORIUS AUGUSTODUNENSIS az *Altaichi Évkönyvek*. OTTÓ, GOSMAS³⁹ s a kisebb, XI. századi források egész sora⁴⁰ nemcsak hogy nem tudnak az azonosságról, hanem határozottan meg is különböztetik a magyar népet; az egy népnejt tartott hüntól és avartól. SIGEBERT, ANNALISTA SAXO és AURAI EKKEHARD például a magyarok első említésekor – REGINO nyomán – *azelőtt ismeretlen* népnek nevezik. SIGEBERT az avarok pusztulásáról szólva azt is megállapítja, hogy

³³ Gens ungarium retro ante seculis inaudita. MG. SS. I.599. I. A legújabb; Admontban talált s a X. század elejéről való salzburgi krónika a 884. évnél említi a magyaroknak egy betörését. „Primum certanien ad „Weniam cum Ungaris”. Mittheil. d. Gesellsch. f. Salzburg. Landeskunde, Bd. LXI. 1921. E hadjárat idején történetet Szt. Method találkozása a magyarokkal. V. ö. PAULER A m. nemz. tört. Szt Istvánig. 16. és 137. I.

³⁴ Huni, qui et Avars. MG. SS. I. 548, 552, 561, 563. stb. I.

³⁵ Ungari... primo quidem Pannoniorum et Avarum „colitudines pererrante. U. ott 600. I.

³⁶ Hungros, qui unquam antea auditi sunt. M. Honf. Kútfői. 331. I.

³⁷ A. forráshelyeket lásd: HÓMAN: A magyar nép neve a középkori latin-ágban. 9, 13, 15-17. I.

³⁸ M. Honf. Kútfői 325: 1., MARCZALI: Enchiridion. 57-58. I.

³⁹ MG. SS. V-X, XX.

⁴⁰ A forráshelyek felsői olaját ld. HÓMAN id. m. 9. 14-17 I.

a húnok hagy Károlytól legyőzve, nevükkel együtt elvesztek.” A nagyműveltségű, világlátott és sokat olvasott BÁBENBERG OTTÓ (1143-1158 k.) freisingeni püspök krónikájában világosan megkülönbözteti a hunt, az avart és a magyart.⁴² Másik művében Pannóniáról írja, hogy ez „először a *húnok* rablóterülete volt, kik JORDANES szerint varázslóknak és tisztátalan szellemeknek frigyéből származtak, azután pedig a nyers és tisztátalan hússal táplálkozó *avarok* pusztításának s végül a Scythiából kiköltözők *magyaroknak* került birtokába, kik még most is lakják.

Mindezek a IX-XII. századi történetírók a szlávoknál és nyugati népeknél általános individuális néven *Ungri* (Ungari, Ungarn, Hungri, Hungari, Hungarii)-nak nevezik a magyarokat.⁴⁴

Ugyanevvel a névvel – Ούγγροι alakban – találkozunk a bizánci irodalomban, hol GEORGIOS HAMARTOLOS X. századi (965 k.) folytatója óta állandóan használatos volt a magyaroknak ez az individuális népneve.⁴⁵ Bizánc tudósai azonban – bölc. LEÓ és fia KONSTANTINOS, GENESIOS, SYMEON logotheta, THEOPHANES folytatója, PSEUDO-SYMEON, LEO GRAMMATIKUS, SKYLITZES. KEDRENOS és ZONARAS – rendszerint a Τουρκοι népet használják,⁴⁶ mellyel nyugaton – *Turci* alakban – csak a KONSTANTINOS udvarában többször megfordult Liudprandnál találkozunk.⁴⁷ A hunokkal vagy avarokkal való azonosításnak – GEORGIOS alább tárgyalandó folytatójának kivételével – nem találjuk nyomát. Sőt KONSTANTINOS határozottan megkülönbözteti a hunokkal azonosított avarokat, a turknak nevezett magyaroktól.⁴⁸ A hun-avar azonosságban való hite abból derül ki, hogy Attilát az *avarok* királyának nevezi.

Különösen feltűnő, hogy a *hún* nevet számos rokon népre – köztük az avar, türk, bolgár, kazár, szabír, úz, kun és más népekre – sőt a magyarok őseül tekinthető onogurokra is előszeretettel alkalmazó⁴⁹ bizánciak nem nevezik a IX-X. századi magyarokat hunoknak, Ennek magyarázatát talán abban kereshetjük, hogy közvetlenül érintkezve, nagyon jól tudták, hogy a magyarok más (finnugor) nyelvet beszélnek, mint a húnok tartott avarok vagy

⁴¹ MG. SS. VI. 461. 1.

⁴² MG. SS. XX. 233. 1.: Gens Ungarorum a Scythia egressa Avaribus, Pannoniam inhabitare copit.

⁴³ Geste, Friderici. I. 32. cap. MG. SS. XX. 1.

⁴⁴ V. ö. HÖMAN id. in. 8-25. 1.

⁴⁵ DARKÓ: A magyarokra, vonatkozó népnevek a bizánci íróknál. 1910 4-5, 7-29, HÖMAN id. m. 11-12. 1., azóta CZEBE GYULA – mint szíves közléséből tudom – újabbam még néhány forrásadatra bukkant, melyek a Ούγγροι név X-XI. századi folytonos használatát bizonyítják.

⁴⁶ DARKÓ id. m. 4-5, 33-52. 1., HÖMAN id. m. 4-5. 1.

⁴⁷ MG. SS. III. 288-289, 293. 1. V. ö. alább.

⁴⁸ “Az avarok a Duna folyó mentén tanváznak, hol most a turkok laknak” M. Honf. Kútfői. 114. 1.

⁴⁹ DARKÓ id. m. 30-32. 1.

bolgárok.⁵⁰ A szintén török nyelvet beszélő *türkök* népnevének alkalmazása a magyarokra nem bizonyít ez ellen, mert a IX. század végén Bizáncban az egykori türkök nyelvét már senki sem ismerhette, Csak annyit tudtak róluk a régi írókból, hogy az *avarral nem volt azonos nép*. Azt pedig saját, tapasztalataikból tudták, hogy a magyarok harcmodora és kultúrája rokon a régi taktikusoknál ismertetett türkökével. Ez mindenesetre elég lehetett arra, hogy az ú. n. MAURIKIOS-féle taktikát híven követő bölcsek LEO s utána az összes IX-X. századi írók ezek nevét alkalmazzák – a keleti írók szerint a *türk (török)* fajú⁵¹ – ívj szomszédra.

Az avarok és magyarok megkülönböztetése azért fontos, mert nemcsak az itt tárgyalt írók, hanem az V-IX. századi nyugati és keleti írók általában meg voltak győződve a hunok és avarok azonosságáról.⁵²

A magyarokat *Ungri*, Ούγγροι, Τούρκοι néven ismerő és őket a hunoktól, avaroktól megkülönböztető nagyszámú nyugati és görög forrás mellett *alig egy-kettő akad, mely őket az avarokkal vagy hunokkal azonosítaná*.

A honfoglaláskor az *Annales Fuldenses* folytatásának egykorú regenshurgi írója a nemrég felbomlott, szomszédos Avarbirodalom területéről nyugatra törő magyarokat a geográfiai kapcsolatok alapján *Avári, qui dicuntur Uugari* néven említi.⁵³

A X. század első felében -Sanctgallenben írt *Annales Alamannici* pedig a 863. évhez átveszi az *Annales Bertiniani* már ismert 862. évi adatát a magyarok első nyugati hadjáratáról, de forrásának *Ungri* népneve helyébe *Hunit* ír,⁵⁴ noha később ő is az Ungri-t használja.

A regensburgi és sanctgalleni íróknak ez a tudós okoskodása az akkor feltűnt ismeretlen nép hovatartozásáról egyértékű a magyarokat. ΤΤαίονες, *Pannonnes* és *Pannonit* néven említő hazai, nyugati és bizánci írók,⁵⁵ az őket *skytháktól* származtató REGINOS az *agarenusokát, parthusokat* és *sarracenusokat* emlegető nyugati írók³⁶ okoskodásaival. Valamennyi szubjektív természetű s a *Pannoniit* kivéve, egész, szórványosan jelentkező, tudós névhasználat, mely sem az irodalomban, sem a köztudatban nem honosol

⁵⁰ Ezt a közvetlen és állandó diplomáciai érintkezés révén tudniuk kellett, hogy tudták is, bizonyítja maga KONSTANTINOS, mikor a magyarok s a hozzájuk csatlakozó nyilván „töröknyelvű) kabarok eltérő nyelvről szól. M. Honf. Kút-fői. 124. 1.

⁵¹V. ö. IBN ROSTEH és GAKDEZI. M. Hoat. Kút-fői. 107. 1.

⁵² V. ö. a LUKINICHnál (Az avar-görög háborúit történetéhez. Tört. Szemle. 1914. 49. 1.) és DARKÓ id. m. 31. 1. felsorolt számos forráshelyet,

⁵³ MG. SS. I. 410, 411, 412, 413, 415. 1.

⁵⁴ Az *Annales Alamannici* ez adatát (Gens Hunor ura christianitatis nomen aggressa est. MG. SS. I. 50.) szószerint átvette az *Annales Weingartenses* írója és ANNALISTA SAXO” noha a későbbi feljegyzésekben mindig *Ungrit* és *Uugarit írnak*, sőt utóbbi – mint már kiemeltem – REGINOS és EKKEHARD nyomán *azelőtti ismeretlen népnek* mondja a magyart.

⁵⁵ DARKÓ id. m. 5, 53-54!.. KÓMÁN id. m. 28.,01-56. 1-.

⁵⁶HÓMÁN id. m. 5. 1.

dott meg. »Sőt maguknál az íróknál is mindig csak egy-két ízben., a magyarok individuális *Ungri* névével parallel, inkább csak magyarázatképen fordul elő.»

Az *Annales Fuldenses* és *Alamanniei* teljesen elszigetelt, szűkszavú tudósításánál jelentősebbnek látszik három más X. századi u:ó Jülásioglalása a hun-magyar azonosság kérdésében. E három egykorú író LIUDPRAND cionnai püspök (959), WIDUKIND szász szerzetes (967) és a *Continuatio* GEORGII néven ismert, GEORGIOS HAMARTOLOS krónikájához csatolt mű bizánci írója (963-969. k.).

E három egykorú forrás közül kettőnek szoros összefüggése egészen bizonyos, a harmadik valószínű. LIUDPRAND és WIDUKIND nemcsak kortársak, hanem ugyanazon uralkodó, a szász házból származó I. Ottó császár szűkebb környezetéhez tartozó írók voltak. LIUDPRAND belső udvari embere és életírója volt a nagy császárnak, WIDUKIND pedig az uralkodócsalád házi történetírója, e művét Ottó apáca lányának ajánlotta. Műveik érintkezőpontjai éppen a magyarokra vonatkozó részekben régóta ismeretsek.⁵⁸

LIUDPRAND a magyarokat *Hungarii* (*Ungarii*), néha *Ungri* és *Turci* néven emlegeti.⁵⁹ A *hún* népvét rájuk sohasem alkalmazza. Mikor azonban első németországi becsapásukról szól, a nép szó kásáiról és eredetéről is megemlékezik s itt JORDANESnek a hunok eredetéről adott ismert leírását veszi át, anélkül azonban, hogy a *hún* névet használná.⁶⁰ Ugyanő megelőzően azt írja, hogy *a korábban nem ismert* magyarokat nehezen megközelíthető erődítések, clusák választották el a nyugati népektől, majd elbeszéli, hogy Arnulf lerombolván a clusákat, segítségül hívta a magyarokat⁶¹

WIDUKIND – az *Annales Fuldenses* nyomán – első megjelenésükkel kapcsolatban az avarokkal azonósítja a magyarokat,⁶² kiket LIUDPRANDdal egyezően *Ungarii* néven említ. Eredetükről

⁵⁷ V. ö. u. ott 5. 6., 8. 1.

⁵⁸ V. ö. pl. WAITZ megjegyzését (MG. SS. III. 410. és 426. 1.) GOMBOS. Liudprand (Középkori Krónikások. VI-VII. 39, 48. 65. 67. 1.). HÖMAN id. m. 17-18. 1. A betűszerinti szövegegyezések hiánya, aminek WATTZ (Forschungen d. Gesch. IX. 335-342. 1.) és WATTENBACH (id. m. I. 328-333. 1.) – úgy látszik – nagy fontosságot, tulajdonítanak, a két író egyéniségéből és módszeréből következik s abból az összefüggő« hiányára nem következtethetünk.

⁵⁹ HÖMAN id. m. 17-18. 1.

⁶⁰ *Ilt autem ex libra, qui de oriuiue htmix* (t. i. gontis) *iitxcribittr*. didici. horum maires ... etc. MG. SS. III. 288. 1.

⁶¹ *Quihsdam difficillimis separata, erat a nobis, interpositionibus. Quadeas nominat vulgus. – Arnulfus... depulsis his, proh dolor.. munitBeimiiite-rpositionibus, quas vulgo elueas nominari prednximiiif. Hungariorum. gentem in auxUium convocat* MG. SS. III. 276, 279. 1.

¹² *Auares, quo modo Ungarioa vocanms*. MG. SS. III. 425, 434, 455. 1. Szó szerint követi ebben az öt másoló THIETMAR (1012-1018 k.) MG. SS. III. 739, 744, 745, 746. 1. Viszonyukról: MG. SS. III. 728. 1., MOLINIER id. m. I. 276. L. WATTENBACH id. m. I. 357. 1. ugyancsak WIDUKIND volt a forrása HROTSUITHANAK, ki egy helyütt a *Gesta Odonisban* Auaresnek mondja a magyarokat. MG. SS. IV. 320. 1.

LIUDPRANDhoz hasonlóan JORDANES alapján beszél és nála is megtaláljuk az Arnulf által lerontott erődítések történetét, ő azonban már *határozottan azonosítja* a három népet.⁶³

A két elbeszélés rokonsága nyilvánvaló. A forrást ermészetesen LIUDPRAND VOLT. Ezt nemcsak a két mű keletkezésének időrendje, hanem WIDUKIND elbeszélésének másodlagos jellege is világosan bizonyítja.

Ítéletünk megalkotásánál nem szabad felednünk, hogy egyik író sem tartozik az írott források után vakon induló, középkori kompilátorok közé. Önállóan gondolkozó, egyéni ítéleteket alkotó, okoskodó, kritikus írók, kik előszeretettel; támaszkodnak saját személyes tapasztalataikra és előszó útján nyert tudósításokra és szívesen fitogtatják nagy tudományukat.⁶⁴

A hunok és magyarok óvatos, sőt homályos azonosítása LIUDPRANDnál arra mutat, hogy ő erről *hallott valamit*, de nem elég határozott formában. Mivel már most tudjuk, hogy nem sokkal műve írása (959) előtt, 949-ben Konstantinápolyban járt, nem zárkozhatunk el az elől a feltevés elől, hogy a hun-magyar azonoságnak nyugaton az Ő korában nem ismert gondolatával itt ismerkedett meg. Magyaroktól hallotta-e,⁶⁵ vagy görög tudósoktól? Biztosan nem állapítható meg. Mindkét feltevésnek megvan a valószínűsége. Abból, hogy a bizánci írók e korban rendszerint megkülönböztetik a magyart a huntól, az előbbi eshetőségre következtethetünk. Tehetjük ezt azért is, meri Bizáncban minden valószínűség szerint közvetlenül is érintkezett magyarokkal.⁶⁶ Viszont más érvek a bizánci forrás mellett szólhatnak. A magyarokra vonatkozó hírei egy részét kétségtelenül innét szerezte⁶⁷ s a nyugati irodalomban csak nála előforduló Turci népvét⁶⁸ is ott hallotta. E mellett szól a *Continuatio* GEORGII közel egykorú elbeszélése is. Ennek írója többi honfítársaihoz hasonlóan rendszerint Τουρκοι-nak nevezi a magyarokat,⁶⁹ de midőn a 839. évi háború történetét beszéli el, az itt kétízben is használt Τουρκοι mellett egyízben az Ούγγροι, kétízben az Ούννοι nevet használja,⁷⁰ Ezt a leírást

⁶³ Conduxerunt adversis cum Avars quos modo Ungarios vocamus, gentem belli asperrimam. Avars autem, ut quidam pu tant reliquie crant Hunorum. Hui egressi sunt de Gothis, Gothi autem de insula, ut JORDANIS *varrat*, nomine Suiza egressi sunt... [itt következik J. elbeszélése, majd] .. Pannoniam postremo inhabitare ceperunt. Victi autem a Magno Karolo et trans Danubium pulei a ingenti vallo circumclusi, prohibiti sunt a contqieta gentium depopulatione. Impetrante autem Arnulpho, destructum est opus... Predictus igitur exercitus Ungarorum... etc. MG. SS. III. 425-426. 1.

⁶⁴ V. ö. MG. SS. III. 264-269, 408-412. 1.. MOUNIEK id. m. i. 274 és 275. 1., GOMBOS id. m. 35. 1., WATTENBACH id. m. i. 328-333. 423-428. 1.

⁶⁵ V. ö. GOMBOS id. m. 43-44. 71-72. 1. ld. alább 45. 1.

⁶⁶ GOMBOS id. m. 72. 1.

⁶⁷ U. ott. 43-44, 71-72 1.

⁶⁸ MG. SS. III. 288-289 293 1.

⁶⁹ M. Honf. Kútfői. 106-109 1.

⁷⁰ ü. ott. 102. I.

azután szószerint átvette tőle LEO GRAMMATIKUS.⁷¹ Utánuk a XIL századig nincs nyoma, a hún-magyar azonosságnak a bizánci irodalomban.⁷²

Az egykorú gyakorlattól való eltérés és az a körülmény, hogy ez az eltérés a magyarok egy állítólagos 839. évi Duna-menti hadjáratának elbeszélésében tűnik fel, arra mutat, hogy az író itt egy elveszett IX. századi forrást használt. Feltehetjük ugyanis, hogy mint az Annales Fuldenses és Alamannici írói avart és huni láttak az ismeretlen népben, úgy a korai bizánci író is első meglepetésében a hunokkal azonosítja a magyarokat. Később a X. században – külső hatás nélkül – ez alig volna feltehető. A bizánci-magyar közvetlen érintkezések idejében – mint láttuk – egyfelől az avar-hunok és bolgár-hunok, másfelől a magyarok különböző nyelve valószínűtlenné tette ezt a gondolatot minden művelt görög szemében.

Lehetséges azonban az is, hogy itt tulajdonképpen GEORGIUS folytatójának a Τοῦρκοι népnév félreértésén alapuló tévedésével állunk szemben, lehet, hogy GEORGIUS folytatójának forrása a 1839. évnél nem is magyarokról, hanem a bizánci forrásokban Οὐννοι és Τοῦρκοι néven másutt is szereplő kazárokról,⁷³ vagy bolgárokról beszélt, kik 839 táján könnyebben küldhettek segítséget a balkáni bolgároknak, mint a messze keleten lakó magyarok. A continuator azután forrása Τοῦρκοι népvénét a besenyő szomszédság óta elfeledett kazárok és bolgárok helyett az ő korában (963-969. k.) a bizánci tudósvilágban általában Τοῦρκοι néven ismert s másutt tőle is így nevezett magyarokra vonatkoztatta s mintegy magyarázatul ezek élőnyelvbéli, individuális Οὐγγροι népvénét is beiktatta forrása szövegébe.

Akármin legyen is, annyi bizonyos, hogy éppen LIUDPRAND-követsége idejében merült fel bizánci tudós körökben a rendszerint *ungroknak* vagy *türköknek* nevezett magyarok és a hunok azonosságának egyébként ott e korban s később is a XII. századig ismeretlen gondolata. Tudjuk, hogy LIUDPRAND közvetlenül érintkezett KONSTANTINOS császárral és ennek tudós környezetével. Azt is tudjuk, hogy ezekkel a magyarokról beszélgetett. Lehetgeges tehát, hogy a magyar nép eredetéről is tudakozódott náluk. Ekkor értesülhetett a hún-magyar azonosságot vitató felfogásról, de a császár és kortársai felfogásának megfelelő kétségek kíséretében. Ez magyarázhatja meg, hogy JORDANES elbeszélését a hunok eredetéről a magyarokra alkalmazta, de a két nép kifejezett azonosításától mégis tartózkodott.

Máskép áll a dolog WIDUKINDdal. Ő nem tudott a hún származás ellen támasztható kétségekről, viszont az Annales Fuldenses alapján a magyar és a hunnal egynek tartott avar népeket

⁷¹ U. ott. 92. 1.

⁷² V. ö. DARKÓ id. M. 4-5, 29-33. 1.

⁷³ V. ö. DARKÓ id. m. 31-33, 13. 1.

azonosnak hitte. Ezért habozás nélkül elfogadta a LIUDPRANDnál még óvatosan jelentkező hipotézist s azt JORDANESből közvetlenül és máshonnan szerzett ismereteivel kibővítve, kikerekítette.

Ezek megállapításával a három egykorú író egyező elbeszélése *egy forrásra zsugorodik össze*, melynek a hunok és magyarok azonosságáról vallott felfogása éppoly *szubjektív, tudós elmélet*.

Enjint a fentebb ismertetett *avar, agar mus, pannon* és más származási elméletek. Sorsa is azonos volt azokéval. Az irodalomban és, köztudatban nem vert gyökeret, sőt inég a LIUDPRAND művét szószerint követő, írók is mellőzték. Ezt követőleg száz évig semmit sem hallunk a hún-magyar azonosságról sem nyugaton, sem keleten.

A *Gesta episcoporum Leodiensiumban* bukkant fel újra az azonosság gondolata, igen különös formában. A *hunokról* szólva felemlíti, hogy ezeket némelyek a római birodalomból a nagy éhség idején kiűzött zsidóktól származtatják. Ehhez fűzi azután – nyilván az ismert IX. századi *Hunger-Hungri* etymológia⁷⁴ hatása alatt – hogy *a magyarok magukat a zsidóktól származtatják*. E közbevetett megjegyzés után így folytatja elbeszélését.

„a hunokról pedig JORDANES azt mondja ...”etc.⁷⁵

A *Gesta* 667-ig terjedő részét, melyben az említett feljegyzés található, THERIGER lobbesi apát (990-1007) írta. Művét a XI. században ANZELM lüttichi kanonok (1052-1056 közt) használta fel, 1048-ig megírva a lüttichi püspökök történetét. Ennek halála után egy kanonoktársa újra átdolgozta a művet s az eredeti THERIGER-féle *Gestát* leírva, ahhoz csatolta – némi átdolgozással – ANZELM művének 667-1048-ig terjedő részét. Korunkra csakjez a kétszeresen átdolgozott mű jutott.⁷⁶ Sem HERIGER műve, sem ANZELM nem ismeretesek eredeti alakjukban. A legidősebb kódex a XI. század végéről való, a többi a XII. századból. Az említett feljegyzés – mely egyébként is utólagos beszúrásnak látszik az *Ungrit* sehohsem említő HERIGER-féle szövegben – nem származhatik HERIGERTől. A bibliikus eredet ismert legendája, közös hite volt a középkor keresztény népeinek s a magyarokhoz, is csak a keresztény hit felvétele és megerősödése után juthatott el... ANZELM idejében – néhány évtizeddel a bibliai származást hirdető magyar *Gesta* megírása előtt – már hihettek benne a keresztény magyarok, HERIGER korának magyarjai azonban semmi esetre sem dicsekedtek bibliai (zsidó) leszármazásukkal.

A lüttichi ANZELMmel -egykorú író műve a *Chronica Mediant Mmiasterii* (1049-1050 körül), mely egyhelyütt a magyarok 917. évi hadjáratáról szólva, őket *hunoknak*

⁷⁴ V. ö. M. Honf. Kútfői. 330-331. I.

⁷⁵ *Ungros denique notum est huic famae assentari velle, qui et iactant se a Judeis originem duere. De Hunis a u t e m... JORDANES... MG. SS. VII. 171. I.*

⁷⁶ WATTENBACH id. m. I. 382-383. IL. 145-146. I., v. o. MOUNIER I. d. vu. II. 154. I., MG. SS. VII. 150-157. I.

⁷⁷ MG. SS. IV. 86. I. MOLINIER II. 152. I. WATTENBACH II. 12.);

nevezi.⁷⁸ Ugyanez időtájt: még kél író azonosítja a magyarokat a hunokkal, a XI. századi kódexben ránkmaradt *Chronicon Eberspergense* írója⁷⁹ és HERSFELDI LAMBERT az Attila kardjáról szóló, alább részletesen tárgyalt tudósításában.⁸⁰ A XII. század elején LUPUS PROTOSPATAKIUSnál,⁸¹ Cambray-ben⁸² és Fleury-sur Loire-ben⁸³ tűnik fel az azonosság gondolata s ugyanekkor a *Vita Bennonisban*. Csehországban COSMAS folytatója nevezi hún királynak II. Gézát s az *Annales Pragenses* írja az 1164. évhez, hogy Ulászló király a *hunok* földjére ment a görögök ellen és a viszálykodó *magyarokat* kibékítette.⁸⁴ Ugyanez időben (1185) Barbarossa Frigyes udvari papja, VITERBÓI GOTFRID, a tudós költő, már teljesen azonosítja a hun és magyar népeket.⁸⁵ A későbbi századokban azután általánossá vált az azonosítás.

Míg nyugaton a XI. század közepe óta valamivel sűrűbben bár még mindig csak szórványosan – találkozzunk a hún-magyar azonosság gondolatával, Bizáncban csak a XII. század második felében tűnik fel újra a magyarok *hún* népnéve. Mánuel császár jegyzője, KINNAMOS JÁNOS,⁸⁷ sőt valamivel előbb már THEODOROS PRODROMOS (1150 körül)⁸⁸ kezdi az, Οὐννοι nevet újra használni az Οὐννοι-vel parallel. Ez a kettős névhasználat azután a XIII-XV. században is szokásos volt.⁸⁹

Mivel a hún-monda irodalmában igen nagy szerepet játszik az a feltevés, mintha a magyarok az egész hún-mondát a német, illetőleg germán hún-mondából kölcsönözték volna, ki keli azt is emelnem, hogy a germán népek hősmundái *nem ismerik a hún-magyar azonosság gondolatát*. Mindössze annyi kapcsolatot tudunk megállapítani, hogy a XIII. század elején Ausztriában írásbafoglalt Nibelung-ének Attila országát a XII. századi viszonyoknak megfelelően két ízben Magyarországnak (*Ungern, Ungerland*) mondja.¹⁰ Népét azonban mindig hún-nak (*Hinnen*) nevezi s

⁷⁸Civitas Basilea ab *Hunig* expugnta. MG. SS. IV. 89. 1.

⁷⁹*Hunts, qui et Unqri* (933. évhez). V. ö. MG. SS. XX. 9. 1.

⁸⁰Ld. 88-90. 1.

⁸¹Hungari, id est Huni. MG. SS. V. 53. I. Forrás: az *Annales Borenses* még nem ismeri a *hún* nevet. U. ott.

⁸²Gesta episcoporum Cameracensium: *Huni* és *Hungria*. MG. SS. VII. 531, 535. L. MOLINIER II. 163. 1.

⁸³Hugo FLORIACENSIS: *Huni* 924. évhez. másutt *Hungari* MG. SS. IX. 349. 1. MOLINIER II. 308. 1.

⁸⁴SS. rerum Germanicarum in usum scholarum. 1902. ti. I. A XI. század végén írt *Chronicon Fedastinum* az avarokat említi *Hungri* néven. MG. SS. XIII. 693.

⁸⁵MG. SS. 111. 121. és IX. 101. 1.

⁸⁶U. O. HÓMAN: A Szt. László-kori Gesta. 34-35. 1.

⁸⁷DARKÓ id. m. 4-5, 29-33. 1.

⁸⁸MIGNE: Patrologia. Gracca. CXXXIU. 1342/B. h.

⁸⁹DARKÓ ki. m. 5. 1. CZEBE GYULA figyelmeztetett, hogy az Οὐννοι név DUKASnál és LAONIKOSnál is előfordul, ami DARKÓ figyelmét elkerülte.

⁹⁰Ruedeger von *Ungern* és *Uzer Hugerlande*. Der Nibelge Not. Hg. v. K.

az országot is rendszerint Húnországnak (*Hiunen lant*)⁹¹ Ugyan-
ezt tapasztaljuk a XIII. századi *Biterolfban*.⁹²

Az eddigi eredményeket összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy *a IX. század végétől a XL század második feléig nyugaton és Bizáncban általában ismeretlen volt a hun-magyar azonosság gondolata. A történetírók közül többen – még pedig éppen a Tégnagyobb műveltségű és az egykorúak körében legnagyobb kedveltségnek örvendő krónikások a leghatározottabban megkülönböztetik a magyarokat a valamennyiük szerint azonos hunoktól és avaroktól.* A hún-magyar és avar-magyar azonosság gtfndolata egy-két írónál felbukkan ugyan, határozott formát azonban csak WIDUKINDnál ölt. Ezekből a szórványosan jelentkező adatokból – száz és száz ellenkezőt bizonyító forrással szemben – semmiféle következtetés sem vonható arra, mintha az azonossági gondolat Európaszerte, vagy csak a tudós világban is közismert és általánosan elfogadott lett volna. Ellenkezőleg, a jelentkezés módja kétségtelenül bizonyítja, hogy az nem volt egyéb, mint a magyarok eredetének felderítésére irányuló tudós kísérletek egyike.

A hún népnévnek a magyarokra való alkalmazása az Annales Alamanniciben és az Ούγγροι név alkalmazása a 839-i harcban szereplő magyart, bolgárt, vagy kazárt jelölő Ούννοι-ra, illetőleg Τουρκοι-ra a Continuatio GEORGHiben, a nép hún eredetének bizonyítása WIDUKINDnál és homályos alakban LIUDPRANDnál éppoly szubjektív természetű tudós okoskodások, mint REGINO skytha-származási elmélete az avar, agarenus, parthus, szaracén és pannon népekkel való azonosítás. Amint ezekből, úgy amabból sem következtethetünk a kortársak, hanem csupán az író egyéni felfogására.⁹⁴

A XI.század közepe óta, tehát abban az időben, mikor már a magyar hún-hagyomány létezése is kimutatható s több nyugati írónál találkozunk a hún-magyar azonosság gondolatával. Mindazonáltal még a XII. században sem mondható általánosan ismertnek és elfogadottnak az azonosság hite. Sőt a legjelesebb írók – köztük Freisingeni Ottó, prágai Cosmas, Hugo de Flavigny – ekkor is határozottan megkülönböztetik a két népet. Bizáncban csak a XII. század végén tűnik fel és lesz általánossá az azonosság hite.⁹⁵

BARTSCH. I. 1870. 189, 225. I. V. ö. PETZ.: A magyar hunmonda 83-84. I. és Irodalomtört. Közl., VII. 284-285, 291. Y: (THÜRY).

⁹¹ BARTSCH II. Wörterbuch 154-155. I. az összes helyeket felsorolja.

⁹² Deutsches Heldenbuch. I. 1866. 16. I.: *Ungertant*.

⁹³ E megállapításainkat az sem módosíthatja, ha esetleg a jövőben még egy-két „a magyarokat *húmnak* nevező forrás kerülne elő, mert eredményeink az egykorú irodalom együttes összefoglaló vizsgálatán, alapulnak.

⁹⁴ V. ö. a megelőző fejezetet.

⁹⁵ Evvel a megállapítással megdőlt az az irodalmunkban általánosan elfogadott feltevés, mintha a hún-magyar azonosság gondolata közismert, a két népnévnek felcserélése, általános lett volna a IX-XII. századi külföldi irodalomban. (V. ö. HEINRICH id. m. 25-26 I. PETZ id. m. 84-85 I.. TJÚHY id. h. VII-

4. Az azonossági gondolat eredete.

Az újabb irodalomban közkeletű elmélet szerint a magyar krónikások a hun-magyar azonosság gondolatát s vele a magyar: hun-mondát idegen forrásból – némelyek szerint külföldi történetírók műveiből tudós kölcsönzéssel, mások szerint a németek, szlávok, gótok, avarok élő szájhagyományából népi úton – kölcsönözték. Átvenni azonban csak onnét lehet, ahol van valami. Mivel pedig a hun-magyar azonosság gondolata a XI. század közepe előtt külföldön – egy-két tudós író többnyire homályos feltevését nem számítva – ismeretlen volt, *a XI. századi magyar hún-hagyomány eredetét csak az esetben kereshetnék külföldön, ha bebizonyosodnék, hogy krónikáinknak a hagyományt fenntartó ősforrása, vagyis a Szent László-kori Gesta írója WIDEKUND művét ismerte és forrásul használta.*⁹⁶ A hun-magyar azonosságot igen óvatosan érintő LIUDPRAND, a magyarokra néhányszor a *hún* nevet alkalmazó, de őket kifejezetten seholsem azonosító *Annales Alamannici* és a *Continuatio GEORGII* e tekintetben nem jöhetnek számba. Homályos és szűkszavú értesítéseik a magyar hún-hagyományhoz s az azonosság hitének kialakulásához alapul nem szolgálhattak.

Bizonyosan tudjuk azonban, hogy a *Gesta Ungarorum* XI.

282-290. 1., HÓMAN id. m. 8. f., KIRÁLY id. m. 80. 1., GOMBÓC/ id. ért. M. Nyelv, 1921. 19. 1.) A magyarok népneveinek vizsgálata közben – mellékesen érintve hún-magyar rokonság kérdését – magam is e most tarthatatlannak bizonyult felfogáshoz csatlakoztam, mert a hún-kérdés alapos és összefoglaló vizsgálata és különösen a krónikák forráskritikai elemzése előtt nem vonhattam le akkori eredményeimnek e felfogással ellentétes konzekvenciáit. Mindazonáltal ez eredmények alapján már ott is hangsúlyoztam, hogy a hún és magyar népnevek felcserélése – különösen az első századokban – igen ritka s a *hún* név alig egy-kétszer fordul elő a XI. század közepéig. Megállapítottam azt is, hogy ez a nyugati forrásokban, – éppúgy mint a görögöknél (v. ö. DARKÓ id. m. 4-5. 29-33. 1. – mindig másodlagosan, a parallel használt *Ungri* magyarazataként fordul elő (id. művem 6-8. 1.). Ki kell emelnem, hogy az irodalmunkban uralkodó felfogással szemben HUNFALVY (A oláhok története I. 1894. 233-234. 1.) már határozottan kétségevonta, hogy a IX-XII. századi külföldi fonások tudtak volna hun-magyar azonosságról. Mivel azonban v igen hiányos forrásanyagra támaszkodva, kellő alap nélkül állította ezt, könnyű volt a szintén hiányos, de neki kedvező forrásanyaggal operáló THURY-nak a célzatosságot és módszertelenséget rábizonyítania (id. h. VII. 283-284 és 290.1.). A kutatás eredménytelenségének oka – mint ezt más kérdéseknél, így éppen a népnév kérdésénél is tapasztalhattuk – e téren is az volt, hogy, a kutatók nem törekedtek a teljes anyag összegyűjtésére, együttes kritikai értékelésre és felhasználására. Esetlegesen kezükbe került, hiányos forrásanyagra építve, természetesen képtelenek voltak a kérdést helyesen megoldani.

⁹⁶ A hun-hagyományt és mondát a XIII. századi *hún-kritikával* azonosító kutatók előtt persze, fel sem merülhetett a kölcsönzés *lehetőségének* kérdése. Egyrészt vakon hittek abban, hogy az azonossági gondolat, általánosan ismert volt nyugaton; másrészt pedig e gondolat közvetítőjét is ismerni vélték a *hún-krónika* külföldi forrásaiban, a XII. századvégi VITERBÓI GOTTFRIED-ban és JORDANES-ben. kikkél nemcsak a hún-magyar azonosság, hanem a REGINO nyomán a magyarok őseinek tartott szkithák és hunok azonosságának gondolatát is megr találták.

századi írója és későbbi átdolgozó ismerték e forrásokat és különösen nem ismerték LIUDPRAND és WIDUKIND művét. Alapos kútfőkritikai kutatások eredményeképpen már évtizedek óta ismerjük a magyar krónikák XI. századi ősforrának – a Szt. László-kori *Gesta Ungarorum*nak – és XII-XIV. századi, átdolgozásainak külföldi forrásait. A honfoglalás és kalandozások korára REGINO krónikáját és ennek X. századi folytatását, a XT. századra az *Altaichi Évkönyvet* használta forrásul. Ezekben azonban nyomát sem találjuk a húnok és magyarok azonosságának.⁹⁷ Ily körülmények közt – mint azt már KIRÁLYlyal polemizálva, s atörténeti szempontok mellőzésének káros következményeiről szólva is kiemeltem – *teljesen kritikátlan* eljárás volna kölcsönzést tételezni fel, mikor az írónál a kölcsönzésre alkalmas forrás használata kimutathatatlan.

A hún-magyar, azonosság gondolatát a magyarok nem kölcsönözhatték sem a külföldi irodalomból, sem a német (germán) mondából, mert nem ismertek oly forrást, amelyben ezt megtalálhatták volna. E megállapításunk persze még fokozottabb mértékben áll a *hún-székely azonosság hagyományáról*, mert a külföldi források e korban a székelyeknek még a nevét sem ismerik. *A hagyomány eredetét tehát másutt kell keresnünk.*

Mielőtt azonban ezt tennők, ki kell térnünk még egy körülményre, ami a magyar hún-hagyomány XI-XII. századi létezéséhez is újabb bizonyítékokkal szolgál.

A XI. század közepén, előbb Péter (1041-46), majd András és Salamon (1058-1074) a legszorosabb szövetségi, utóbbi emellett sógorsági viszonyban is élt III. illetőleg IV. Henrik császárral. Péter 1041 és 1044 közt, András özvegye és Salamon 1060-tól 1063-ig Németországban tartózkodtak, velük jött magyar párthíveikkel együtt. Ebben az időben kezdik nyugaton mind sűrűbben emlegetni a hún-magyar azonosságot. A négy XI. századi író közül ANZELM, *lüttichi* kanonokról saját elbeszélése alapján állapíthatjuk meg, hogy magyarokkal érintkezett. Egyébként nem mondhatná, hogy a magyarok dicsekszenek zsidó eredetükkel.⁹⁸ Ez érintkezés közvetítője akár a *lüttichi* származású Leodvin bihari püspök is lehetett, aki 1064 táján is meglátogatta hazáját és lüttichi rokonait.⁹⁹ LAMBERT¹⁰⁰ tudjuk, hogy 1058-ban Magyarországon járt s hogy Attila-kardjáról adott leírása is magyar eredetű.¹⁰¹ „Csehországban COSMAS folytatójánál és a Prágai Évkönyvekben akkor jelentkezik az azo-

⁹⁷ REGINO szkítha-ivadéknak mondja a magyarokat. Ez a. felfogása, szó szerinti elbeszéléssel egyetemben átment a magyar *Gestába* s abból a későbbi krónikákba is.

⁹⁸ A bibliai eredetről id. feljebb 40. l.

⁹⁹ *Fundatio S. Albani Namuecensis: Lcudvinus-episcopus Bichariensis genere Lothariensis, causa suos videndi Pannoniam egressus Leodio vel Andenne morabatur.* Neues Archiv f. AD. GK. VIII. 592.l., WATTENBACH id. m. II.-I 53. l.

¹⁰⁰ V. ö. 31., 88-90. l.

nosság gondolata, mikor Álmos leánya, Adelhaid, és II. Géza leánya, Odola, a cseh hercegi család tagjaivá lettek. VITERBÓI GOTFRID a XI. századi *Gesta Ungarorum*ból kölcsönözte az azonosság gondolatát.¹⁰¹

Bizáncban a XII. század második felében tűnik fel a hun-magyar azonosság gondolata. Szent László lányának és unokájának, Mánuelnek, udvarában állandóan tartózkodtak magyarok. „Álmos herceg János császár, László, István és Béla hercegek Mánuel közvetlen környezetében éltek a keleti császárvárosban. S íme! a hun-magyar azonosság gondolata itt is ebben a korban tűnik fel s a magyar vérből származó nagy császár udvari jegyzője annak egyik első hirdetője.

Az azonosság gondolata Németországban a XI. század közepén, Csehországban és Bizáncban a XII. században magyarok tömeges ott-tartózkodása idején, az intenzív magyar érintkezés korában jelentkezik. Az azt emlegető írókról, egy-kettő kivételével, az is megállapítható, hogy közvetlenül érintkeztek magyarokkal. *A hun-magyar azonosság később Európaszerte elterjedt gondolatának forrását tehát Magyarországon kell keresnünk, hol a XI. század második felében – mikor Németországban terjedni kezd – már kimutathatóan jelen volt.*

Ezt tudva, nem zárkozhatunk el attól sem, hogy az azonosítás gondolatát a korábbi írónál, a *Continuatio* GEORGHIIban és LIUDPRANDnál s ebből következőleg a belőle merítő WIDUKINDnál is magyar hatásnak tulajdonítsuk! A X. század közepén. – magának KONSTATINOSnak tanúsága szerint is – sűrűn keresték fel Byzáncot a császárral szövetséget kötő, ott keresztény hitre térő magyar vezérek, sőt az Árpád-ház egyik tagja is ottjárt. Megvan tehát – mint már kiemeltem – annak lehetősége, hogy a magyarokat egyízben a bizánci gyakorlattól eltérően hunoknak nevező bizánci író, sőt maga LIUDPRAND is közvetlenül e magyaroktól hallott a nép hun származásáról. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az *Annales Alamannici* 860-926-ig terjedő részét a X. században Sangalienben írták,¹⁰² ahol épp ez utolsó évben táborozott az EKKEHARDnál leírt magyar sereg. Ez lehet a magyarázata, hogy a IX. századi Annales Bertiniani-ban még („*ngri* néven szereplő első magyar betörés alkalmával *Huni*-t említ. Ez a feltevés természetesen nem érinti azt a megállapításunkat, hogy Nyugaton és Bizáncban a két nép azonossága általában „ismeretlen lévén, a hun-magyar azonosság gondolata ezeknél az írónál tudós okoskodás eredménye. Csupán azt jelenti, hogy ez okoskodás alapja, a magyaroktól nyert értesülés volt.

A külföldi kölcsönzés lehetőségének vizsgálata és negatív irányban való eldöntése után arra is ki kell terjeszkednünk, vajjon

¹⁰¹ HÓMAN: *Szt. László-kori Gesta* 34-35. 1.

¹⁰³ MOLINIER id. m. 217., 1.

a húnok és magyarok azonosítása nem lehet-e a XI. századi magyar író tudákos kitalálása, az uralkodóház vagy más családok dicsőítésére készült mese? A feltevés mindenesetre valószínűtlen. A genealógiai fikció humanista gondolata a renaissance történet-szemléletének és világnézetének szülötte. A Kr. e. I. században világhatalomra, jutott Róma görög renaissance-ának a hatalmasok s a nép kegyét hajhászó költői és tudósai koholták a trójai eredet történetét. A XIV-XV. század bizantinus lelkű humanistái származtattak le uralkodóházakat és népeket a klasszikus ókor pogány népeitől. Aki ismeri a középkori irodalmat és a középkor történet-szemléletét, tudni fogja, hogy a középkor keresztény íróitól távol állt ez a törekvés. Előfordul, hogy *idegen* népek eredetét kutatva, a régmúlt idők történetíróitól megismert, letűnt népek ivadékát keresik azokban. így tettek a IX-X. század tudósai, mikor a magyarokat – kiki a maga olvasmányai hatása alatt – skytháknak, parthusoknak, agarenusoknak, hunoknak, avaroknak, szaracéneknek mondták. *Saját* népüket azonban sohasem származtatták *önkéntesen* valamely idegen pogány néptől. Vagy történeti források alapján igyekeztek a való eredet nyomára jutni; így a mi *Gestank* XI. századi írója REGINO alapján szól a skytha eredetről, y agy pedig – s ez az általánosabb szokás bibliai lezármazással próbálkoztak meg. A középkor augustinusi történeti felfogásával csak ilyen bibliai genealógia koholása fért meg. Az egyedüli példa, amit evvel szemben fel szoktak hozni, a frankok trójai eredetmondája, szintén nem bizonyít ez ellen. A trójai eredet hagyományát a galliai latin és ellatinosodott kelta lakosságtól *élő hagyományként* örökölték a velük összevegyült, egy néppé formálódott frankok. Ez a hagyomány tehát nem-a középkor genealógiai fikciója, hanem a pogány Róma öröksége, mely eredetében humanista fikció, de a középkorban már a teljes hitelesség igényével fellépő néphagyományá alakult át.¹⁰⁸

A genealógiai fikció gondolatát tehát már eleve valószínűtlennek teszi a középkor egyetemesen jelentkező történeti felfogása. Középkori magyar íróról sem tehetjük fel, hogy népének vagy az uralkodóháznak letűnt pogány népek közt keressen őseit, ha erre a hagyományban alapja nem volt. Mindazonáltal fel kell vetnünk e kérdést, mert az újabb irodalomban általában *ily genealógiai fikciónak* tartják az *azonosság*” gondolatát. Némelyek világosan, ki is mondják.¹⁰⁴ Mások – a divatos *mondaközvetítési* elméletek hirdetői – nem mondják, de ugyanezt teszik. A feltevés, hogy egy magyar krónikás vagy maga a nép valamely idegen népnél készen talált hún-mondát vagy történeti

¹⁰³ Erre a frank hagyományra, illetőleg római könyvmondára vezethetők vissza mindazok az egyébként szórányosan jelentkező eredetmondák, melyek; nyugateurópai népeket trójai és görög hősoktól származtatták s amelyeket a hún származó fikciójának lehetőségét bizonyítandó szoktak felhozni. V. ö. PETZ id. m. 26. l., KIRÁLY: M. ökölt, 64-65. l.

¹⁰⁴ RIEDL. id. ért. Heinrich Emlékk. 5. l., KIRÁLY id. m. 80-85. l.

hagyományt a hún-magyar azonosság gondolatával kiegészítve egyszerűen átvett s azt saját hagyományává alakította át.¹⁰⁷ lényegében nem egyéb a genealógiai fikció feltevésénél. A különbség csak az, hogy RIEDLÉK egy-egy nemzetség, ezek az egész magyar nép genealógiájának meghamisítását tulajdonítják a krónikásoknak, illetőleg a mondái kialakító népnek. A genealógiai fikció hipotézise tehát közös tétele nemcsak a HUNFALVY, hanem a HEINRICH nyomdokain haladó tudósoknak is. Nem is lehet ez más-képen, mert hiszen – mint láttuk – mindannyian abból az alaptételből indultak ki, hogy történeti kapcsolat a hún és magyar nép közt nincs és valamennyien felteszik, hogy az azonosság gondolatát a magyar krónikás, illetőleg a nép készen kapta a szomszédos népektől.

Kutatásaink ez utóbbi feltevést illetőleg éppen az ellenkező eredményre vezettek. Kiderült, hogy a XI. század második felében a magyar hún-hagyomány első kimutatható jelentkezésekor a hún-magyar azonosság gondolata nyugaton nemcsak hogy általános nem volt, hanem csak egy-két tudósnak Magyarországon igme-HEINRICH nyomdokain haladó tudósoknak is. Nem is lehet ez más-retlen művében jelentkezik, mint minden valószínűség szerint magyar forrásra támaszkodó tudákos feltevés. Bebizonyosodott az is, hogy ez a gondolat a XI. és XII. században Magyarországról kiindulva terjedt el nyugat és délkelet felé. Ha tehát ragaszkodunk a genealógiai fikció elméletéhez, be kell bizonyítanunk, hogy az az író, akinél az azonossági gondolat először jelentkezik, diszponálva volt ily fikció megalkotására.

Vizsgálunk kell, vajjon lehetséges-e, hogy krónikáink ősforrásának, a XI. századi *Gesta Ungarorum*nak írója – akár az egész nép, akár valamely nemzetség dicsőítésére – genealógiai céllal koholta a hún-magyar azonosság elméletét?

E kérdésre habozás nélkül nemmel kell válaszolnunk. KÉZAI SIMON-ról, a hún-krónika írójáról és ANONYMUS-ról még inkább feltehető volna ily mese koholása. Nem mintha nekik joggal tulajdoníthatnánk ilyen, a kor történeti felfogásával ellentétes eljárást, hanem azért, mert mindketten nagyon büszkék a magyaroknak keleti, – az hún, emez skytha – eredetére.¹⁰⁵ A XI. századi írótól azonban távolt állt. a hún eredettel való hivalkodás gondolata. A hún-hagyomány nála, sőt még ANONYMUS-nál is csak a tények konstatálására szorítkozik, Attila és a hunok minden fölösleges dicsőítésének mellőzésével. Nem is történhetett ez másképp. A *Gestának* minden, a későbbi krónikákból rekonstruálható sorából az

¹⁰⁵ HEINRICH óta ez irány valamennyi hívének ez a főfogása, nom véve ki az avar, illetőleg bolgár közvetítést vitató SEBESTYÉNT és GREXÁT sein; legkiélezet többen mégis FEHÉR GÉZA hangsúlyozta azt. Nyugat. 1922. 48. 1.

¹⁰⁶ A hún-krónika alapmotívuma a világverő Attila nagyságának hirdetés ANONYMUS pedig nagyon büszkén szól a kemény scythák ivadékaiknak vitészsé-

a misztikummal, csodákkal terhes *keresztény* levegő árad, ami Szent László korában, az első magyar király, az első vértanú és az első hitvalló szentté avatása után, a kereszteshadjáratok előestéjén az ekkor már lélekben is kereténnyé lett Magyarország papjait betöltötte. A hún-krónika hőse a pogány Attila, a „flagellum Dei”, ANONYMUSÉ a keletről jött honalapító, az uralkodóház kemény skytha őse, a *Gesta* írójáé az ellenségének megbocsátó, harcban hős, de a legyőzöttel kíméletes „kegyes király, az igaz keresztény László, özvegyek és árvák gyámola, nyomorultak vigasztalója,¹⁰⁷ Az az író, akinek ilyen volt a gondolatvilága, kit érzelmei a nyugati keresztény közösség tagjává avattak, semmi esetre sem választotta, volna a nyugati forrásokban kegyetlen gyilkosként, a keresztény világ dühös ellenségeként lefestett hún királyt, ha erre a hagyományban gyökerező oka nem lett volna. A nyugati forrásoknak a hunokról és Attiláról adott kietlen és ellenséges leírása a *Gesta* vallásos íróját nem csábíthatta ily genealógiai fikció koholására. Ne feledjük, hogy még két századdal később is, a Szent László korában nálunk első virágkorát élt keresztény gondolat renaissance idején is rémes példaképen említi fel a hitbuzgó IV. Béla. kancellárja vagy jegyzője Attilát, mint a keresztény világ kegyetlen ellenségét, kit a tatárokhoz hasonlít.¹⁰⁸ Pedig ekkor már legalább két század óta hirdette a krónikás hagyomány magának Béla csaladjának Attilától való származását.

A XI. századi *Gesta* írója bizonyára nem ilyen pogány ősoket keresett., hanem – a kor íróinak általános szokása szerint – jámbor bibliai személyekről kívánt, szólni, mikor az uralkodóház genealógiáját kellett megírnia, S valóban vannak jelek, melyek arra mutatnak, hogy a biblikus leszarmazás, a magyar népnek a zsidó néppel való kapcsolata sokkal erőteljesebben domborodott ki az elveszett régi *Gesta*-ban s általában e kor magyar hívőinek gondolatvilágában, mint később ANONYMUSnál és a hún-krónikában. Foglalkoztunk már ANZELM művével, ki azt állítja, hogy a magyarok dicsekednek zsidó leszarmazásukkal. Megerősíti ezt ANONYMUSnal és a XI. századi *Gestából* a többi krónikától függetlenül merítő *Képes Krónikának* néhány kifejezése is, melye-

ről és rettenthetetlenségéről. „Et credo, quod adhuc, COS agnoscetis duram gentem fuisso de fructibus eorum.” ANONYMUS I. cap.

¹⁰⁷ V. ö. minderre HUMAN: A Szt. László-kori *Gesta* 104-105. 1. és Történetírásunk első korszaka. Minerva, 192:3.

¹⁰⁸ Totila in exemplum veniat. qui ex parte orientis ad occidentalem ven iuris subiugandam. in medio regni Hungariae sedem suam principaliter collocavit et contra. Caesares. qui ex occidente ad sibi submittendum oriens dimicabant, quam plurima ad constructionem exercitus-faciunt, infra regni nostri terminos deponebant. FEJÉR; Codex dipl. IV/2. 222. l. A XII-XIII. századi köztudatban s a külföldi krónikák egy részében is Totila gót király alakja a névhasznosság alapján teljesen egybeolvadt Attilával. A szövegből világos., hogy itt is Attiláról van szó.

¹⁰⁹ V. ö. id. művem. IX. fejezet.

fcet a hún-dicsőség mámorában elkábult XIII. századi író mellőzött s ezért a többi krónikákból hiányzanak.¹¹⁰

A XI. századi Gesta Ungarorum írójának keresztm] világ-felfogása, történeteszemlélete, gondolkodásmódja és érzelmi világa teljesen kizárják annak feltevését, mintha a hún-magyar azonosság gondolatát, illetőleg az Árpádok hún genealógiáját ő koholta volna.

A külföldi kölcsönzés és a tudákos koholás feltevéseinek megdőlte után azt kell vizsgálnunk, *vájjon megvannak-e a történeti előfeltételei, megvan-e a történeti lehetősége annak, hogy a magyarok a hún-magyar azonosság gondolatát keletről hozták magukkal, mint a nép vagy akár csak egy-két nemzetség ősi hagyományát?*

A turkológiai kutatások mai állása mellett senkinek sem lehet kétsége afelől, hogy a bolgár (ogur) nép – amelynek két később egymástól elszakadt ága a volgai és a dunai bolgárság – a hún birodalom alattvalója volt. MARQUART, BURY, MIKKOLA eredményei szerint a magyarokkal Pontus-Kaukázus vidéki hazájukban, a Don mentén az V-VII. században közvetlenül szomszédos bolgárok első királya maga Attila fia Tinik (vagy Ernák) volt, A nyelvtudósok – elsősorban KUNIK, ASMARIN és MUNKÁCSI – kutatásai bebizonyították, hogy a volgai bolgár birodalom bolgár lakóinak egyenes leszármazói a csuvasok. GOMBÓCZ, viszont a magyar nyelv finnugor alaprégébe lerakódott első köl-, csönsző rétegről állapította meg, hogy az *ogur* (ó-bolgár vagyis ős-csuvas) nyelvből került a magyar nyelvbe. NÉMETH GYULA bebizonyította az *ungri* (= magyar) és *onogur* népnevek azonos ágát s az V-IX. századi források alapján a két nép azonossága is bizonyítottan tekinthető.¹¹³ Ugyane források az *onogurt* a *kuturgur* (= bolgár) testvérnépeként ismerik, mely utóbbinak királyai családfájukat Attila fiáig vezették vissza E kifogástalan módszerességgel megalapozott eredményekre s a magvai nemzetségek legelőkelőbbjeinek (Árpád, Vérbulcs, Ajtony, Kaplony, Ákos stb.) török nemzetség- és személyneveire, valamint ívituikívül nagy kulturális hatást, bizonyító ó-bolgár műveltségi szavainkra támaszkodik GOMROCZ. midőn eredményképen kimondja, „hogy a magyar nép finnugor alaprégébe egy kisebbszámú ogur-török vagyis ó-bolgár réteg olvadt be. Ezek a bolgár török vezető nemzetségek, köztük az Árpáddal örökös uralkodói méltóságba jutott Magyar-nemzetség, szervezték előbb tör-

¹¹⁰ Pl. ANONYMUS XX. cap.: Bene implevit Dominus in Aimo duce et tilio suo Árpád prophciam, quam cecinit Moyses propheta de iiliis Israel dicens: et locus, quem calcaverit pes vester, vester erit. *Képes Kr.* LVI. e.: Utinam sanguis et cor Maehabeorum efferbosceret in multibus qui defensarent Hungaros ab his Sarracenis.

¹¹³V. ö. Századok, 1923. 335 s köv. 1.

zsekké és törzsszövetséggé, majd politikai nemzetté a magvai nemzetségeket.¹¹²

Mindezek a magyar-hiún kérdésben teljesen elfogulatlan külföldi tudósok közreműködésével elért, pozitív tudományos eredmények kétségtelenné teszik, hogy a magyar nép a honfoglalás előtt nemcsak hogy közvetlenül érintkezett, hanem keveredett is a hún-hagyományt, fenntartó bolgárokkal s éppen legelőkelőbb nemzetségei bolgár-török eredetűek voltak. Bizonyos az is, hogy a magyar nép ősei rokon ogur-törökökkel (bolgárokkal) együtt Attila birodalmának alattvalói voltak. Ezek ismeretében meg kell állapítanunk, hogy a hún-magyar azonossági gondolat keleti eredetének nemcsak a lehetősége, hanem a *történeti valószínűsége is* megvan.

Ez a valószínűség *bizonyossággá* lett azért, hogy a külföldi kölcsönzés és vele a tudakos eredet hipotézise a források alapos vizsgálata után tarthatatlannak bizonyult.,

*Végeredményképen kimondhatjuk, hogy a hún-magyar azonosság gondolata nem a mai haza területén kialakult fiktív hagyomány, hanem a honfoglaló magyar nép, illetőleg a nép finn-ugor elemeivel a honfoglaláskor már teljes ethnikai és nyelvi egységben összeforrt bolgár nemzetségeknek, elsősorban az Árpád-nemzetségnek, keletről magával hozott, történeti tudaton alapuló, ősi hagyománya.*¹¹³ Anélkül, hogy a további fejtegetéseknek elé akarnók vágni, e tétel bizonyítására már üt felemlítem, hogy az alább tárgyalandó eredetmonda alapján szoros leszármazási viszonyt tételezhetünk fel az Árpád-ház és a családfáját Attila fiáig visszavivő bolgár Duka-dinasztia között.

A hún-magyar azonosság ezek szerint nem monda, hanem történeti tudat volt, amit a magyarság vezető nemzetségei s különösen Árpád ivadékai az új hazában is megőriztek. Tőlük szereztek tudomást ez ősi magyar hagyományról a IX. században LIUDPRAND, illetőleg GEORGIOS folytatója, a XI. század második felében a nyugati népek tudósai, a XII. században Csehország és Bizánc történetírói. Ezek útján terjedt el azután a XII. század végén Európa-szerte a hunok és magyarok azonosságának gondolata.

¹¹² Mindez eredményeket lásd világos összefoglalásban GOMBOCZNÁL (Magyar nyelv., 15-21. l.) s ugyanott a legfontosabb irodalmi helyek idézetét. V. ö. még FEHÉR: Bulgarische-Ungarische Beziehungen in den V-XI. Jh. 1922., ZICHY: A magyarság őstörténete és HÓMAN: A magyarok honfoglalása (munkák A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve I. kötetében), továbbá M. Nyelv. 1921. 195-198, Irodalomtört. Közl. 1922. 160 Századok, 1923. 335-356. l. KIRÁLY és GREXA ellenérveiről v. ö. fentebb a bevezetésben.) NÉMETH: Húnok. bolgárok, magyarok. Bpesti Szemle, 1923.

¹¹³ A történeti és nyelvi tényekből már GOMBOCZ (id. h. 21. l.) levonva ezt a konzekvenciát. Eredményeit CZEBE is elfogadja (Nyugat, 1922. 064--(157. l.), noha az ő célja éppen KIRÁLY GOMBOCZÉVAL ellentétes húnmonda-elméle-
 íjiek baráti méltatása volt. Állásfoglalása azt bizonyítja, hogy az *a priori* elméletektől mentes, objektív kutatás ma már nem vonhatja kétségbe a hún-magyar kapcsolat történeti realitását.

5. A magyarok történeti hún-hagyománya.

A XI. századi hún-hagyomány legfontosabb alkotórészének, a hún-magyar azonosság gondolatának magyar eredete bebizonyosodván, az a kérdés merül fel, hogy ez az ősi hagyomány milyen *történeti elemeket* tartalmazott az azonosság tudatán kívül. .

A XI. századi Gestában fenntartott hún-hagyományból a „*flagellant Dei*” határozottan keresztény gondolata, Attila panóniai harcai a rómaiakkal, várszalapítása, ennek Budavárra (Óbudára) lokalizálása, német *Ecilburg* neve – melyekre egyébként alább még viasz átérünk -, sőt az új haza területén csatlakozó székelyek hun-hagyománya is kétségtelenül csak *itt, Magyarországon területén* még pedig a legutóbbi kivételével csupán a XI. században kapcsolódhattak az ősi történeti hagyományhoz. A XI. századi *Gestában*. tehát az ősi hagyomány máig az új haza területén megismert *történeti* (székelyek) s az új haza területéhez kapcsolódó *mondái* (városalapítás, Buda = *Ecilburg*) elemekkel kirbővült alakban jelentkeznek. Mindössze *Árpádnak Attilától, mindkettejüknek Magyar (Moger)-tól toló leszármazása. Attila nyugati harcainak emléke és az örökség jogcíme való honfoglalás eszméje* jöhetnek számba az ősi hagyomány szempontjából. A kérdés az, valóban odatartozik-e?¹¹⁹

Mindenekelőtt általánosságban kell vizsgálnunk, lehetséges-e, hogy a nép vagy egy nemzetség hagyománya századokon át megőrizze valamely kiváló ősnak s ez őstetteinek emlékét? E lehetőség kérdését már többi ízben felvetették a hún-kérdés irodalmában, de mindig az egész monda-komplexumra vonatkoztatva.¹¹⁵ Pro és contra siók érvet hallottunk elhangzani, de azt, hogy egy-egy kiváló hős neve évszázadok hosszú során át is fennmaradhat családjá vagy népe szájhagyományában, senki sem vonta kétségbe. Sőt éppen a legszkeptikusabb felfogás hirdetőinél találunk erre példákat, amivel azt akarják bizonyítani, hogy a hős neve idők folyamán más és más mondád elbeszélés keretében tűnik fel.” Mellőzve mindazokat az eseteket, ahol utólagos irodalmi hatásokban is kereshető a hagyomány felújulásának vagy fennmaradásának oka, csupán két oíy példára hivatkozunk, amelyekben nyilvánvalóan az irodalmi hatásokon kívül álló szájhagyomány őrizte meg régi hősök és tetteik emlékét. A délszláv népek és az Irtisvidéki tatárok jelenkori történeti tárgyú népénekeire gondolok. Az előbbieket megőrizték a törökkel harcoló XV. századi hősök köztük Ozorai Pipó, Hunyadi János. Lazarevits István, Vuk des-

¹¹⁴ Evvel természetesen nem azt akarom mondani, hogy az ősi hagyománynak más tartalma nem lehetett; csupán azt, hogy ennyi az, amit a *korunkra jutott* forrásokból odatartozónak tekinthetünk.

¹¹⁵ Legutóbb KIRÁLY id. m. 73-76. 1. c« GREXA id. m. 54-55. 1.

¹¹⁶ V. ö. KIRÁLY id. m. 75, 76. 1.

pota Kinizsi Pál;¹¹⁷ emezek a XVI. században (1570-1591) élt Közüm kán és ellenfele, az orosz Jermák¹¹⁸ nevét és a török, illetőleg orosz ellen vívott küzdelmeik emlékét. Ezen természetesen mit sem változtat az a tény, hogy a történeti névhez fűzött elbeszélés részletei idők folyamán új meg új mondai elemekkel bővültek, lényegesen módosultak, sőt teljesen átalakultak, mert maguk a *nevek* és a *főesemények* (a török háború és tatár-orosz harc) mégis azonosak maradtak.

A szájhagyomány ezek szerint igen hosszú időn, át. századokig fenntartja és nemzedékről-nemzedékre átörökíti a hős nevét és a nevéhez fűződő legfontosabb esemény emlékeit.

Meg kell még jegyezmem, hogy a Fekete-tenger melléki magyaroknak – kik, nem is szólva a sokféleképen magyarozott rovásírásról, honfoglaláselőtti ó-bolgár 'irni' és 'betű' szavaink tanúsága szerint ismerték az írás mesterségét – lehettek az ismert kök-török és ó-bolgár feliratokhoz hasonló történeti tárgyú feljegyzései is. E feljegyzések – mint a bolgároké Attila (?Avitochol) és Irnik nevét – megőrizhették *írásban* is a nyugatot meghódító nagy király emlékét; Nem kell tehát *szükségképen* szájhagyományra gondolnunk.

Attila nevének és nyugati hódításainak emléke mindenesetre fennmaradhatott a X-XI. századig a magyar nép. illetőleg előkelő nemzetségeinek hagyományában.

Valószínűvé teszi ezt Attila rendkívüli egyénisége is. Az Uraitól az Alpeseikig terjedő, Európa nagy részét magában foglaló Hún-birodalom megteremtőjének, az egész világot rettegésben tartó, hatalmas uralkodónak markáns alakja késő századok multán is foglalkoztatta a nyugati népek, különösen a németek fantáziáját. Hogyne maradt volna fenn az ő nevének világos, legnagyobb teteteinek elmosódott emléke a birodalmához tartoz*) népek, a népéből származó nemzetségek hagyományában.

A magyar nép eredetmondája, az ANONYMUSnál és a *hún-krónikában* hozzátapadt tudákos elemektől (Magor = Mágog; Hunor, bibliai leszármazás) megtisztított, eredeti alakjában,¹¹⁹ *Attilán* kívül három nevet tartalmazott, a névadó ős: *Magyar*, továbbá a nőrablásban szenvedő szerepet betöltő *Dala* és *Belár* (Bulár) nevét,¹²⁰ Két név határozottan bolgár (ogur-török) eredetű, sőt a hún-bolgár uralkodóházzal függ össze. *Belár* (Bulár) nevében a bolgár, vagy mint a középkorban sokszor nevezik, *bulár* népnév, *Duláéban*, a volgai bolgárok *Dulo-* (*Dula-*) dinasztiájának

¹¹⁷ V. ö. SZEGEDY Rezső tanulmányait. Ethnographia XXIII. 1-8. XXVIII. 35-42, XXX. 1-8. 1. stb.

¹¹⁸ RADLOFF: Aus Sibirien I. 1884. 153-161 I. V. ö. u. ott más hasonló történeti énekek ismertetését.

¹¹⁹ V. ö. fentebb 30-31. I.

¹²⁰ Az *alán* népnév GOTFRID hatása alatt került Dula neve mellé.

novo maradt, fenn.¹²¹ Ez utóbbi azonban eredetében – éppúgy, mint a *Magyar* nemzetségén – kétségtelenül személynév volt, mely a török népeknél általánosan használatos és a magyar főbíró *gyula* (*dsila* – γυλάς) mélfőságnévben, a bessenyő *jula* vagy *gyula* (γύλα) törzsnévben, a *magyar* és kán (Képes Kr. LV. o.) *Gyula* személynévekben is fennmaradt.¹²²

A *Magyar* (Moger) személynév azonos a népnévvel, de nem valami képzelt, monda i ősnék a népnévből kikövetkeztetett neve, mint sokáig hirdették, hanem az Árpád-nemzetség *történeti ősének* neve. Közismert dolog, hogy a magyar nemzetségnevek, mint pl. Aha, Kaplony, Szemere, Vérbulcs, Ajtony, Kalán, sőt a XI-XII. században bevándorolt nyugati jövevénynemzetségek nevei.: Güf Keled, Hermány, Héder, Búzád stb. is egytől-egyig személynévek, a nemzetség közös ősének nevei. Azt is tudjuk, hogy a nemzetségek ágakra szakadása, vagy valamely nemzetségtag kiválósága gyakran névváltoztatásra vezetett s ilyenkor az új nemzetség a régeből kivált nemzetségtag nevéből nevezte magát. Így lett a Bór-nemből a XII. század végén Kalán-nem, a Katapán-nem egyik ágából az Ekli-nem, a Kán-nemből Gyula bán-nemzetség. Tudjuk azt is, hogy a török népeknél szokás volt, hogy a törzsfő „személy”) vagy méltóságnevét vagy pedig az ő nemzetségének nevét egyszerűen átvitték az egész törzsre, az egész népet pedig a törzsszövetségben hatalomhoz jutott vezetőtörzsről neveztek el.¹²³ A személynévből fejlődött nemzetség-, törzs-, majd népnévre legkézzelfoghatóbb példa az *oszmánok* neve, mely a mai törökök történetileg ismert első uralkodójának személynévéből lett népnévvé s mint ilyen máig használatos. Ilyen népnév volt a *magyar* is, melyet – bár már a IX. század végén az egész népre használatos volt – KONSTANTINOS még mint törzsnevet is ismer. Hogy e törzsnév eredetileg valóban személynév, még pedig onogur személynév volt, arra bizonyítékot találunk egy Onogoria. földjén szereplő VI. századi hún király (528-ban) nevében. THEOPHANES „Μουαφ-ής alakban írja s ez a névalak görögösen írva sem különbözik sokat a magyar népnévnek arab átírásában korunkra jutott első, IX. századi történeti alakjától (*mogyszgher*) és a korai krónikások *mogyerjétől*.¹²⁴ Mivel ez a

¹²¹ NAGY GÉZA: Mondai éshagyomány. Ethnographia V. 1894. 29. I. THURY id. ért. (Irodalomtört.Közl. VII. 1897.405-407.1.) MARCZALI: Magyar ország története. I. 1895. 21. I. SEBESTYÉN: A m. honi mondái. I. 318-320. I. MAROUART: Osteurop. u. ostatdat. Streifzüge. 154-155, 172. I. GREXA id. u. 15-18. I. HÓMAN: A magyar honalapítás. (A M. Nyelvtud. Kkönyve.) V. ö. még BLEYER szkeptikus véleményé ld. Századok. 1905. 16-17. I.

¹²² NÉMETH: Zur Kenntniss der Petschenegen. Kőrösi Csoma Arch. I. 1922. 221-222. I. V. ö. M. Nyelv. 1922. 4. I.

V. ö. NAGY GÉZA: Honfoglaló őseink. Ethnographia. V. 1894. 82. I. THURY.: A magyarok eredete Századok. 1896. 911-913. MARQUART: Über das Volkstum der Koniuiuren. 1014. HUMAN: A magyar nép neve. 1917. 3-40.1.. NÉMETH: id. h.

¹²³ V. ö. NAGY G. id. h. 82. I. THURY id. h. 913-915. és Irodalomtört. közl. VII. 408. HÓMAN i. m. 34-37. I. A magyarok honfoglalása.

Mogyer hun király Kaukázustól északra, a Kubán-folyó vidékén lakó s a magyarok őseként ismert *onogurok* fejedelme volt, semi sem áll útjába a feltevésnek, hogy magát ezt a *Mogyert* tartsuk az Árpád-nemzetség vérbeli és az egész nép névadó őseinek.¹²⁵ De ha e hipotézistől tartózkodunk is, egész biztossággal állapíthatjuk meg, hogy a *Magyar* név első ízben mint a Kunnak nevezett onogurok fejedelmének személyneve tűnik fel a történetben s hogy a magyar nép névadó őseinek neve semmiiesetre sem volt a népnév analógiájára képzett tudákos alkotás, ami a *Hunor* névről feltehető.¹³⁸

A magyar eredetmonda nyilvánvalóan hún és ó-bolgár hagyományokon alapszik s a húnok legkiválóbb uralkodójának, az ó-bolgár Dulo-dinasztia legendássá vált őseinek. Attilának neve történetileg pontosan beleülök ebbe a magyarok eredetéről fennmaradt és minden idegen forrástól független hagyományba.

Láttuk, hogy ANONYMUSnál és a XI. századi Gestában is a hun-magyar azonosság gondolata más alakban jelentkezett, mint a XIII. századi hún-krónikában. Míg itt – nyilván a külföldi források s elsősorban GOTFRID hatása alatt a hún és magyar nép közös őstől származó testvérnépekként tűnnek fel, amazok még nem ismerik ezt a megkülönböztetést. Azonosnak tartják a két népet s ez az azonosság nem a magyar nép hún leszármazásában, hanem éppen az uralkodóház Attilától való leszármazásában jut kifejezésre. Ők nem is ismerik a *hún* népvét, csak a *magyart*. Attila az ő felfogásukban magyar király, mert a magyar királyok őse nem is lehetett más, mint magyar. Az azonosság gondolata tehát a XI. században, sőt még ANONYMUSnál sem önállóan, hanem az Árpád-nemzetség Attilától való leszármazásával szoros kapcsolatban, abba, mintegy belefoglalva tűnik fel. *A hún-hagyomány elsősorban az Árpád-ház, vagyis a Magyar-nemzetség genealógiai hagyományaként jelentkezik.*¹²⁸ Ez pontosan megfelel annak a történeti ténynek, hogy a magyar népnek éppen az előkelői s elsősorban az Árpád-nemzetség tagjai voltak bolgár-torok származásúak.

Az eredeti hún-hagyomány nemzetségi jellegét bizonyítja, hogy az arval kapcsolatban – még a XI. század végén történt első írásbafoglalás előtt – elsőnek jelentkező magyar monda is, Attila kardjának mondája határozottan nemzetségi, családí hagyomány alakjában jelentkezik.¹²⁸

A hun-hagyománynak ez a túlnyomóan genealogikus vonása később is felismerhető. A XII-XIII. század fordulóján írt ú. n.

¹²⁵ V. ö. THURY: Krónikáink és a nemzeti hagyomány. Irodalomtört. Közt 1897. 408. 1.

¹²⁶ A *hun* népnévre nom vezethető vissza; KUUN GÉZA a *Hunugor Humor* származtatást vitatja (Relationum . . . II. 126. 1.).

¹²⁷ KIRÁLY világosan látta a kérdésnek ezt az oldalát, csak abban tévedett, hogy e genealógiai hagyományt fikciónak tartotta s ezért ellentmondás látott abban, amit GOMBOCZ és én erről mondtunk. Id. m. 84-85. 1.

¹²⁸ V. ö. LAMBERT elbeszéléséről alább 88-90.1.

Lengyel-magyar Krónikában, melynek főforrása – a HARTVIK-éegenda mellett – éppen a XI. századi *Gesta* volt, Attila alakja teljesen egybeolvadt Árpádéval. Az ott adott koholt genealógia szerint Géza fejedelem Attila szépunokája. De még később, a XIII. század utolsó negyedében is magyar forrásból merítő osztrák írók úgy említik Attilái, mint a magyar királyi ház egyenes őst.¹²⁹

A nyugati (pannóniai) haza és az öröklés jogcíme tekintetében már pusztá hozzávetésekre vagyunk utalva. Az bizonyos, hogy Attila nyugati hódításainak és fiai keletre való visszavándorlásának emléke élhetett a IX. századi magyaroknál. E feltevés ellen seriami komoly érv nem emelhető, de egyelőre bizonyítani sem lehet. Meg kell tehát elégednünk a *valószínűség* megállapításával. Viszont az öröklés jogcímének hagyománya minden valószínűség szerint csak az új hazában alakult ki. Nem igen tehető fel, hogy a magyarok azzal a tudattal jöttek volna az ellenséges nyomás elől Pannóniába, hogy Attila örökségét foglalják vissza. Ez a hagyomány – úgy lehet – a székely, hagyománnyal együtt még a X-XI. század folyamán kapcsolódott az őshazából hozott hun-hagyományhoz.

Ennyi az, ami a magyarok történeti hun-hagyományáról mai eszközeinkkel biztosan megállapítható.

A magyarok, illetőleg a Magyar-törzs és az Arpád-nemzetség ősi hagyománya magában foglalta a- hun-magyar azonosság történeti tudatát, az Árpád-ház Magyartól és Attilától való egyenesági leszármazásának és a hun eredetű bolgr Dula-nemzetséggel való rokon kapcsolatának hagyományát. Valószínűleg élt e hagyományban Attila nyugati hazájának, fiai keletre-vándorlásának emléke is. Az öröklés jogcímén való honfoglalás gondolata azonban csak az új hazában fogamzott meg, midőn megtudták, hogy Attila birodalmának nyugati központja a Duna-Tisza vidéke volt.

¹²⁹ HÓMAN: A Szt. László-kori *Gesta* 37-41.

¹³⁰ A *Continuatio Vindabonensis* 1276-1280 közt írt részében 1276-ról mondja hogy: Rex Ungarie Ladislau, regi Boemie est reconciliatus. .. promit tens rex Boemie memorato regi Ungarie omnes thesauros reddere, quos aliquando traita, ipsius rogis Ladislavi, Anna regina de Mazowe asportaverat oi que tradi cut, videlicet duas corona etc.... et alia quamplura clenodia aurea, que a tempore regis Ungarie Attile et ab aliis successoribus suis usque nunc in Ungaria fureant conservata. MG. SS. IX. 708. 1. Ugyanígy a *Continuatio Praedieatorum Vindobonensium*. MG. SS. IX. 730. 1.

¹³¹ V. ö. a köv. fejezetet.

¹³² Arra, hogy Attila nevét az ősi hagyomány mily alakban ismerte – sajnos – nincs biztos támaszpontunk. ANONYMUS Athilája (v. ö. 1138: *Atila* helynév KNAUZ: *Monum. Eccl. Strigon. I. 90. 1.*) és a KÉZAI-féle *Ethela* később *Etele* – úgy lehet – már új hazában kialakult névalakok. V. ö. BLEYER i. h. 622-626. 1. Attila nevének bolgár alakja a bolgár királylajstrom szerint *Aritochol* lehetett, bár e nevet ABULGHASI *Jafet-oghlanijávql* (Jafet fia) is azonosítják. V. ö. MARQUART: *Die chronologie der alttürkischen Inschriften*. 1898. 77. 1., BURY: *The chronological cycle of the Bulgarians*. Byzantin. Zschrift XIX. 1910. 135. 1., MIKKOLA: *Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren*. Journal de la. S. F.-Ougrienne. XXX/33. 1918.

6. A magyar hún-hagyomány kibővülése a IX-XI. században.

A megelőző fejezet élén már rámutattam a XI. századi *Gesta Ungarorum*ban fenntartott hún-hagyománynak azokra az elemeire, melyek csupán az új haza területén, illetőleg a kereszténység felvétele után járulhattak az eredeti hagyományhoz. Ezek provenienciáját és természetét egyenként kell vizsgálat tárgyává lennünk.¹³³

I.A székelyek hún-hagyománya. Mióta a XVIII. században az első kétségek elhangzottak a székelyek hún eredetével szemben, mind általánosabbá lett tudományos irodalmunkban az a felfogás, hogy a hún-székely azonosság történeti lehetőségével komolyan foglalkozni sem érdemes. A székelyek, az újabb kutatók felfogása szerint lehetnek magyar telepések, besenyők, kunok, jászok, kabarok, csak éppen hunok nem, mert a hún-székely történeti kapcsolat, akár tudós feltevésen, akár népi hagyományon alapszik, pusztán fikció. Akik mégis figyelmet fordítottak e hagyomány történeti hátterére, legfeljebb közvetett úton, a székelyeknek, illetőleg közjük olvadt elemeknek a bolgárokkal és avarokkal való azonosítását merték – többnyire igen óvatosan – megpendíteni.¹⁴⁰ Nem szeretnék a székely eredetkérdés részleteinek taglalásával felesleges ismétlésekbe bocsátkozni. Ezért csupán e tárggyal foglalkozó korábbi tanulmányomnak¹³⁵ szempontunkból fontos eredményeit foglalom röviden össze.

A székely nép – az 1116 óta szakadatlan sorban ismert írott forrásoknak, középkori szervezetének és intézményeinek tanúsága, szerint – a magyartól és minden más hazánk területén lakó nemzetiségtől mindenkor élesen megkülönböztetett, különálló ősfoglaló nemzetiség volt, mely azonban igen korán és teljesen magyárosodott. Erdélyi letelepülésének legkésőbbi időpontja a X. század vége, Magyarország területén való megszállása legkésőbb a magyar honfoglaláskor történt. A XII-XIII. századi írók – ANONYMUS és a hún krónika írója egyaránt – Attila népéből birodalma bukása után fennmaradt és a magyarokhoz hazánk területén csatlakozott hún néptörödéktől származtatták a székelyeket.

A krónikák forráskritikai elemzésével újabban azt is megállapítottam, hogy az ANONYMUSnál és a hún-krónikában fenntartott kétféle redakció elbeszélése a székelyek hún eredetéről egy közös forrásra, a XI. század végén írt *Gesta Hungarorum*ra vezethető vissza.¹³⁶

Tekintet nélkül már most arra, hogy a székelyek a honfoglaláskor Erdélyben laktak-e, vagy csak a X. század folyamán kol-

¹³³ A szöveg helyeket lásd I. függelék.

¹³⁴ PAULER, NAGY GÉZA és utánuk ERDÉLYI LÁSZLÓ az eszgel-bolgár THURY és SEBESTYÉN az avar, GREXA a dunai bolgár eredet, illetőleg beolvadás valószínűségét igyekeztek bizonyítani.

¹³⁵ A székelyek eredete. 1921.

¹³⁶ A Szt. László-kori *Gesta* -VI. I.

töztek oda. Magyarország területéről, s hogy a honfoglaláskor itt e haza. területén éltek vagy csak ott csatlakoztak-e a magyarokhoz, az bizonyos, hogy a hún-hagyományt őshazájából magával hozó magyarsághoz csatlakozó székely éket már a XI. század végén a hunok ivadékanak tartották.

Abból, hogy a XIII. századi írók s ennél fogva közös forrásuk, a XI. századi *Gesta* is, határozottan elkülönítik a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetség és a székelyek hún-hagyományát s hogy szükségesnek tartják az egyébként tárgyuktól távoleső, őket közvetlenül nem érdeklő, sőt alig ismert székelyek csatlakozásával foglalkozni és hún származásukat kiemelni, nyilvánvaló a magyar és székely hún-hagyomány önállósága Psychologica és logikailag egyaránt megmagyarázhatatlan az a feltevés, mintha a középkori magyar történetírók, kiket a székelyek láthatólag igen kevésbé érdekeltek, ezeket önkényesen a hunokkal hozták volna kapcsolatba. A székelyek hún származásának fikciója még kevésbé valószínű, mint a magyar hun-hagyományban genealógiai fikciót kereső hipotézis.

Még ha, az okoskodó, kritikus ANONYMusról és a hun-krónika könnyelműen kompiláló írójáról fel is tennénk, a XI. századi (lesta írójáról nem tehetjük fel a fiktív leszármazás koholását. Míivóban, mint ezt a későbbi krónikákból rekonstruálható részletei bizonyítják, híven ragaszkodott forrásaihoz s a nála fenn tartott; mondai elbeszélések – az eredetmonda, fehérlómonda, a Lél-Bulcsú-Botond-mondakör – azt bizonyítják, hogy a népi hagyományokat is híven adta vissza. De szempontjából semmiféle célja és jelentősége sem lehetett ily hagyomány koholásának. Ez esetben még a hízegés, az őszerezés gondolatának lehetősége is ki van zárva. Forrásai sem adhattok erre impulzust, hiszen a külföldi írók e korban még csak a nevét sem ismerik a székelynek. Ha pusztán kedvtelésre gondolnánk, akkor sem érthetnők meg, miért csak a székelyeknél gondolt ilyesmire; miért, nem kutatta a besenyők, szlávok és más nemzetiségek őseit is?

Ezek szerint a XI. századi *Gesta* írnia csak a székely néphagyományból, illetőleg e néphagyományt ismerő magyaroktól vehette a hún-székely azonosság gondolatát.¹³⁷ De pozitív bizonyítékaink is vannak arra, hogy a székely nép körében századok múltán mint népi hagyomány élt a hún származás tudata ... Mellőzve ennek későközépkori és újkori számos bizonyítékát, elég lesz itt a XIII. századi krónikára, OLÁH Miklósról és VERANCSICS Antalra hivatkoznunk, kiknek értesítéseit GREXA értékük szerint méltatta.¹³⁸ Lehet, hogy KÉZAI előtt, mikor a magyar hún-

¹³⁷ V. ö. PETZ id. m. 80-81. 1., hol HUNFALVYnak a tudákos koholást vitató feltevésével szemben a hagyomány népies jellegét bizonyítja. Fejtegetései értékét különösképen emeli, hogy bár a hún-székely történeti kapcsolat kérdésében elfogadja HUNFALVY negatív eredményét, a hagyomány népi eredetét kétégbevonhatatlannak tartja.

¹³⁸ Id. m. 3-4. 1.

hagyományt., eredeti családi, nemzetségi jellegéből kivetkőztetve egész nép hagyományaként fogta fel, éppen a székelyek népi hagyománya lebegett.

Ismerve a XI. századi *Gesta* és ANONYMUS szűkszavú, mellékesen odavetett megjegyzését a székelyek hún származásáról éte műveknek a XII-XIII. századi székelység körében való elterjedésének lehetőségeit, máris képtelennek kell tartanunk a gondolatot, hogy a hun-hagyomány ezekből ment volna át másfélszázad alatt a székely nép – a *vulgus* – köztudatába. A XII-XIII. századiban régi nemzetségi szervezetében, az ország keleti határain élő, állattenyésztő, földművelő és katonáskodó székelység se mindesetre sem merítette a latin krónikákból hún nemzetiségi tudatát és történeti hagyományait.

Ki kell még emelnem, hogy mindaz, amit a magyarok hún-hagyományániak, illetőleg a hun-magyar azonosság gondolatának eredetéről megállapítottunk,¹³⁹ még fokozottabb mértékben áll a Jiún-székely azonosság gondolatáról. Itt a legtávolabbi lehetősége is ki van zárva a székelyeket nem ismerő külföldi forrásokból való kölcsönzésnek és a tudákos koholásnak. Az azonossági gondolat forrása tehát csak a nép ősi történeti tudata leheteti.

A hún-székely azonosság gondolata, akár az új haza területén lakó, akár ide a magyarokkal együtt jövő népről van szó, a székely népnek a magyar hun-hagyománytól független s attól a krónikákban is következetesen elkülönített, történeti tudaton alapuló hagyománya. Ezt a hagyományt, melyben nyilván szó volt a székelyek *Chigla-mezei* hazájáról is, a magyarok, illetőleg a hún hagyományt őrző fejedelmi nemzetség még a székely csatlakozás alkalmával megismerte. Ez volt tehát az első új elem, mellyel a magyarok ősi hagyománya a honfoglalás korában kibővült.

A hún-székely azonosság gondolata azonban a XIII. századi krónikában s amennyire ANONYMUSnak a tisztántúli csatlakozásról szóló elbeszéléséből kivehetjük, már a XI. századi ősforrásban is szorosan összeforva jelentkezik avval a hagyománnyal, hogy a székelyek Attila népének maradványai. Ebből jogosan következtethetünk arra, hogy a székely nép (talán egy az Avar-birodalom bukása után Magyarország területén maradt s talán már ekkor Erdély hegyei közé húzódó hún, avar, vagy talán egy az avar áradattal idesodródott onogur, vagyis magyar? törzs)¹⁴⁰ hagyományában Attila neve is élt.¹⁴¹

2. Az öröklés jogcíme. A magyar nép ősi hagyományát vizsgálva, valószínűnek találtuk, hogy a honfoglaló magyarok, illetőleg az Árpád-nem hagyományában Attila nyugati hódításának emléke is élt anélkül, hogy ez az emlék határozott helyhez lett volna kötve. Arról, hogy Attila Pannóniában, illetőleg a Tisza-

¹³⁹ V. ö. fentebb a 4. fejezetet

¹⁴⁰ V. ö. id. művem 16-20. l.

¹⁴¹ V. ö. alább a Csaba-monda elemzését.

Duna vidékén tartotta székét, minden bizonnyal csak az új hazában értesültek. Mihelyt erről – akár a székely hagyományból, akár nyugati forrásokból – tudomást szereztek, természetesen merült fel az öröklés címén való honfoglalás gondolata. A magyar hagyományban Attila az Árpád-nemzetsége egyenes őse, a székelyek hagyományában ezek az ő hún népének itt fennmaradt töredékei, a nyugati források szerint Attila, a Tisza-Duna vidékén tartót te udvarát. Akár maga az Árpád-nemzetség, akár a XI. századi *Gesta* írója volt, aki e hagyományokat egybevetette, logikus okoskodással el kellett jutnia az országöröklés gondolatához.¹⁴²

3. Attila pannóniai harcai. Attilának a Pannónia területen talált rómaiakkal vívott harcairól mindenestre nyugati forrásokból értesült a XI. századi író. A XI. századi *Gesta*nak e tárgyra vonatkozó, ANONYMUSnál fenntartott, szűkszavú elbeszélése azonban valószínűvé teszi, hogy krónikásunk nem közvetlenül valamely írott forrásból merített, hanem csak általánosságban hallott valamit erről. Főforrása – REGINO – nem szólt Attiláról s ezért innét csak ennek a hunokra vonatkozó egyetlen pozitív adatát, a *CCGXXVIII.* évszámot vette át,¹⁴³ Amit később ANONYMUS olvasmányai alapján 451-re módosított. ANONYMUSNÁL íróH forrás használatát bizonyítja a következetesen alkalmazott *Athyla* névalak is, szemben a *Gesta* eredetibb, KÉZAINál fenntartott *Ethelájával*.

4. Pannónia lakói a hún birodalom bomlása után. A XIII. századi hún-krónika Attila történetében említi, hogy a pannóniai, római városok lakossága a hunok elől kivándorolt Apuliába, *Vlachte, qui ipsorum colom existere ac pastones remanentibus*

¹⁴² Nyilvánvaló, hogy a túlnyomóan nemzetségi jellegű ősi magyar hagyomány és ennek megőrkíteti szempontjából az egyébként krónikásainkat kevésbé érdeklő székelyek *hún*-hagyománya főleg azért birt fontossággal, mert evvel is megerősítve látták az Árpád-ház örökjogát Magyarország területéhez. Ez a fel fogás s világosan kifejezésre jut a *Gesta* mindkét leszármazójánál s így mindenestre az ősforrásra vezethető vissza. ANONYMUSnál a Mén-Marót ellőni hadjáratban tűnnek fel a székelyek. Mén-Marót alattvalóiról azt írja, hogy „omnes habitatores et sua sponte eis subiugaverunt... quia timebant eos ... *eo quod audiver unt Almun* ducem, patrem Arpadii *a genere Athhile regis descendisse*” (XX. c), de: „omnes Siculi, *qui erant primo populi Athyle regis*, obviam pacifici venerunt et *sua sponte filios* suos cum diversis munoribus in *obsides dederunt* (L. cap.). A szlávok éri más lakosok tehát *meghódoltak*, mert a *régi úr* utóda jött vissza, a székelység azonban, Attila népének ivadéka, *szabad szövetségesként csatlakozik* és ismeri el Attila ivadékát urának. Ugyanez tűnik ki a hún-krónika elbeszéléséből, midőn az utolsó fejezetben a székelyekről és a magyarok bejöveteleéről szól: Siculi Hunorum sunt residui... qui dum Hungaros iterato in Pannoniam reraeasse cognoverunt, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimul que Pannónia conquestata..., viszont: Hungari sic Pannonie populi, qui suporius sunt notati (t. i. Vlathis, Sclavis etc, qui vivente Ethela populari servitio sibi sorviobant) in ceperunt dominari. V. ö. KÉZAI szövegét.

¹⁴³ REGINO a CCCXXVII. évi események *után* szól a hunok és gótok harcáról a mi krónikáinkban ez lett a hunok, scythiai kijövetelének dátuma. V. ö. DOMANOVSKY: Kézai krón. 4-50. 1. a hűri krónika kronológiájáról.

sponte in Pannonia. Másutt azt írja, hogy a hún-birodalom bomlása, után Pannónia tíz évig király nélkül volt, *Vlachis, Grecis advenis. Messianis, Teutonicis, Sclavis. {Bulgaris}*.¹⁴⁴ ANONYMUS szerint Pannóniát Attila halála után a rómaiak legelőnek (*pascua Romanorum*) használták és szlávok, bolgárok, vlachok és római pásztorok (*Sclavi, Bulgári et Vlachii ac pastures Romanorum*) lakták. A honfoglalás történetében a bolgárokkal szövetségben harcoló görögökről (*Greet*) is többször megemlékezik. Pannónia *pascua Romanorum* nevét a. XI. századi Gestát idéző Ricardus jelentése (1237), Spalatói Tamás (1260 k.), sőt eltérő alakban (*pabulum Julii Caesaris*) már Odo die Deogilo (1147) is említi.

A hún-krónikából, mely egy helyen határozottan azonosítja, a *vlachokat* és a *rómaiak pásztorait*, másutt a felsorolásban mellőzi ez utóbbiak említését, világosan kitűnik, hogy a XI. századi *Gesta* azonos értelemben használta, a két elnevezést, értve alatta a Dunántúl római (vagyis frank) uralom alatt élő pásztorokat. Ugyanígy beszél a legrégebb orosz krónika, midőn azt írja, hogy a *Duna mentén élő* szlovén népre *volochok* törtek, közéjük telepdedtek és erőszakoskodtak rajtuk.¹⁴ Később elmondja, hogy a Duna mentén élő szlovének földjét a *volochok* elvették, azután a magyarok üzték el a volochokat, akik uralmuk alá vetették a szlovéneket; a földet azóta magyar földnek nevezik.¹⁴⁶ Az orosz krónika, itt voloch néven a Dunántúlt meghódító frank-római császárságról, annak friauli örgrófságáról beszél, aminthogy voloch alattmindig rómaid ért.¹⁴⁷ Hasonlóképen a magyar krónika, ezek pásztorait nevezi vlachoknak, lévén a *vlach* szó a magyarországi latinságban *pásztor* értelemben is használatos.¹⁴⁸

ANONYMUS az ő korában Erdély délkeleti határain feltűnő pásztorkodó *oláh* nép hatása alatt az ősi forrásban egyazon népre synonym értelemben használt két elnevezést szétválasztja s a *vlach* elnevezést a XI. század óta beszivárgó erdélyi oláh pásztoroknak foglalta le, míg a *pastores Romanorumot* ő is Dunántúl szerepelteti. Ez a tudákos okoskodása adott módot az újkori oláh történetíróknak arra, hogy a magyar krónikák dunántúli vlachjaiban, vagyis frank-római fennhatóság alatt élő pásztoriban saját római őseit keresse.

A XI. századi *Gesta* a hun eredetű „székelyeken kívül ötféle nemzetiségről tudott. A dunántúli *vlachok*, vagyis *római pásztorok* nemzetisége közelebbről meghatározhatatlan. A *Teutonici* és *milites Romani* alatt a frank örgrófság németjei értendők. Az

¹⁴⁴ A felsorolásból kimaradt, de néhány sorral utóbb említi, hogy Szvatopluk *subjugando Bulgaris Messianisque* uralkodott.

¹⁴⁵ HODINKA: Az orosz évkönyvek. 1916. 33. l.

¹⁴⁶ U. ott. 41. l. V. ö. még 09-70. l.

¹⁴⁷ JAGIC (A Magy. Honf. Kútfői. 367. l.). MELICH (M. Nyelv. 1909. 434. l. j.

¹⁴⁸ V. ö. BARTAL: A magyarországi latinság szótára. 722. l. TAKÁTS: Sztronga. (M. Nyelv. 1906. 22-23. l.). MELICH id. ti. 436. l.

egész országban emlegetett *Sciaci* dunántúli szlovén és a Tiszavidéki bolgár-szláv lakosságra vonatkozó *Bulgrai* alatt, a Tiszántúl és Duna-Tisza közén élő szlávok felett uralkodó s a IX. század végén még etnikailag be nem olvadt dunai bolgár törököket érti.

A görögök csak mint jövevények szerepelnek. A *messianusok* alatt Moesia lakóit érti a magát „*Messie* rex-nek is nevező Szent László¹⁴⁹ krónikása. A morvák népeve valószínűleg a legendán *Marót* személynévben maradt fenn.¹⁵⁰

A XI. századi tényleges viszonyoknak megfelelően módosult felsorolásból kitűnik, hogy az ország V-IX. századi ethnográfiai viszonyairól nem írott forrásokból értesült, hanem a magyarok történeti hagyományából, melyben az Avar-birodalom bomlásának az új hazában leigázott népektől átörökölt történeti hagyománya összekeveredett a hún-birodalom bukásának emlékével. Ez magyarázza meg a krónikák sajátos kronológiáját is, mely szerini Attilától számítva a második nemzedék tért vissza a honfoglalás-kor Magyarországra.

A X-XI. században a magyarok ősi hún-hagyománya új történeti elemekkel bővült, Ezek részben az élő néphagyományra (székelyek hún eredete, Pannónia régi lakói), részben külföldi forrásokra (Attila harcai) vezethetők vissza. E történeti elemekhez járulnak azután a tudákos okoskodással kikövetkeztetett részletek (az. örökség jogcíme). Igazi mondai elemre, amiből a nép ajkán szerte élő hún-mondára. következtethetnénk, e X-XI. századi részletek közt nem találunk, legfeljebb a *flagellum Dei* és Attila városa (*Ecilburg*) jöhetnek e tekintetben számba.^{1,1} Általában véve az új haza területén kibővült hún-hagyomány a XI. századi *Gestában* és ANONYMUSnál is túlnyomóan *történeti* jellegű. S ez annál feltűnőbb, mert a *Gesta* írójának – a Lél-Bulcs-Botond-mondakör és a Szent László-mondák tanúsága szerint – igen nagy érzéke volt a népies mondák iránt, Ha tudomása lett volna hún tárgyú mondákról, azok feljegyzését nem igen mulasztotta volna el. Ennek a XI. századi *Gesta* által átörökített hún-hagyománynak fenntartója maga. a királyi család, a magát Attilától származtató és Attila örökösének tartó Árpád-nemzetiség volt, A székelyek hún származását bizonyító székely néphagyomány is csak annyiban érdekelte a *Gesta* íróját és az Árpád-nemzetséget, amennyiben ebben a királyi ház történeti jogának újabb bizonyítékát látták.

¹⁴⁹ FKAKNÓI: Szt László levele a montecassinói apáthoz.

¹⁵⁰ PAULER (Magyar Hunt Kútfői. 408. 1.) a magyarázatot MELICH JÁNOS is elfogadja mint szíves közléséből tudom.

¹⁵¹ Ld. 80-82. l.

B) A MAGYAR HÚN MONDA.

A történelmi tudaton alapuló, ősi hún-hagyomány és – a székely hagyománnyal, valamint más X-XI. századi elemekkel bővült – XI. századi hún-hagyomány kérdésének tisztázása után a XIII. századi hún-krónika mondái efemernek s általában a magyar hún-monda kérdésének vizsgálatára térünk át.

Kérdés, vannak-e a XIII. századi hűri-krónikában hagyományozott hún történetnek oly részletei, melyek az élő mondára vezethetők vissza, s ha vannak, hol és mely korban keletkezett monda és mi volt a tartalma? Kérdés, vajjon a hún nemzetiségi tudat, Attila neve és nyugati hódításainak emléke önállóan, vagy pedig valamely mondai elbeszélés keretében élt-e a magyar nép, illetőleg az Árpád-nemzetiség, másfelől a székelyek tudatában?

1. Kézai hun-krónikájának mondai elemei.

A hún-krónika – mint láttuk – KÉZAI SIMON mester tudós alkotása. Egészében idegen forrásokon és a krónikás által önkényesen felhasznált s a hún-korba átültetett X-XI. századi magyar történeti eseményeken alapuló, tudákos kompiláció.

A húnkrónika mondai elemeinek JORDANES és VITERBÓI GOTFRID művével és általában a külföldi forrásokkal való összefüggésével nem szándékozom részletesen foglalkozni. Ezt a kérdést PETZ,¹ BLEYER,² DOMANOVSKY³ és MORAVCSIK⁴ kutatásai végleg eldöntötték. Az eredményeket összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy a hún-krónika mondai részletei túlnyomórészt – nevezetesen a csodaszarvas, Sicambria és Buda megöletése, az aquilejai gólya, Attila látomása a Leo pápával való találkozáskor, Attila lakodalma és halála, a birodalom bukása után a hunok három részre szakadása és a skythiai, görögországi és dáciai kivándorlás, a szereplő személyek nagy részének (Buda = Bleda, Macrinus – Martianus, „Detrieus – a nyugati gót Theodorik. Mikolt = Ildikó, Aladár = Ardarik) jievóye] együtt – tudós kölcsönzéssel kerültek JORDANES, VITERBÓI GOTFRID és talán SIGEBERTUS művéből a hún-krónikába. Visszont azonban e kutató-

¹ Id. m. 28-77. I. V. ö. SEBESTYÉN: A ni. honi, mondái. I. 321-328, 384, 438, 459-469. I. –

² Id. h. 61(-617. 717. és köv. 744-745. 748, 816, 821, 824, 827-829, 902-905, 911. I.

³ KÉZAI krónikája. 44 – 71. I. a legfontosabb helyek szövegének összehasonlító közlésével. V. ö. KAINDL: Studien. IX-XII. 42-50. I.

⁴ A csodaszarvas mondája a bizánci írónál. 1914. hol azonban a, többi bizánci eredetű mondai részletekre is kiterjeszkedik. V. ö. még HORVÁTH SÁNDOR: A csodaszarvas. Magyar Nyelvőr. 1921. 69-75: hol a mondai keresztény jellegét világítja meg.

sok azt is kiderítették, hogy ezekhez a jórészt bizánci forrásból, PRISKOS *rhetor* művéből származó és JORDANES, illetőleg GOTFRID közvetítésével idekerült mondáidhoz a *hún-krónikában e külföldi forrásoktól független elemek tapadtak. Ezeknek az önálló mondai elemeknek eredete felett folyik tulajdonképpen a vita. Ezeknek köszönhető az a sok egymásnak ellentmondó hypothesis, melyek a hun-monda kérdésében a legutóbbi félszázadban felmerültek.* HUNFALVY, RIEDL, KIRÁLY ezeket tartják a krónikás tudákos koholmányainak, HEINRICH, PETZ, BLEYER, DOMANOVSKY hazai földön keletkezett német (germán) mondából származó, de az élő magyar hún-mondában továbbképzett, kibővült elemeknek, SEBESTYÉN és GREXA taz avar-kabar, illetőleg bolgár közvetítéssel átörökölt ősi, húsn mondakincs részének. Ezeknek a mondai részleteknek provenienciáját igyekszem a következőkben egyenként tisztázni és az eredményekből a magyar hún-mondára a végső következtetéseket levonni.

1. A csodaszarvas. A hun-krónikának a hún-magyar nép eredetéről adott leírása a középkorban szokásos bibliai leszarmaztatás után a csodaszarvas történetével kezdődik, mely a vadászó testvérpárt – Hunort és Magyarat – a maeotisi ingoványba csalja miután őket a letelepedésre alkalmas helyre elvezette, nyomtalanul eltűnik. A testvérpár azután hazatérve, engedélyt kapt apjától a különválásra és kíséretével a maeotisi tartományba költözik. A hún-monda irodalmiban ma már általánosan elfogadott vélemény, hogy a szarvasmonda, mely PRISKOS óta közismeri volt a bizánci irodalomban, JORDANES útján került a hún-krónikába/ A szöveg és tartalom összehasonlítása és a hun-krónika ismét viszonya JORDANEShez, e tekintetben nem enged meg kétségeket, bár a két író annyiban eltér, hogy a csodaszarvas JORDANESnél a Maeotisból Skythiába, krónikánkban az őshazából, Eyiláth földjéről a maeotisi tartományba kalauzolja a hunok őseit. Megegyeznek azonban a kutatók abban is, hogy JORDANES elbeszélését a magyar krónikás módosította azáltal, hogy hozzáfűzte a nőrablás mondáját, amivel JORDANESnek a hunok démonoktól és meretrixektől való származását vitató eredetmondáját helyettesítette. SEBESTYÉN ezenfelül rámutatott arra, hogy a hún-krónika elbeszélése egy mondatörténeti szempontból igen fontos elemet tartalmaz, ami JORDANES nél hiányzik. Ez a, szarvas nyomát űző *testvérpár* szerepe. Kimutatta továbbá, hogy a csodaszarvas-monda jóval a hún-krónika megírása előtt feltűnik hazánkban, a krónikák – szerinte XII. századi, megállapításaink szerint XI. századi - forrásában, Géza és Szt. László – tehát egy *testvérpár* – váci egy házalapításával kapcsolatban, a XIII. század elején pedig ANONYMUSnál Bors vezér történetében vadászkalanddá realizálva.⁵ Mindebből – bár szerinte a *Hunor* név tudákos képzés a

⁵ Petz id. m. 28. 1., Sebestyén ki. m. 323-327, Bleyer id. h. 616. 1., Domanovszky id. m. 44. 1., Moravcsik id. m.

⁶ A Szt. László-kori Gesta 50. 58. 1. V. ö. alább 104. 1.

Magor analógiájára – arra következtet, hogy a testvérpár által üzött, helykijelölő csodaszarvas története eredetileg is bent volt a mythikus jellegű magyar eredet mondában, hol azonban *Hunor* helyett még más ős szerepelt.⁷ Nem terjeszkedve ki itt SEBESTYÉN fejtegetéseinek részletes bírálatára, meg kell állapítanunk, hogy a hún-krónika és a szóban forgó szövegrész összehasonlító forrás-kritikai vizsgálata a végső eredményt nem igazolja,

A magyar nép ősi eredetmondája – mint alább látni fogjuk – a történeti hún-hagyományt zárt mondai elbeszélés keretében fenntartó nőrablás-monda volt. A csodaszarvas-mondát csak a hún-krónika hozta- vele, JORDANES közvetlen hatása alatt összekötésbe. KÉZAI kompilációs módszerét és művének a X-XI. századi magyar történetből önkényesen átvett részleteit figyelembe véve, nem lehet kétségünk afelől, hogy a JORDANESTől független motívumokat – nevezetesen a szarvasúzó testvérpár motívumát, is – közvetlenül a XI. századi *Gestának* Géza és László csodaszarvasáról adott elbeszéléséből kölcsönözte. A hún-krónikának forrásaihoz való viszonyát tárgyalva, e részletnek JORDANES és a krónika I. Géza-kori részének szövegével⁸ való összehasonlításából kiderült, hogy Hunor-Magyar és Géza-László csodaszarvasának leírásában a testvérpár szerepeltetésén kívül más egyezés is van. Míg JORDANES egyszerűen azt írja, hogy a csodaszarvas eltűnt (cerva disparaît), a hún-krónika hozzáteszi, hogy „*diutius requisitam nullo modo inveniri e potuerunt*”. Hasonlóképpen fejezi be a krónikás Szt. László csodaszarvasának történetét: „*et eum (t. i. cervum) ultro modo non viderunt*”.

A csodaszarvas mondája nem volt bent a magyar nép X-XI századi eredetmondájában a XIII. századi hún-krónikában JORDANES művéből és a Gesta Géza-kori részéből kompilált tudás átvétel.

Ez az eredmény természetesen nem érinti SEBESTYÉNnek azt a minden tekintetben helytálló megállapítását, hogy a csodaszarvas-monda a XII. században, sőt – forráskritikai eredményeink alapján még tovább mehetünk – már a XI. században ismeretes volt Magyarországon és időnként más-más történeti személy (Bors, Géza-László) nevével kapcsolatban tűnik fel s hogy e mondanak lényeges alkotórésze a szarvasúzó testvérpár. Honnét került e monda a magyarokhoz – keletről, hún őseiktől, mint SEBESTYÉN hiszi, vagy a nyugati kereszténységtől, mint MORAVCSIK és HORVÁTH vitatják – ennek megállapítása az ethnologusok feladata. A mi szempontunkból, nem lévén az élő magyar hún-monda alkotórésze, nincs fontossága.

2) Ecelburg és Buda megöletése. A XI. századi hún-hagyományt elemezve, láttuk, hogy az Árpád-nemzetség hagyománya baít Attila székhelye a római romok hatatása alatt Ó-Budán lokali-

⁷ SEBESTYÉN id. m. I. 310-317, 323-347. 1. *Hunorról* v. ö. még KAINDL: Studien. VIII. 40-41. 1.

⁸ V. ö. a párhuzamos szövegeket 104. 1.

zálódott s hogy a XI. századi gestaíró szerint Attilának római romokban épült városai az ő korában magyarnyelven *Budavárnak* hívták, a németek azonban *Ecelburgnak* nevezték. A XI. századi Gesta és ANONYMUS még mit sem tudtak Buda megöletéséről, sőt nevét sem ismerik; hasonlóképen nem tudtak *Sicambriáról*. A húnkrónika-bővítette ki az ő elbeszélésüket ez elemekkel. Szerinte Attila Pannóniának fővárosát, *Sicambriát* foglalta el. Ezt a várost távolléte alatt fivére, *Buda* vette el, miért is Attila sajátkezűleg megölte s a *Budavára* nevet interdictum alá vetve, saját nevére *Attila városának* nevezte el. A tilalmat respektáló németek *Ecelburgnak* nevezik a várost, a magyarok azonban, mi sem törődve ezzel, máig is *Ó-Budának* mondják.

A hún-monda elemzői abban a hiszemben, hogy a kettős-*Ecelburg-Budavár* városnév és Buda halálának története elválaszthatatlanul összetartoznak s az elbeszélés mondaszerűsége által megtévesztve, hajlandók *Buda* és *Bleda* azonosításában és ebben a történetben a nép ajkáról veti német (germán) eredetű mondát látni.⁹ Nem szólva most a történeti *Bleda* név átalakulásának okáról,¹⁰ a testvérgyilkosság és a városnevek összefűzését – az eddigi tapasztalatok alapján – nem vezethetjük vissza a népre. Láttuk, hogy az *Ecelburg-Budavár* nevek két századdal e monda feltűnése előtt egészen önállóan jelentkeznek. Annak sincs nyoma, hogy a testvérgyilkosságra vezető városelnevezés, sőt maga a gyilkosság is mondai feldolgozásban részesült volna. Sőt a magyar krónikával rokonnak látszó német mondaváltozatokban a két testvér békésen él egymás mellett, Mindez arra mutat, hogy a monda nem egyéb a krónikás önkényes kombinációjánál. Ezt az eredményt határozottan megerősíti a szóbanforgó szövegrészlet forráskritikai elemzése. Az a két krónikarészlet, ahol Budáról és *Sicambriáról* szó esik, a már jellemzett kompilációs módszerrel készült. Buda részvétele az uralkodásban, Attila jellemzése, királyi címe, *Sicambria* neve és Buda megöletése – szó szerinti egyezések bizonyosága szerint is – JORDANES és VITERBÓI GOTFRIED műveiből került a krónikába. Attila királlyá választása, Buda *rector* címe, a XI. századi *ducatussal* azonos *principatusa*. a *flagellum Dei* jelző és a város kettős nevére szóló elbeszélés a *Gestára*, vezetendő vissza.¹¹ A kettő önkényes összekapcsolása KÉZAI műve.

A Buda megöletésével kapcsolatos városelnevezés mondája ezek szerint könyvmonda, a XIII. századi krónikás tudakos kompilációjának eredménye.

Népi alapja legfeljebb a történeti *Bleda* és a *Budavár* nevevei azonos magyar *Buda* személynév azonosításának lehet, amit alább még ki fogunk térni. Amennyiben ez a névcseré már a nép ajkán megtörtént, a *Buda* személy- és városnevek etymologikus

⁹ V. ö. BLEYER id. m. 746-748. 1.

¹⁰ Ld. alább.

¹¹ V. ö. a 95. 97-98, 1. között párhuzamos szövegrészeket.

összekapcsolása is népies eredetű lehet. A gyilkosság JORDANES-től átvett története azonban semmiesetre sem az.

Budavár *Bedburg* nevének vizsgálatára a következő fejezetben térünk át.

3. Az aquilejai gólyák mondája. Az Aquileja ostroma alatt onnét elköltöző gólyák és Velence alapításának a középkori irodalomban közismert mondája kétségtelenül tudós átvétel.¹² Az elbeszélés forrása – mint DOMANOVSKY szószerinti egyezésekkel is bizonyítja¹³ – JORDANES és VITERBÓI GOTFRID volt.

4. Attila és a pápa találkozása. A kardos ember mondája, Leó pápa és Attila találkozásának történetét ugyanezekből a külföldi forrásokból vette krónikásunk.¹⁴ Nem sikerült azonban eddig a találkozással kapcsolatos monda eredetének kielégítő magyarázatát adni. Attila látomását több külföldi forrás említi ugyan, de nem a krónikával azonos alakban. A hun-krónika forrásai közül egyiknek elbeszélése sem szolgálhatott alapul.¹⁵ Ez vezette KARÁCSONYI-t arra, hogy a forrást TROPPAUI MÁRTON művében keresse.¹⁶ Mivel azonban TROPPAUI MÁRTON használatának semmi nyoma, sincs krónikáinkban, ez a feltevés nem állhat meg.¹⁷ Egyébként pedig, bár TROPPAUI MÁRTONnak – szószerint PAULUS DIACONUSBól átvett és AURAI EKKEHARDnál is megtalálható¹⁸ – előadása kétségtelenül legközelebb áll krónikánk elbeszélésehez, azzal teljesen nem egyezik. Míg azoknál egy fenyegető tartású kardos ember jelenik meg *a pápa mellett*, a hun-krónikában Attila saját *feje fölött lát egy levegőben függő embert*, ki karddal fenyegeti őt. (V. ö. RAFAEL festményét a-Vatikánban.)

Ismerve már most KÉZAINAK a csodaszarvas-mondánál is követett módszerét, nem fog meglepni bennünket, hogy ezt a mondat is a XI. századi *Gestából* kölcsönözte.

Hun-krónika.

(27-28.1.) Cumque Leo papa . . . per-
venisset ad Atilam, in campo simul in
tquis colloquium habuerunt . . . admit-
feredecuit poetulata apostolid ob timo-
rom, nam cum idem rex oculos supe-
/ins levasset, vidit supra caput sutim
pendere hominem in aéra, hab entern
ijadium versatitem in manu sua,
qui ipsius caput, quasi stridentibus
dentibus, trunearé minabatur . . . rex
tfavennam est ingreesu.

Bécsi Képes Krónika.

(FLORIANUS II.)

(191. 1.) Contigit autera, ut Ladis-
iaus ad castrum veniret. Vidit autem
Salomon venientem . . . exivit ad eum
Statimque cum ud eum venisset et
fatiem eius respexisset, vidit duos au-
gelos super caput ipsius Ladislai ignes
tjladio volantes et inimicos eius minan-
tes Quo viso Salomon fugit in caetruni.

¹² PETZ, id. m. 65. 1., BLKYER id. h. 824. 1.

¹³ I. m. 59-60. 1.

¹⁴ PETZ id. m. 66. 1., BLEYER id. h. 824.1. DOMANOVSKY id. m. 62-63. 1.

¹⁵ DOMANOVSKY id. h.

¹⁶ A székelyek eredete 13. 1.

¹⁷ V. ö. DOMANOVSKY 54. 55. ö2. 1.

¹⁸ MG. SS. VI. 126 1.

A Bécsi Képes Krónika többi krónikáinkban ismeretlen elbeszélésének a hun-krónikával való rokonságát már DOMANOVSKY kiemelte.¹⁰ Azóta azt is megállapítottam, hogy a Képes Krónikának ez az interpolációja is a XI. századi *Gestából* való. De még ha ezt nem is fogadnók el, bizonyos, hogy a Képes Krónika interpolációjának forrása legkésőbb a XII. század közepén keletkezett.²⁰ Nem lehet tehát kétségünk afelől, hogy *Kézai* – jól ismert módszeréhez híven – itt is a magyar történetből önkényesen átvett mondával színezné ki külföldi forrásai c pontban száraz elbeszélését.

A levegőben függő kardos ember mondája tehát – mint húnmonda – szintén tudákos alkotás. Alapja JORDANES és GOTFRID elbeszélése mellett a *Gesta Ungarorum* Szent László-mondája.

5. Attila turulos címere, A hún-krónika Attila jellemzése és udvarának leírása után elmondja, hogy pajzsán egy koronás *turul-madár* képét viselte s ezt a jelvényt hordozták a magyar hadsereg előtt egészen Géza fejedelem idejéig. A turulos jelvény gondolatához kétségtelenül a magyar krónika *turul-mondája* szolgált alapul.²¹ A címviselés feltevése pedig természetes következtetése: a XIII. századi írónak.

6. Martianus álma. A Bécsi Képes-Krónikában fenntartott, de a többi krónika-variánsokból hiányzó, Attila halálával kapcsolatos álom-monda tudós eredete közismert. A forrás JORDANES műve volt.²²

7. Berni Detre és Krimhild csatája. Német mondai részletek. A húnkrónikának szempontunkból kétségtelenül legérdekesebb, de egyben legzavarosabb részlete a birodalom felbomlását, Attila fiainak és népének sorsát elbeszélő utolsó fejezet. Ez tartotta fenn az ANONYMUSTól is ismert székely hagyományt, az Abanemzetség hun származásának hagyományát, a Csaba-mondát, berni Detre és Krimhild csatája, emlékét.

A német Detre – krónikánkban: *Detricus de Verona, natione Almanus* – már korábban, a hunok pannóniai honfoglalásának történetében, feltűnik. Ővele, kit a rómaiak királyukká választottak és „a longobard *Macrinus* római helytartóval vívja meg Attila döntő harcát Pannónia birtokáért. Detre legyőzése után más germán fejedelmekkel együtt meghódol Attilának és belső tanácsosává lesz. Ő ösztönzi Attilát a nyugati népek megtámadására. A hadjáratokban – köztük is *Sigismund* burgundi királlyal vívott harcban – nem szerepei, de újra feltűnik Attila, halála után. Az ő ármánykodásának eredménye a fiúk összeveszése, a hun-birodalom bomlására vezető, borzalmas harc, melyet „a magyarok *prelium Crimiheld* néven emlegetnek”.

¹⁸ A Budai krónika. 40. l.

¹⁹ A Szt. László-kori Grata (69-72. i.

²⁰ V. ö. a 99. l.

²¹ PETZ id. m. 70-71. t. DOMANOVSKY id. m. 65-66. l.

harcban Detre *Krimhild* német hercegaszony fiának, *Aladár-nak* oldalán harcol, a görög Honoria fiával, Csabával szemben.

A Detrével foglalkozó részletek forrása a XI. századi *Gesta* és JORDANES. Amabból értesült Attilának Pannóniába« a rómaiakkal vívott harcairól,²³ amit megerősített JORDANES elbeszélése a hunok – rómaiakkal és gótokkal vívott – pannóniai harcairól (XXXII. cap.) és Attila pannóniai uralmáról (XXXIV, XLIII. stb.). A harcban szereplő ellenséges vezérek nevét JORDANESTól vette.

Macrinus előképe *Marcianus* (450-457) keletrómai császár kit JORDANES Attilával és a két Theodorieussal együtt többször említ (XLIII, XLV, LII. nap).⁸⁴

Detrieus JORDANES *Theodoricus* JORDANES azonban *négy* Theodoricusról szól Attilával kapcsolatban. A nyugati gót Theodorik, liasonlónevű fiával együtt a rómaiak szövetségese és mint Attila., harcos ellenfele esik el a katalauni csatában (XXXIV. XXXVI, XXXVIII. cap.), a fiatalabb Theodoricusról szólván, megelőzően és közvetlenül utána Marcianus császárt említi (XLIII-XLV. c.). A keleti gót Theodemir, testvéreivel Valaminél és Videmirel -, valamint Ardarik gepida királlyal együtt, mint Attila hódoló szövetségese vesz részt a rómaiak ellen vívott harcokban (XXXVIII. c), Attila halála után Pannóniában uralkodik (LII, LV. c.) s innét küldi követségbe Triarius fiát Theodorikot, Marcianus keletrómai császárhoz a szövetség ügyében. (LII. c.) Halála, után fia, Theodorik (vagyis veronai Detre) népével Itáliába költözik és „királyi jelvényekkel övezve, már-amint egy a gótok és rómaiak uralkodója” volt (LVII. cap.). E *Theodoricus* születését avval kapcsolatban említi, hogy apja és testvérei *Attila fiaival ellenséges viszonyba kerültek* és kihasználva a, testvérharcot, Pannóniában a hunok örökébe léptek. (LII. c.) JORDANES elbeszéléseivel lényegben egyezik »az ő epitomaforát, FKEISINGENI Ottót, másoló VITERBÓI GOTFRID sokkal rövidebb elbeszélése.²⁵ azonban a hunokról és keleti gótokról szólva megemlékezik *a longobárdokról* is.²⁶ akikről mint *Hungaria lakóiról* később is beszél.²⁷

JORDANESnél tehát a hún-krónika Detricusról szóló elbeszélésének minden lényeges részletét és motívumát megtaláljuk, három különböző Theoderieus nevéhez karpcsolva. Ismerve krónikánk viszonyai JORDANEShez és KÉZAI módszerét, semmi kétségünk sem lehet afelől, hogy *a Detréről szóló elbeszélés főforrása* JORDANES *műre volt*; a Theoderieusokat azonban a figyelmen kívül hagyó kompiláló krónika egy személyben olvastotta, össze. Mivel ez

²³ V. ö. a J02 -103. 1. a párhuzamos szövegeket.

²⁴ Azonosságukról PETZ id. m. 37-38. BLEYER; id. h. 728 -732. 1.

²⁵ MG. SS. XXII. 185-188. 1.

²⁶ Ostrogothi. ex quibus Avari, id est Hungari Pannonii et Longobardii descenderunt. 186. 1.

²⁷ U. ott. 192, 205. sl.b. 1.

a keleti gót Theodorik vonásait its öröklő krónikabeli Detre túlélte Attilát, a nyugatti gót Theodorik helyett Ardariknak kellett a katalauni csatában elbsnie. Mäcrinus római császári viszont GOTFRID hatása alatt longobárdnak mondja krónikásunk, mert (a rómaiakkal szövetséges nyugati gót Thoodorikkal azonosított) keleti gót Theodorik forrása szerint a rómaiak királya volt,

A hun-krónika írója ezt a *Geatának* szűkszavú hún-történet: részeiből, JORDANES és GOTFRID művéből kompilált elbeszélési – ismert módszere szerint – a Gestának XI. századi honfoglalás kori és XI. századi harcokat leíró részleteiből vett helynevekkel, eseményekkel és motívumokkal színezte ki. A görög nő-től származó Csaba, a német eredetű Aladár és ennek ármányos tanácsosa, a német Detre, jellemzéséhez Géza, Salamon és a nemei Vid alakját használta fel, a XI. századi testvérharc leírását sokszor szószerint is követve. A helynevek közül *Százhalom* a Gestában ANONYMUS tanúsága, szerint a honfoglalás kori harcokban szerepelt *Centum-montes* alakban. *Tullna*, *Cesunamaur* Abn és Péter harcainak helyneveire emlékeztetnek. Kétségtelen, hogy *Tárnok völgy* és *Keveháza* neve is X-XT. századi magyar hagyományon alapszik, mint ahogy Kéve, Béla, Kadocha, Zoárd és Buda nevét is onnét kölcsönözte. *Potentiana* neve tudós kölcsönzésnek látszik, de kielégítő magyarázatát eddig nem kaptuk.²⁸

A pannóniai hún honfoglalás és az Attila halála után kitört testvérharc leírása. Macrinus és Detre nevével és tetteikkel egyetemben éppoly tudákos kompiláció. mint aminőt a többi mon dáknál láttunk.

Vannak azonban a leírásnak, oly részletei, melyek arra látszanak mutatni, hogy a krónikás e helyütt ismert forrásain kívül még a germán monda, illetőleg a német hőseposz valamely változatát is forrásul használta. Ilyenek Krimhild (Crumhelt), a *praelium Crumhelt*, Aladár (= Aldrian), Cezunmaur, Sigismund burgundi király említése, Attila északi hadjáratai stb. V

E krónikarészletek forrását általában a, német mondában, illetőleg a, vele rokon önálló magyarországi hún-mondában szók ták keresni. A régebbi kutatók, élükön HUNFALVY PÁL is a kérdéssel rendszerint csak mellékesen foglalkozó német tudósok a Nibelung-énekekben látták a forrást. HEINRICH, PETZ és BLEYER viszont a hazai németiség révén ideszármazott, vagy a gótoktól szláv közvetítéssel átörökölt – magyar, illetőleg magyarországi hún-mondában keresik. Feltevésüket nem annyira a hún-krónika és a német (germán) monda. – alapos elemzéssel éppen nem nagy-

²⁸ Ld. 98., 101., 103. 1. a párhuzamos szövegeket, továbbá Hóman: A Szt. László-kori Gesta 57-59. 1. V. ö. még a hún birodalom felbomlását tárgyaló nagy elemzését a Csaba-mondával kapcsolatban, alább 73-78. 1. Petz id. m. 32-37. Bleyer id. h. 720-725, Karácsonyi: A székelyek eredete. 19. 1. Sebestyén (id. m. I. 413-420. 1.) Bél Mátyás Potentiana-Mogentiana magyarázatát íp felelevenítve, Petz (id. m. 37. 1.) nyomán az avar-frank harcok emlékét véli fel említeni e helynevekben. V. ö. Bleyer id. h. 724. 1.

számúnak bizonyult²⁹ – világos egyezéseire, mint inkább két más alapvető tételként elfogadott feltevésre alapították.

Germanistáink – mint láttuk – HEINRICH óta fenntartás nélkül HUNFALVY álláspontjára helyezkedtek a hun-magyar történeti kapcsolat kérdésében. E kapcsolat vélt hiányából kiindulva, eleve feltették, hogy a magyar hún-hagyomány nem lehet ősi, keletről hozott, hanem csak az *új haza területén kölcsönvett, idegen eredetű hagyománya a magyar népnek*. Másrészt a hun-krónikának a külföldi történeti forrásokra és a német mondára vissza nem vezethető, de ez utóbbival itt-ott rokonnak látszó részleteiről feltették, hogy azok – írott külföldi forrásokban nem lévén találhatóak – *csak az élő hagyományból, a népmondából kerülhettek a krónikába*. E két *a priori* feltevés, egybevetve a hún-krónikában a germán (német) mondával kétségtelenül rokonnak felismert elemekkel, természetesen vezetett arra, a harmadik feltételre, hogy a hún-krónika ismeretlen eredetű részletei, a germán (német) hún-mondára visszavezethető, de attól mégis önállóan fejlődött hazai szájhagyományból, a germán (német) eredetű magyar hún-mondából kerültek a krónikába.

A hún-krónika s a benne fenntartott hagyomány és monda elemzésével nyert eredményeink azonban megcáfolták a két alapvetőt s ezzel megingott a rájuk épített feltevés is. A hún-hagyományról kiderült, hogy nem lehet kölcsönzés és különösképpen nem lehet német kölcsönzés.³⁰ A német mondára, illetőleg a vele rokon, állítólagos magyarországi hún-mondára visszavezetett részletek legtöbbször pedig bebizonyult, hogy krónikásunk *írott* történeti forrásaiból valók. Etzelburg és Buda halála, Detre római királysága, Attila és Detre jellemzése, ez utóbbi szerepe az Attilának harcában Krimhilda csatájának leírása, a két viszálykodó fiú stb. a hún-krónika két főforrásából – JORDANES (illetőleg GOTFRID) művéből és a XI. századi *Gesta Ungarorum*ból – tudakosan compilált részleteknek bizonyultak. Az északi hadjáratok, Sigismund burgund király említése és berni Detrének Attila kortársaként való szerepeltetése sem bizonyítja *szükségképpen* a német monda ismeretét. Az északi hadjáratokról a XI. századi *Gestát* forrásul használt úgynevezett *Lengyel-magyar krónika*³¹ is szól s így annak egyéb részleteivel együtt erre az ősforrásra vezethető vissza annál is inkább, mert a hun-krónikában a német mondából ismeretlen népekről (super Dacos, Litvanos) is szó van, melyeket a Lengyel-magyar kr. is említ (Lithva, Soucia, Dacia). Berni Detrét más XI- XII. századi-krónikások is Attila kortársaként szerepeltették, ami ellen már AURAI EKKEHARD (1125 körül) tiltakozott.³² Burgundi Sigismundus nevét pedig a hún-krónika főforrásában. JORDANESnél (LVIII. cap.) is megtaláljuk.

²⁹ V. ö. Petz és Bleyer id. m.

³⁰ V. ö. 43-44. 1.

³¹ V. ö. A Szt. László-kori Gesta 40-41. 1.

³² MG. SS. VI. 180. I.

A német monda, illetőleg a német hőseposz kétségtelen *ha-*fása tehát néhány személy-, hely- és népnévre, illetőleg névalakra zsugorodik össze.

BLEYER kifogástalanul bizonyítja, hogy a Detrieus, Crumhelt, Aladár Buda, Cezunmaur- nevek a német monda neveiből szabályosan fejlődött magyaros névalakok.³³ Közülük Krimhild, Aladár és Cezunmaur nem származhatnak történeti forrásból, csak a német (germán) eposzból. A *frízek*, *norranok* és *prutenok* említése Attila északi hadjárataiban szintén csak innét magyarázható meg.³⁴ Mindezek alapján azonban aligha szabad valamely ismeretlen mondaváltozatra következtetnünk. Legfeljebb azt bizonyíthatják, hogy a krónikus ismerte a német hőseposzt – még pedig a *Cezunmaur* helynév tanúsága szerint a Nibelung-ének egyik változatát, melynek nevel magyar ajkon – az egykorú közismert Detre, Buda és Aladár nevek etymologikus hatása alatt új alakot öltöttek.

A német mondából s általában máshonnét is ismeretlen *prelium Crumhelt* ismételt említése³⁵ sem bizonyít sokat, bár a krónikás itt kifejezetten-, népié Btkozik,³⁶ mintegy a népies elnevezéssel is megerősítve írott forrásaiból vett elbeszéléséi.³⁷ Kétségtelen, hogy a krónikás itt jóhiszeműen hivatkozik a néplfegyományra, csak az a kérdés, valóban az Attila halála után kitört testvérharcot kell-e a „*prelium Crumhelt*” alatt értenünk?

Tudva, hogy a krónikás mily szabadon használta fel a hún-történet színezésére forrásainak a X-XI. századi magyar történeti eseményekét leíró részleteit, nem zárkozhatunk el attól a feltevéstől, hogy itt is egy magyar történeti eseménynek a nép ajkán élő hagyományát ültette át a hún-korba. A Szt. István halálát követő zavaros idők csataleírásait – láttuk – felhasználta a hun-történetben. Valószínűnek kell tehát tartanunk, amit egyébként már régen felvetettek, hogy a *prelium Crumheltet* is tudákos etymológiával következtette ki a *Gestában* említett s a nép által emlegetett 1047. évi *prelium de Kreenfeldből*. E következtetéshez azonban ismernie kellett a német hőseposzt, még pedig *azt a változatát, melyben a hún-német harc hőse már nem Attila, hanem a bosszútálló Krimhild volt.* Ez a változat pedig a XI.

³³ Id. m. 622-626., 722., 841., 913-915. 1. A Scharpe-Csaba et Etzel-Ethela egyeztetést nem találok meggyőzőnek, bár ez utóbbi nyelvészeti helytálló.

³⁴ PETZ, id. m. 64. 1.

³⁵ KÉZAI a magyar-történeti részben Vér-Bulcsról mondja, hogy *avus eius in prelio Crimildino per Teutonicos fuisse interfectus*”.

³⁶ *Istud est prelium, quod Huni prelium Crumhelt usque adhuc nominates vucaverunt.* V. ö. PETZ, id. m. 78., BLEYER, id. h. 846-847. 1.

³⁷ Hasonló hivatkozásokat találunk a népre a magyar-történeti részben, is pl. Veszettnémet Ferlorum Payr, Vértes-hegy stb. – és a Csabával kapcsolatos székely közmondásban. Ld. alább 75-76.. 90. 1.

³⁸ A krónikák *Kelenföldről* szólnak, de a XI. sz. *Gentat* használó GELLÉRT-monda még *Kreenfeldről* beszél.

XII. században írt bajor-osztrák Nibelung-ének,³⁹ melynek *Zeisenmure-Cezunmaur* XII. században is felhasználta krónikásunk.

A krónikás ezek szerint ismerte és felhasználta a Nibelung-éneket, mely a magyar névalakok tanúsága s egyéb bizonyítékok szerint is ismeretes volt hazánkban.⁴⁰ E forrását azonban bővebben nem aknázza ki, mert mint költői művet nem tartotta a historiográfusok műveivel egyértékű és egyenlő rangú forrásnak, KÉZAI éppúgy lenézte a „joculator”-ok énekeit; és a népmondákat, mint ANONYMUS és más tudós kortársai⁴¹ s még ahol a történeti tényekkel ellenkezően adta elő és színezte ki a hunok tetteit, ott is mindig írott történeti fonásokra támaszkodott.

Mindazonáltal a Nibelung-eposz ismerete a nevek által kétségtelenül bizonyítva lévén, lehetséges, hogy a fentebb kiemelt, deinem szükségképen a német mondából származó részletek (berni Detre szerepeltetése, északi hadjárat, Sigismundus) is innét kerültek a krónikába. Hasonlóképpen feltehető, hogy némely XI. századi eseményeknek a hún-történetbe való áthelyezése a német monda értelmi hatása alatt történt. Ilyen pl. a Tulln-Cezunmaur körüli harcok leírása, melynek helynevei a Nibelung-énekkal rokonoknak látszanak.

Az ismert német monda-, illetőleg hőseposz-változatoktól eltérő magyarországi német vagy éppen egy gót mondára visszavezethető magyar hún-monda létezésére azonban a hún-krónikából következtetést vonnunk semmi esetre sem szabad.

8. A Csaba-monda. A Detre-mondával kapcsolatban már megállapítottam, hogy a birodalom bomlását leíró utolsó fejezet főforrása JORDANES (L. cap.) elbeszélése a hún-birodalom felbomlásáról. Innét vette át krónikásunk az Attila fiai közt kitört s a germán hódolt népek, nevezetesen Ardarik gepida király (krónikánkban Detre) részvételével megharcolt döntő küzdelem történetét, melynek eredménye a hún nép három részre szakadása s ezeknek Skythiába, Dacia ripensisbe és a Római birodalom területére (krónikánkban Skythiába, Érdélybe és Görögországba.) való költözése lett.

Ezt az elbeszélést azonban krónikásunk színtelennek találta a testvérharc – történetét a XI. századi testvérharc, a Bélának és Salamon harcainak motívumaival színezte ki. A történeti Theo-

³⁹ V. ö. A X-XI. sz. történeti elemek a Niebelung-éneken c. dolgozatomat. Egyet. Philol. Közöny, 1923.

⁴⁰ Elterjedésének nyomaira JAKUBOVICH EMIL barátom úgy ismerteti, rámutatva a német eredetű *Berzeviczy- és Tarkövy-családok* XIV. századi családfáján előforduló *Rutker* (Rüdiger) és *Detre* nevekre (v. ö. NAGY IVÁN: Magyarország családai. II. 37., 41. 1. FEJÉRPATAKY: Hiteles hely mint névmagyarázó. Magyar Nyelv, 1918. 169-170. 1.). továbbá: az *Óbudán 1389-ben* említett *Krumhelthferedeye*-re.

⁴¹ Lél és Bulcs haláláról szólva, én a kürt-jelenetet cáfolva írja: quidam vero ipsos aliter dampnatos fabulose asseverant... Que sane fabula verosimili adversatur et erodem; huismodi levitate mentis denotatus. Verum quidem est et libri continent Chronicarum, ut blasphemati audacter caesari muriose sind locuti... etc. A bevezetésben is büszkén hivatkozik írott forrásaira.

dórik, a gepida Ardarik és a Salamon-kori német Vid intrikus személyét az Attila udvarában már előbb szerepeltetett német Detre alakjában egyesíti, néki tulajdonítva a testvérek összevesztését.⁴²

A módszer tehát ugyanaz, amit mindig követett: a főforrások JORDANES és a *Gesta* kompilációja és különböző korbeli történeti tényeknek Önkényes összevegyítése. A két főforrás mellett azonban itt más forrásokat is használt. Ezek közül a Detre, Krimhild nevét és a krimhildi csata emlékét fenntartó forrással már foglalkoztunk. Most a Csaba-mondát fenntartó forrást keressük.

A bomlás után szétváló három néptörédket krónikásunk hazai forrásából, a XI. századi *Gestából*, ismert néprétegekkel azonosítja s ez az azonosítás egészen logikus. A hún-magyar azonosság ősi hagyománya s az örökség jogcímének már a XI. századi ősforrásban ehhez fűződő gondolata nem hagyhatott fenn kétséget afelől, hogy a Skythiába visszatéri hunok ivadékai a, (magyarok. Az új haza területén talált székelvek dáciai (erdélyi) hazája viszont szomszédja volt a JORDANES említette Dacia ripensisnek. A harmadik töredékkel való azonosít asra a Rutheniában csatlakozó és ANONYMUSBól utódnak nevezett, a *Gestában* azonban lehet még *kosár*, néven szereplő nép, az Aba-nemzetség őseiül ismert Ed és Edöménnek népe⁴³ önként kínálkozott. KÉZAI Ed és Edömén népét azonosította a – JORDANES szerint – Romániába, vagyis a keleti birodalom területére költözött hun néptörédekkeh Nehézséget okozott azonban ez azonosításnál, hogy a XI.-századi *Gesta* szerint Ed és Edömén népe-Rutheniában csatlakozott a honfoglalásra, előnyomuló magyarokhoz, ami a KONSTANTINUSTól említett történeti kabar-csatlakozás körülményeinek, pontosan megfelel. *Ezt a nehézséget hidalta át a krónikás Csaba történetével.*

A hún-krónika, szerint Csaba, Attilának Honorius görög császár, lányától, Honoriatól származó fia, a birodalom bomlása után 15.000 hunnal Görögországba menekült nagyapjához. Nagyapja Görögországban akarta tartani s ott is maradt tizenhárom évig. Ekkor azonban visszatért Skythiába s nem hazulról hanem Corozmin-földről házasodva, nemzette Edét és Edömént, az Aba-nem őseit, kik közül utóbbi a honfoglaló magyarokkal együtt jött Pannóniába. A magyarok elé ment székeleykről és ezeknek – szerinte – *Rutheniában történt csatlakozásáról* szólva, írja, hogy

⁴² V. ö. 102-103. l. a párhuzamos, szövegeket, κ ebben Csaba-Aladár-Detre és Géza-Salamon-Vid azonos jellemzését, továbbá HÓM AN: A Szt, László-kori *Gesta*. 58. L

⁴³ ANONYMUS. Ruthenia korabeli ethnographiai viszonyaitól megtévesztve, szól *kunokról*, hogy azonban forrásában a *bazár* népnév is bent volt, maga árulja el, midőn a *bolgárnak* is mondott (LI. c.) Mén-Marót bihari népét *cozarnak* nevezi. (XI. cap.) Ugyancsak e név hatására, mutat a hún-krónikában az Abák ösanyjának *chorosimia* neve. A *kosár* név világosait; i. honfoglaláselőtti *kabar-kazár* csatlakozásra mutat.

a székelyek azt hitték Csabáról, hogy Görögországban veszeti. Ezért mondja a nép közmondása máig: „akkor térj vissza, mikor Csaba visszajő Görögországból”.

E mondai elbeszélés egyik forrása JORDANES (XLII. cap.), aki feljegyezve Attila, leátiyvjérésének történetét, hozzáteszi, hogy a közbeszéd szerint a római császár testvére, Honoria, maga hívta Attilát Itáliába, mert bátyja szüzi életmódra kárhóztatta. KÉZAI összetévesztette a nyugatrómai császárt a keletrómaival s ebben a tervezett, de szerinte meg is történt házasságban⁴⁴ kereste az említett hún néptöredék római (bizánci) földre történt kivándorlásának magyarázatát. Másik írott forrása ismét csak a XI. századi *Gesta* volt, melynek két egymástól független részletét használta fel elbeszélésében. Ezek egyike Ed és Edömén népének *ruthéniai* csatlakozásával foglalkozott. A másik részlet arról szól, hogy Zoárd magyar vezér népével Görögországba költözött, ott megházasodott és népe, akit most. *Csaba-magyarjának* (ANONYMUS: Soba-mogera) neveznek, halála után is Görögországban maradt. A hún-krónika – mint a párhuzamos szövegekhol⁴ kiderül – többhelyt szószerint is követte forrását. Az egyező kifejezések itt következnek:

ANONYMUS. Hún-krónika.

1. Ed és Edömén népéről:

Ut Rutenia- . . . contra Alumni venerunt. *Ed, Edumen* (etc.) . . . ae sua sponte subjugaverunt . . . cum uxoris et filiis, neonon cum magna multitudine in Pannoniam venire . . . una cum cognatis. . . egressi in terram Pannonie . . . Edu et Edumen . . . ex quorum progeniedescendit . . . Oha . . .

2. Zoárdról:
Zuardti . . . in Grecian evndi . . . in. eadent terre duxit uxorem et populus qui nunc dicitur *Soha-Mogera* . . . in Grecia remansit.

1. Székelyekről:

2. Csabáról és népéről:

Chaba genuit . . . ex uxore de Corosmina Edumen et Ed . . .

Edumen . . . cum maxima multitudine, ex cognatione patris et matris sue introvivit in Pannoniam . . .

Ex isto etiam Chaba Aha generation . . . est exorta.

Fugit ergo Chaba in Greciam . . . et non permansit sed rediit in Scitiam. . . . uxorem ex ea non duxit, sed de torosminia – . . . Siculi Chaham in Grecia periisse putaverunt.

Az egyezésekből megállapítható hogy

1. a ruthéniai csatlakozást csak a hún-krónika írója vonatkoztatta a székelyekre, mivel az ősforrás szerint Rutheniában csatlakozó Ed és Edömén ajának csatlakozását ő Scythiába tette:

⁴⁴ V. ö. még Jordanes, XXX. cup., hol az Itáliára támadó Alarik gófi király és Honorius császár Placidia nevű nővére házasságáról pziol.

⁴⁵ GREXA – talán mert nem illik bele elméletébe – túlmerész székspszisel szól ez adatról, ki. m. 52 – 53. 1. Az összefüggésre v. ö. alább a szövegegyezéseket.

⁴⁶ V. ö. ,99-100.

2. ugyanő kapcsolta össze Ed és Edömén népével (az Abanemiíél) az ősforrásban még Zoárd nevéhez kapcsolt görögországi kivándorlás a „Csaba-magyarja” hagyományát.

Téves nyomon járnak tehát mindazok, akik az egész Csabamondát az Abanem hagyományával összefüggő mondanak tartják, akár genealógiai fikciót,⁴⁷ akár a besenyő Τξοπών törzs nevére visszavezethető hagyományt⁴⁸ látnak benne.

E felfogással szemben GREXA már elválasztja a Csabamondát az Abanemzettség hagyományaitól.⁴⁹ A Csabamonda eredeti tartalmát a görögországi kivándorlásban s az onnét való visszavárásban és visszatérésben véli megállapítani. E monda népi, mégpedig székely népi érzetének bizonyítékát a krónikás megjegyzésében, illetőleg a tőle közölt székely közmondásban látja, mely szerint a székely nép azt hitte, hogy Csaba Görögországban vezett.⁵⁰

A fenti szövegösszefüggésből kiderül, hogy ez a hagyomány már a XI. századi *Gestában* feltűnik, de nem a hun-hagyomány keretében, hanem egy külföldi forrásból is ismert X. századi történeti személy, Zoárd magyar vezér⁵¹ nevével kapcsolatban. A székely néphagyományra, illetőleg a székely közmondásra hivatkozó krónikából tehát csak annyi állapítható meg, hogy a magyar hagyomány már a XI. században tudott a „Csaba-

⁴⁷ RIEDL id. ért. HEINRICH-Emlékk. 4-6. KIRÁLY id. m. 64-65. 1.

⁴⁸ FEHÉR id. ért. Körösi Csorna Archiv. I. 123-140. 1. FEHÉR elméletének egyébként alapvető hibája, hogy a XI. századi *Gesta* szerint is a honfoglaláskor bejött Abákat és a Mátravidék egész lakosságát – kellő megokolás nélkül, egy, névhasonlóság alapján – X. századi besenyő telepéseknek tartja, s e hipotézisre alapítja egész elméletét. Forrásaink tudnak ugyan e korból is szórványos besenyő betelepülésekről (Thonuzoba és Szt. István korában több család), de tömeges bevándorlásról, különösen a X. században nem. Billát és Botsut, kiket FEHÉR (id. h. 131. 1.) szintén besenyőkké változtat, kifejezetten mohamedán *bolgárok*nak mondja ANONYMUS. A ZSOLA-kori besenyőtelepítés története egyszerű félreértés, mint ezt MAHCZALI már régen kimutatta (A m. Tört. kútfői. 71. 1.). ANONYMUS a ZOLTA besenyő vezér alatt 1074-1075 közt – a besenyő birodalomnak a kunok által való tönkretétele után – beköltöző Moson-vidéki besenyők betelepődését teszi a név téves értelmezése következtében *Zolta* magyar vezérkorára. V. ö. HUMAN: A Szt. László-kori Gesta 74. 1. A keleti népek szokásait is merve, lehetetlen feltennünk, hogy a IX-X. században hatalmas tetőpontján álló s. a magyarokkal ellenséges besenyők közül tömegesen jöttek volna települők, sőt – mint FEHÉR felteszi – egy egész törzs hazánkba. Eféle bevándorlások, mint a XI-XII. századi (1074-től) besenyő és XIII. századi kun betelepülések bizonyítják, csak a keleti ellenség nyomás következtében alkatrészeire bomló törzsszövetségekből indulhattak ki. A teoriájának ellentmond az Abanemzettség XI. század) szereplése is. A keresztény Magyarországot megeremtő és nyugat érdeköréhez kapcsoló Szt. Istvánról nehéz volna feltennünk, hogy a legveszedelmesebb, keleti ellenséges népből származó embert tett volna nádorispánjává és nővére férjévé. Az általános történeti háttérrel, még az ilyen részletkérdéseknél sem szabad figyelmen kívül hagynunk. V. ö. GREXA megjegyzéseit is, id. m. 57-61. 1.

⁴⁹ Id. m. 38-52. 1. V. ö. bírálatomat: Irodalomtört. Közl. 1921.159-160.1.

⁵⁰ Siculi Chabam in Graecia periisse putaverunt, unde vulgus ad hoc loquitur in proverbio: tune redire debes. quando Chaba de Graecia. revertitur. V. ö. GREXA id. m. 3-4. 1.

⁵¹ LUIDPRAND: Antapodosis. 921 évhez: Salard.

magyarjá”-nak nevezett, görög földre vándorolt magyar néptöredékrol s Jiogy a XIII. században a székely nép ajkán élt egy közmondás, mely szerint Csaba. Görögországba ment s onnét hasztalanul várták vissza.

A XI. századi *Gesta* és ANONYMUS Ed és Edöménjőnek és népüknek a Görögországba kivándorolt „Csaba magyarjaival” és JORDANES római földre menekült hunjaival való azonosítása a XIII. századi író kombinációja. Éppoly tudós fikció, mint a Görögországba vándorolt Csaba Scythiába költözése, amivel forrásai elbeszélésének hézagait töltötte be. Ez utóbbi fikció vonta maga után az Ed és Edömén ruthéniai csatlakozásáról szóló régi hagyomány elejtését s a *Gesta* és ANONYMUS szerint még Tiszántúl csatlakozó székelyek ruthéniai csatlakozásának önkényes feltevését.⁵²

Az Aba-nemzetség őseinek, Ed és Edöménnek Attila fia Csabával való összekapcsolását egész határozottan KÉZAI-nak kell tulajdonítanunk. ANONYMUS – kinek forrásai közt első helyen állnak éppen a felsőtiszai, valószínűleg kazár-kabar⁵³ (szerinte *kún*) nemzetségek s köztük az Edöméntől származtatott Abák hagyományai” – egy szóval sem emlékezik meg a hűn eredet hagyományáról. Nehezen tehető fel, hogy ha tudott volna ilyesmiről, a kunokkal való téves azonosítás kedvéért elejtette volna ehagyományt. Mert. nem szabad felednünk, hogy ANONYMUS megvetette ugyan a mondákat, de tisztelte és forrásul használta a történeti, értékű családi hagyományokat. Ezért az Aba-nemzetség hűn származásának hagyományát és a Csaba-mondával való kapcsolatbahozását feltétlenül KÉZAI tudákos okoskodásának kell tartanunk. Feltevéséhez történeti alapul valószínűleg az Aba-nemzetség *Csaba* nevű őseinek emléke szolgált. Aba-nembeli *Csaba* (1255), a nemzetség *Csabamező* nevű birtoka⁵⁵ és a vele egy töről szakadt, kazár-kabar Bors- (vagy Miskolcz-) nemzetség ősi birtokának a foglaló ős nevét őrző *Csaba* (Borsod-Csaba) neve és e nemzetség *Csaba* nevű tagja (1256 előtt)⁵⁶ nyilvánvalóvá teszik. hogy a *Csaba* név hagyományos voll Ed és Edömén népének két

⁵² Ez a XIII. századi krónikástól származó ruthéniai székely csatlakozás vezette félre PAULERT s utána sok jeles kutatónkat, midőn a székelyek ősei mindenáron a kabarokban akarják felismerni.

⁵³ A X. századi ISZTAKHRI és IBN HAUKAI. – IHN FADULAN nyomán – írják, hogy „a kazár nyelv különbözik a türk és perzsa nyelvtől s a világnak egy olyan nyelve nincs, mely az övékhez hasonlítana”, majd: „a bolgár nyelv is olyan, mint a kazár”. M. Hont. Kútfői. 216., 230., 239. l. – KONSTANTINUS szerint a kabarok „megtanították a türk okát (vagyis a magyarokat) a kazár nyelvre”. M. Honf. K. 124. l. A két nép *török* fajisága ma már vitán felül áll-a szakirodalomban.

⁵⁴ Turul, 1912. 105-106. l. és A Szt. László-i *Gesta* 45. l.

⁵⁵ V. ö. KARÁCSONYI: M. Nemzetségek. I. 3., 45., 60. l. FEHÉR (id. h. 134. l.) a nemzetségi tagok és birtokok Csabánka-Csabánka, Csobád, Csobaj, Csoboló nevét is idesorolja.

⁵⁶ KARÁCSONYI id. m. Ü. 364., 374. l. V. Ü. HUMAN: A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul, 1912. 97. l.

legelőkelőbb nemzetségében. *E Csabának azonban semmi köze sem volt a hunokhoz, sem a Gestában Zoárd népével kapcsolatban említett Csabához, sem a székely közmondásban szereplő s az utóbbival azonosnak látszó Csabához.*

A hún-krónikában fenntartott Csaba-monda – ezek ezertint – tudákos könyvmonda, minek alapja a XI. századi *Gesta* elbeszélése a X. században görög földre vándorolt „Csaba magyarjai”-ról, JORDANES elbeszélése a hún-birodalom bomlásáról, a *Gestából* hún eredetűnek ismert székelyeknek egy Csabáról szóló közmondása⁵⁷ és az Aba-nemzetség hagyománya, egy Csaba, nevű őséről. *A hún-krónika írója ezeknek az egymástól különálló adatoknak önkényes kompilációjával alkotta meg a sok vitára és feltevésre alkalmat adó Csaba-mondát.*

A Csaba-monda népi eredetére, sőt létezésére sem találunk bizonyítékot. A krónikás idézte székely közmondásból – pozitív eredményként – csupán annyi állapítható meg, hogy a görög földre vándorolt Csaba nevű hősnek a neve a XIII. században egy valószínűleg a magyar történeti hagyományból kölcsönzött emlékezés keretében élt a székely nép emlékében. A hún-krónika önmagában nem ad alapot egy ősi székely Csaba-monda létezésének feltételezésére. Vajjon más bizonyítékok adnak-e erre alapot, a következő fejezetben fogom vizsgálat tárgyává tenni.

A XI. századi Gestától független mondai részletek forráskritikai elemzésével elért eredményeket következőkben foglalhatjuk össze: t

A *golya-mondának* és *Martianus álmának* forrása JORDANES. A *csodaszarvas-mondát* és *Attila látomását* szintén JORDANES-tól vette át KÉZAI, de a XI. századi *Gesta* Salamon-kori részének mondai motívumaival színezte ki. A *Budavár-Ecelburg-mondát* és a *Csaba-mondát* maga konstruálta JORDANES és a *Gesta* össze nem tartozó értesítéseinek egy befűzésével, utóbbihoz felhasználva, egy székely közmondást. A *turulos címert* a *Gesta* turul-mondájából, az *Aba-nemzetség hún származását* a nemzetség Csaba nevű ősenek emléket fenntartó családi hagyományokból tudós okoskodással maga következtette ki. A *Detre és Krimhild-monda* JORDANES és VITERBÓI GOTFRID művéből és a X-XI. századi magyar történetnek a *Gestában* fenntartott részleteiből kompilált-tudákos történet, mihez azonban a Nibelung-eposz néhány nevét és motívumát is felhasználta,

A mondai részletek vizsgálata, tehát teljes mértékben igazolta a hún-krónika összefoglaló forráskritikai elemzésével nyert eredményeinket.

⁵⁷ Ezt KÉZAI, mint IV. Lúszló állandó kíséretéhez tartozó királyi jegyző. a hódta vi csatában László regében a kunok ellen vitézül harcoló székelyektől hallhatta.

KEZAI SIMON *hún-krónikája minden mondai részletével együtt írott forrásokon alapuló, tudós kompiláció. A benne fenntartott mondákat az író JORDANES és VITERBÓI GOTFRID műveiből s a XI. századi Gesta Ungarorumból vette át. Elbeszéléséhez ezek mellett felhasználta még a német hőseposzt (Nibelung-éneket), melyből azonban csak néhány nevet és szintelen motívumot vett át.*

A néphagyomány közvetlen használatára csak két megjegyzés, a székelyek Csaba-közmondásának és a Krimhild-csatának említése mutat. Ezek azonban az írott forrásokból vett tények megerősítésére felhozott egyszerű közvetített megjegyzések- és magyar történeti eseményekre vonatkoznak.

A hún-krónika mondai elemekkel átszőtt előadásából, mint tudákos kompilációból, nem következethetünk a magyar hún-monda létezésére, még kevésbé annak tartalmára.

A kérdés tehát itt is úgy alakul, mint a hagyomány kérdésénél. A magyar hún-monda szempontjából csak azok a részek jöhetnek figyelembe, melyek már a hún-krónika hazai forrásában, a XI. századi *Gesta Ungarorumhan* is a hunokra vonatkoztatva fordultak elő.

2. A magyar hún-monda.

A hún-krónika, mondai elemeinek részletes vizsgálatával a magyar hún-monda kérdésében negatív eredményre jutottunk. A krónikának JORDANESTŐL és más külföldi forrásoktól független elemei tudákos eredetűek s így mindenestől nem származhatnak a magyar hún-mondából. Fennmarad azonban annak a lehetősége, hogy a XI. századi *Gestára*, visszavezethető részeket – bár a hún krónikában tudákos átvétel, könyvmonda, alakjában jelentkeznek is 7- a feltételezett ősi monda részeként éltek a nép ajkán s innét kerültek a *Gestába*. Fennmarad továbbá az a lehetőség is, hogy a krónikában nem említett hún-mondák – aminő pl. az Isten kardja – az ősi magyar hún-monda maradványai.

1. Csodaszarvas. Kardos ember. Csaba-magyarja. A XI. századi *Gesta* íróját – szemben a lovagkori költői és racionalista tudóst, személyében egyesítő ANONYMUSSAL és a tudákos KÉZAI-val – egyénisége és kora, egyaránt hajlandóvá tették a népmondák, vallásos legendák értékelésére. A turul-monda, fehér-ló-monda, a Léel-Bulcsu-Botond-mondakör az a.ugBburgi menekültek mondájával eléggé bizonyítják az írónak a népi és nemzetiségi mondákhoz való érzékét és rokonszenvét. A Béla és fia Szt. László személyéhez kapcsolt mondák, misztikus tünemények és látomások viszont a XI. század végén a kereszties hadjáratok korának előhírnökeként jelentkező g az 1083. évi szenttéavatások nyomán nálunk is fellángoló vallásos extázis természetes kísérőjeként jelentkeznek.⁵⁸

58 V. ö. erről: H óm an: A Szt. László-kori Gesta 104. 1.

Kétségtelen, hogy a *csodaszarvas*, *kardos ember*, *Csaba-magyarjai* mondái sem a *Gesta* írójának tudákos találmányai, hanem: az élő néphagyományból átvett mondai elbeszélések. Tudjuk azonban, hogy e mondák a *Gestában* még nem voltak hún-mondák. *Csaba-magyarja* ANONYMUSnál a X. században élt Zuárd (Szalárd) vezér történeti alakjához fűzve kerül elő, a *csodaszarvas* és *kardos ember* mondája a Szt. László-mondakör részei s már a Szt. László-kori *Gestában* a „kegyes király” nevéhez kapcsolódott. Eredetileg tehát, mindezek *magyar mondák* voltak és a hún-krónika írója csak a külföldi források hasonló hún-mondáinak hatása alatt hozta ezeket Attilával és a hunokkal kapcsolatba.

2. Flagellum Dei. Az „Isten ostora” kifejezés nyugati, még pedig a latin népek egyházi irodalmában gyökerező eredetén már THIERRY, majd PETZ GEDEON is rámutattak, anélkül, hogy krónikáink közvetlen forrását megjelölték volna.⁵⁹ DOMANOVSKY a hun-krónikában Attila címei közt szereplő „*metus vrbis, flagellum Dei*” kifejezésben az író által forrásul használt VITERBÓI GOTFRID hatását véli felismerni, mert közvetlenül ez után Attila jellemzésében is GOTFRID kifejezéseivel él.⁶⁰ Ki kell azonban emelnünk, hogy nemcsak GOTFRID, hanem a XI. századi *Gesta Ungarorum* közvetlen hatása, is felismerhető e kifejezésben, mely – mint láttuk⁶¹ – ANONYMUSnál és különösen a *Gesta Ungarorum*-ban oly időben fordul elő,⁶² mikor, GOTFRID (1185 k.) műve még ismeretlen volt nálunk.

E kifejezés és a hozzáfűződő gondolat forrását: kutatva, meg kell állapítanunk, hogy az egykorú irodalomban s általában a középkor, de különösen a világ végét váró X. század közfelfogásában a pogány magyarok a keresztények bűneit megbosszuló Isten haragjának eszközeiként szerepelnek. Már a magyarok első nyugati kalandozásain siránkozó levélíró így tünteti fel őket s a „*flagellum Dei*” kifejezést is többször használja. A keresztény hittelt együtt hazánkba jött francia és német szerzetesek révén ez a felfogás, sőt a kifejezés is korán meghonosodott. Már *Szt. István nagyobb legendájában* – tehát a XI. századi *Gestával* egykorú forrásban – megtaláljuk e felfogás határozott nyomait,⁶⁴ HARTVIKNál már magát a kifejezést is. A XIII. századi krónikás pedig

⁵⁹ V. «. Thierry: Attila-mondák. 31-34. 1. PETZ ici. m. 52-:13. 1. Le-g utóbb MORAVCSIK: A csodaszarvas mondája a byzánci írónál 1911. 17. 1. c nyugati kifejezés görög forrására is rámutatott.

⁶⁰ Kézai krónikája. 51--52. 1.

⁶¹ Ld. 9G. 1. és A Szt. László-kori *Gesta* 52. 1.

⁶² A *Gesta*t forrásul használó Lengyel-magyar krónika „*flagellum Dei*”-nek nevezi Attilát.

⁶³ M. Honf. Kútfői. 330. 1.

⁶⁴ Ungaros... de celo prospiceret. út quos ad nkiseevdas prevarieatioms christianorum de sedibus noturalibus . . . prius exciverat etc. FLORIANUS. I. 12. 1.

⁶⁵ Hungaros. quo christianorum flagellum quondam fuisse diffusum est. U. ott. I. 31. 1.

– nyilván a XI. századi *Gesta* nyomán – bizonyos büszkeséggel nevezi így a magyarokat és skytha őseiket.⁶⁰

A *flagellum Dei* tehát a X-XI. századi kereszténység közfelfogásában gyökerező jelzője a pogány magyaroknak, mely a *Gesta* írása idején, legalább is a papság körében, már hazánkban is ismeretes volt. A meghatározott forrásból való közvetlen átvétel feltevése eszerint felesleges, mert az író minden nyugati forrástól függetlenül is alkalmazhatta e közkeletű jelzőt Attilára. a magyar királyok harcos, pogány őse.

3. Attila városa, Ecilburg. A XI. századi *Gesta Ungarorum*-nak a hún-monda eddigi irodalmában legjobban megvitattott részlete az Attila városáról szóló hagyomány. A hún-krónika ezt a hagyományt a legendás Sicambriával és Buda meg öletésével hozta kapcsolatba, ANONYMUS és következőképpen a *Gesta* még mitsem tudtak erről. Az ő elbeszélésük szerint Attila a Duna mellett, a hévzitek felett talált római romokon erős kővárat épített, melyet a magyarok *Budavárnak* (Buduvár), a németek *Ecilburgnak* neveznek (cap. 1.). A honfoglalás leírása közben a varost rendszerint *civitas Athile regis* (c. XLVL, L., LII.) vagy *Ecilburg* (c. I., XLVIL, XLIX., L.) néven említi. ANONYMUS külföldi kortársai, LÜBECKI ARNOLD⁶⁷ a XII. század végén írt krónikájában és Ä.NSBERTUS⁶⁸ Barbarossa Frigyes szentföldi útjának (1189) közvetlen tapasztalaton alapuló leírásában *urbs Adtilenek*, illetőleg *Ecilburgnak* nevezik Budát (a későbbi Ó-Budát). Ugyanezt az *urbs Atile* kifejezést használja a XIII. századi hún-krónika. Ez adatokból kiderül, hogy *civitas* vagy *urbs Atilae* s vele a német *Ecilburg* is a XII. század végén élönyelvbeli elnevezése volt Budavárnak. Kétségtelen, hogy már a XI. századi *Gesta* írója is az élönyelvből vette azokat. Különben nem írhatná, hogy „a magyarok Budavárnak, a németek Ecilburgnak nevezik”.⁶⁹ Ezek szerint mindkét elnevezés használatos volt hazánkban már a XI. század végén, tehát előbb, semmint e nevet a német hőseposz igen határozatlan alakban, birtokragos személynévvvel (Etzelenpurc) említi.¹⁰ Ki kell emelnem továbbá, hogy az *Ecilburg – civitas (urbs)*

⁶⁸ Undo Romaos eos (t. i. Scitas) vocabant *flagellum Dei*, majd Lérlől: Nos sumus ultio summi *Dei*, vobis in *flagellum* destinati. Becsi Képes kr. cap. 11. és, XXXIII., u. így Budai kr.

⁶⁷ Inde ft. t. Gran) domnus imperátor a rege deductus est in urbem *Adtile* dictam, ubi... quatuor diebus venationi operam dedit. MG. SS. XXL 171. 1.

⁶⁸ ... qui rumtii prospero itinere circa aativitatem Domini apud civitatem Ugarie, que teutonic« *Ezlnburg dicitur*, ad regem Ungarie pervenerunt. Fontos novum Austriacarum. Scriptores. V. 40. 1.

⁶⁹ ANONYMUS és a hún-krónika szözerinti egyezése kétségtelenné teszi. hogy ez a passzus már a XL sz. ősforrásban is bent volt. L. fentebb –. 1. Nem állhat meg e szerint KAINDL feltevése, hogy *Ecilburg* nevet s általában a városalapítás történetét Anonymus toldotta volna be az ősforrás szövegébe (Studien Z. ungar. Geschichtsquellen. IX. 5. 1.), amit ő azért tart valószínűnek. mert az *Ecilburg* nevet a *Nibelungenlied*ből származtatja, noha HEINRICH régen kimutatta e származtatás tarthatatlanságát.

⁷⁰HEINEICH: Etzelburg és a magyar hun-monda.

Atile elnevezés mind a XI. századi *Gestában*, mind a XII-XIII. század fordulójáról való forrásokban egyszerű helynévként. *minden mondai keret nélkül* jelentkezik. Már HEINRICH GUSZTÁV rámutatott, hogy Ó-Budának: *Ecilburg – civitas Atilae regis* neve nem származhat a német mondából, mint azt HUNFALVY hirdette és KAINDL ma is hirdeti, hanem a hazai német városi lakosság élönyelvbéli hagyományára (HEINRICH szerint a magyar húnmondára) vezetendő vissza.⁷¹ Ez alapról kiindulva, BLEYER a XII-XIII. századi adatok alapján már feltette, hogy. *Ecilburg* másodlagos képződés, fordítása a magyar előhagyományban meggyökeresedett *Attila városának* (*civitas Athile*).⁷² Feltevését majdnem bizonyossá teszi a két név XI-XII. századi parallel használatának bebizonyulása, mert egyáltalában nem tehető fel, hogy az ezidőben még korántsem nagyszámú német lakosság nevezte volna I önkényesen – minden alap nélkül⁷³ – Budát *Ecilburgnak* s ezt a magyarok is átvették volna.

A *civitas Atilae regis* elnevezés kétségtelenül az uralkodóházra vezetendő vissza. A hun-magyar azonosság történeti hagyományát és Attila emlékét híven őrző Árpád-nemzetség a saját nemzetségi szállásföldjén levő római romok hatása alatt itt lokalizálta Attila pannóniai székhelyét, ezáltal is megerősítve a X-XI. században kialakult hagyományt, mely szerint ő az ország birtokában Attila örököse. Az Attilát *Etsel néven* ismerő, királyi védelem alatt élő bevándorolt németek-e nevet egyszerűen lefordították. A királyi hatalomtól kevésbé függő magyarság ragaszkodott a város történeti nevéhez s továbbra is Budavárnak nevezte. A királyi udvarban azonban – mint LÜBECKI ARNOLD és ANSBERTUS bizonyítják – az *Attila városa* (*urbs Attilae*) név is használatos volt.

4. A nőrablás. A magyarok történeti hún-hagyományának tárgyalása közben már rámutattam a történeti hun-hagyomány és a *Magyar, Dula, Bulár (Belár)* neveket fenntartó eredetmonda szoros összefüggésére. Ez az eredetmonda a XIII. századi húnkrónikában jutott korunkra; ANONYMUS nem ismeri. A húnkrónikában – mint láttuk – a XI. századi *Gestából* és általában s magyar hún-hagyománybóli átvett részletek teljesen összevegyültek az idegen írott forrásokból kölcsönzött történeti elbeszéléssel és a X-XI. századi magyar történetből a hún-korba átvettétt eseményekkel. Az ősi elemek kiválasztásában ezért a legnagyobb óvatossággal, sőt szkepszissel kell eljárunk. Az eredetmonda a húnkrónikából ismert alakjában semmiesetre sem ősi monda. *Hunor* alakja – ha ugyan nem *Hunugur* népnév emlékét őrzi – a *Magor* mintájára készült tudós képzés lehet, Az *alán* népnév és

⁷¹ HEIMUCII: id. m., PETZ: id. ni. 48-49. 1.

⁷² Századok, 1905. 750-752. 1.

⁷³ A német mondában a XII-XIII. század fordulóján írt Niebelunglied előtt nyoma sincs *Ecilburgnak*.

a csodaszarvas története⁷⁴ az író egyik fő külföldi forrására, JORDANES művére vezethetők vissza. Van azonban egy oly részlete, amely nem lehet kölcsönzés s ez a *nőrablásnak Magyar, Dula és Bulár* nevéhez tűzött mondája. Ez a monda sem a hunokkal, sem a magyarokkal kapcsolatban *nem, fordul elő külföldi forrásban*. De tudákos kitalálás sem lehet, mert a benne szereplő nevek közül *Belár* vagy *Bulár*⁷⁵ és *Dula*, a bolgár nép és a bolgár dinasztia neve, történetileg összetartozó ősi hagyományra visszavezethető fogalmak, melyekről a XIII. század végén élő magyar írónak tudomása nem lehetett,

A külföldi tudákoskölcsönzés és önkényes kitalálás lehetőségének megdőlte után is fennmarad a monda népi úton való kölcsönzésének lehetősége s evvel a feltevessel annál is inkább foglalkoznunk kell, mert a. nőrablással kapcsolatos eredetmondára – ha nem is gyakran – másutt is találunk példát.⁷⁶ Tudjuk azonban, hogy valamely mondának többhelyt, sőt egyetemesen való jelentkezéséből nem szabad mindig átvételre, mondavándorlásra következtetnünk. Vannak tipikus mondák, melyek egymástól távol álló népeknél és egymástól egészen függetlenül alakulnak ki- néha még a részletmotívumukban is bámulatos egyezésekkel – a társadalmi fejlődés analóg fokán egyetemesen jelentkező szokások és események hatása alatt. Ilyen esetekben csak a mondafenntartó népek *közvetlen* érintkezése esetén szabad átvételre következtetnünk.⁷⁷ Már pedig a nőrablás mondája határozottan a *tipikus mondák* csoportjába tartozik.

A nőrablás egyetemes szokása a pogány magyaroknál sem volt ismeretlen, bár azt jóval a honfoglalás előtt kiszorította a gyakorlatból a nővétel szokása. A monda kialakulása tehát természetes következménye az egykorú társadalmi viszonyoknak.⁷⁸ A mondakölcsönzés feltevése ez esetben, mikor hasonló mondának sem a szomszédos népeknél, sem a KÉZAI használt írott forrásokban nem találjuk nyomát, nem volna egyéb az összehasonlító módszer kritikátlan túlhajtásánál. E mellett azt sem szabad felednünk, hogy e mondának megvan a maga, történeti magva is a magyar nép finnugor és hún elemeinek keveredésében. A monda *idegen* fejedelmek és *idegen* nép lányainak elrablásáról szcjl. Fel; „, tehetjük, hogy ősi formájában – az uralkodó ogur-török (bolgár) nemzetségek hagyománya lévén – a meghódított finnugor nép nőinek elrablását tartalmazta. Idők folyamán azonban a mondatörténet egyetemes törvényei szerint ez a régi monda új elemekkel bővült, módosult. A régi események új hősök nevével kerültek kapcsó-

⁷⁴ L. fentebb 64-65. 1.

⁷⁵ V. ö. Anonymus LVII. cap.: terra Bular,

⁷⁶ Így pl. a latin-szabin keveredés emlékét nőrablás alakjában fenntartó római eredetmondában.

⁷⁷ V. ö. erről Grexa Helyes megjegyzéseit; id. m. 19-20. 1.

⁷⁸ Tagányi: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. 1919. 21-23. 1. V. ö. egyébként Petz id. m. 28-30., 1., Sebastyén id. m. 347-358. 1.

latba. A kétféle népelemből ethnikailag és nyelvileg teljesen egyseges néppé alakult magyarság tudatából kiveszett e régi összeolvadás emléke. Az V-IX. század folyamán a Pontus- és Volga-vidéki bolgár (*bulár, belár*) érintkezések, a bolgár fejedelmi házzal – a *Dulókka*, – kötött házasságok és az Árpád-nem őseinek, *Magyarnak*, emléke foglalta el helyét.⁷⁹ E mondaátalakulás eredménye, hogy a korunkra jutott eredetmondában a nép, illetőleg uralkodóház mindkét nemű ősei (egyik oldalon *Magyar*, a másikon *Belár* és *Dula* lányai) hunok, noha a keveredés emléke világosan fennmaradt. E monda fejlődésének ez újabb lépésében került bele *Attila* neve is, ki a bolgár királylajstrom szerint a *Dulok* őse volt. A magyarok és bolgárok történeti kapcsolatát figyelembevéve, a *Bulár* és *Dula* nevek szereplése az eredetmondában önmagában megcáfolja a népi kölcsönzés lehetőségét, mert ezek a nevek a XIII. századi keresztény magyarok előtt már egyáltalában nem lehettek ismeretesek.

Ezek szerint az Árpád-ház Attilától való leszármazásával együtt a bolgár Dulo-házzal való kapcsolatának hagyománya is ősi hagyománynak a nőrablás mondája pedig a genealógiai hagyomány körül kikristályosodott ősi mondának tekintendő. A monda történeti magva az uralkodóház később az egész nemzet névadó őseinek, *Magyarnak* vagy valamelyik leszármazottjának az Attilától származó *Dula*-nemezetség egy tagjával kötött házassága lehetett.

A monda forrását ily körülmények közt a XI. századi *Gesta Ungarorum*ban kell keresnünk. Sajnos, e kérdés eldöntéséhez ANONYMUST nem hívhatjuk segítségül. Ő – mint ezt sokszor idézett és magyarázott szavaiból⁸⁰ már több ízben megállapították – ösztönszerű tudós ellenszenvvel viseltetett minden népi énekkel, és mondával szemben. A Lél névéhez kapcsolódó kürtmonda hallgatólag, Botond konstantinápolyi kalandjának kifejezett mellőzése,⁸¹ a csodaszarvas- és fehérló-mondák és Botond mondái alakjának realizálása⁸² – kapcsolatban kijelentéseivel – eléggé meg-

⁷⁹ E kettős, egymást követő magyar-bolgár érintkezés és hatás egyik fontom bizonyítékát látja ZICHY a honfoglaláselőtti hún-bolgár kölcsönnyelvek két – idősebb és fiatalabb – rétegében. A fent vázolt mondafejlődési folyamatai, folytatódott tudakos úton a Lengyel-magyar krónikában, midőn a bolgárok helyébe az újhaza területén lakó szlávok léptek; L. alább 86. 1.

⁸⁰ Et si tam nobilissima gens Tlungarie primordia sue genera tionie et fortia queque facta eua ex faleis fabulis, rusticorum veL a garruln eantu ioculatorum quasi sompniando audiret, valde indecorum et eatis indecens eseeet. Ergo potius amodo de cert a scripturatum explanatione et aperta hystoriar-um interpretatione rorum veritatem nobiliter percipiat. Prologue. V. ő. még cap. XLII.

⁸¹ Sed quidam dicunt eos iviese ueque ad Coustantimopolim et portam au ream Constantinopolis Botondiura cum dolabro suo iueidisse. Sed ego, quia in nullo codice hystoriographorum inveni, uLsi ev falsio fabulis rusticorum audivi. ideo ad presuns opus ocribere non propooui. Cap. XLII.

⁸² A, csodaszarvas lényeges ismertetőjele *nyomtalan eltűnése* helymegjelölő szerepének betöltése után. Ily értelemben Eunor és Magyar, Géza és László szarvasai igazi csodaszarvasok. (Bécsi k. kr. II. és LIX. cap.) Viszont ANONYMUS nál ugyanez; a ezarvae a hely megjelölése után elesik Bors vezér nyilatól találva.

világítják tudós racionalizmusát és ettől irányított kritikai módszerét. Ez a racionális kritikája, teszi lehetetlenné, hogy az ő művéből biztos következtetéseket vonjunk a magyar nép egykorú mondakincsére. Abból, hogy valamely monda nála nincs meg, nem következik, hogy forrásában, a XI. századi Gestában se lett volna meg. E mellett az” eredetmonda kérdésében elfogadható tárgyi okát is tudjuk adni a mellőzésnek. Tudvalevő, hogy ANONYMUS a XI. századi *Gestánk* REGINO elbeszélésén – közvetve lehat. JUSTINUSON – alapuló leírását Scythiáról és a magyarok eredetéről átdolgozta és kibővítette az *Exordia Scythica* néven Tsmert középkori JUSTINUS-fcíronat alapján.⁸³ Ebből tudta meg, hogy a skythák őse Japhet fia Mágóg volt, kit azután a *Gesta Magor-jával* azonosított, az eltérés (Magor – Magog) mindössze egy betű lévén. Ez a forrása semmit sem tudott *Dularól*, *Bejáról* és a nőrablásról, ami éppen elegendő ok volt arra, hogy a tudós tekintélyeket, tisztelő s a mondákat amúgy is lenéző ANONYMUS a magyar *Gesta* mondai elbeszélését mellőzze. S hogy ez csakugyan így történt, arra bizonyítékokkal rendelkezünk.

KÉZAI műve előszavában a leghatározottabban szembeszáll JORDANESSel (illetőleg, mint ő tévesen írja: OROSIUSSal⁸⁴), cáfolva annak a hunokat fajtalan szellemektől származtató eredetmondáját. Ismerve KÉZAI kompilációs módszerét, kétségtelen.

(ANONYMUS XXXIV. cap.). Nála tehát megszűnt csoda-szarvas lenni s a csodaszarvas monda egyszerű vadászkalanddá realizálódott. V. ö. HORVÁTH SÁNDOR: A csodaszarvas. M. Nyelvőr, 1921. évi. 69-75.1. – A fehér lovon vett ország jellegzetes népies mondáját ANONYMUSnál a fejedelmi ajándékon (12 fehér, 16, 12 teve, 12 kun. rabszolga, 12 ruthén lány, 12 hermelinprém, 12 coboly, 12 aranyos palást) vett ország története váltja fel (XIV. cap.). A Botond-monda realizálásáról MARCZALI: A m. tört. kútfői. 68. 1. V. ö. még u. ott, 52. 1. AxoNYMUSnak ezt a racionális kritikáját és a néphagyománnyal ég népénekekkel szemben megnyilvánuló ellenszenvét, amiben egyébként legtöbb tudós kortársával találkozik, természetesen nem szabad oly szempontból bírálni, mint azt HUNFALVY, SERESTYÉN és mások is tették, szinte borzalmas képet festve a középkori „barát”-ról(?), aki megdöbbentő tudatlanságában és elbizakodottságában céltudatosan irtja ki és ferdíti el a történeti értékű, hagyományokat és tudatosan hamisítja meg a történetet. ANONYMUS sem barát, sem tudatlan, sem elbizakodott, sem hamisító, sem hagyományirtó nem volt. Kora tudományom, színvonalán álló, önálló ítéletre és kritikára törekvő, de egyszersmind határozott szépírói tehetséggel megáldott s a szépirodalmi szempontokra is ügyeimet fordító történetíró volt. még pedig a legjobbak közül való irodalmi szempontjai követelték meg az események kiszínezések részletezését, s bár forrásainak elbeszélését stílári okokból módosította, lényeges ténybeli megalapításaiakon és felfogásukon nem változtatott, kivéve, hogy – kortársai általános szokása szerint – saját korának viszonyaitól megtévesztve, néha anakronizmusokba esett. Mindenesetre sokkal magasabban áll – mind meg bízhatóság, mind Jrói tehetség dolgában – a hun-krónikát író KÉZAI SIMONNál. ki nem riadt vissza forrása felfogásának megváltoztatásától és fontos történeti események más korba való ültetésétől sem. V. ö. HÓMAN: Á Szt. László-kori Geeta 44- 59. 1.

⁸³ MG. Auctores ahtiquissimi XL, GOMBOCZ: A magyar őshaza és anemzeti hagyomány. Nyelvtud. Közlem. XLV. 142-144. 1., HÓMAN: A Szt. László-kori Gesta 45. 1.

⁸⁴ Tévedésének oka az, hogy JORDANES többhelyt hivatkozik művében OROSIUSRA (ut refect Orosius).

hogy ha nem lett volna más forrása a magyarok eredetére vonatkozóan, meglegedett volna az elbeszélés mellőzésével, de nem bocsátkoznék vitába,

E valószínűségi érv mellett azonban biztos nyoma is van a nőrablás ősi mondájának a XI. századi Gestát forrásul használó úgynevezett *Lengyel-magyar krónikában*. „E zavaros, de forrás-
Ikritikai szempontból igen becses műnek ANONYMUSSzal egykorú írója a magyarok pannóniai (nála sclavóniai) megtelepedésének és keresztény hitre térésének történetet írta meg a HARTVIK-
legenda; a XI. századi *Gesta Ungarorum* és lengyel források alapján. Forrásait a legnagyobb szabadossággal, értesítéseiket, a személyeket és kronológiát sajátosságosan összekuszálva használta fel.⁸⁵ Ebben a zavaros, Attila személyét Árpáddal, Szt. Lászlóval, tetteit későbbi eseményekkel összekeverő, de a *Gesta* más Íészármazóival számos részletben szószerint egyező műben azt olvassuk, hogy Attila győzelmei után Sclavoniába (Magyarország) visszatérve, gondolkodóba esett, visszatérjen-e keleti Magyarországra vagy itt maradjon? Végül is úgy határozott, hogy marad és katonáival együtt szláv és horvát lányokat vett nőül, ő maga a szláv hercegét.⁸⁶ E zavaros történet alapja kétségtelenül a XI. századi Gestában hagyományozott magyar eredetmonda volt, melyben nemcsak az idegen nők nőülvételük, hanem az őshazától való elszakadásnak motívuma is megvan. A történetet azonban a Lengyel-magyar krónika írója – módszeréhez híven – Attila korába és Magyarország területére helyezte át s az előtte érthetetlen Dula, tlelár neveket mellőzve a szláv fejedelmet tette helyükbe.

Ezek után még azt kell tisztáznunk: általában véve feltehetőn-e, hogy a pogány magyaroknál ily mondai elbeszélés századokon át fennmaradt? Tekintet nélkül arra a némelyek álta,] ,még ma is vitatott kérdésre, vajjon a pogány magyaroknál a hivatásos énekmondók, vagy maga a nép volt-e az énekek és mondák fenntartója,⁸⁷ *hősdalaik, történeti tárgyú mondáik* mindenesetre voltak. Nemcsak a honfoglaló magyar néphez hasonló, sőt nála alacsonyabba kultúrfokon álló más népeknek – köztük a hunoknak PmsKostól említett és más török népeknek ma is élő – hasonló népénekei,⁸⁸ hanem közvetlen forrásadatok és a régi énekeknek a krónikákban áttisztított maradványai is ezt bizonyítják.⁸⁹

⁸⁵ Módszeréről és a XI. századi Gestához való viszonyáról HUMAN: A Szt. László-kori Gesta. 37-41. l.

⁸⁶ Cum aliter ... post 25 aīnorum curriculum ab egretisu terre eue orientalis Ungarie computasset. ... quid agere deberet. cogitare cepit... hoc ei bontan visum est consilium, si uxores Sclavas ac Chruatas copularet. ... mieis nunciis accepit a principe Sclavorum filiam ... et copulavit sibi eam in uxorem similiter fit exercitus eius de eadem tribu uxoribus copulatus est. ENDLICHER. 64. l.

⁸⁷ A két ellentétes álláspont kifejtését lásd SEBESTYÉN: A m. honfoglalás mondái. I. 105-154. 1. KIRÁLY id. m. 28-34. 46-53.]

⁸⁸ Ld. fentebb 51-52. l.

⁸⁹ Még az énekmondók kérdésében túlzottan szkeptikus állásponton álló

E hősi énekek a X.-XI. században természetesen főleg a honfoglalás és kalandozások korából vették társukat. Hőseik Álmos és Árpád mellett, sőt azokat is elhomályosítva, Lél, Vérbulcs és Botond, a X. századi hadjáratok diadalmas, később szerencsétlen véget ért hősei voltak:⁹⁰ Ezek az új dalok szorították ki mindinkább az őshazában énekelt hősdalokat, köztük a Magyar és Attila személyéhez és kortársaihoz kapcsolódó, őket és tetteiket mondai elbeszélés keretében megéneklő hősi énekeket.

Az utóbbi évtizedekben fellendült összehasonlító folklore-kutatások legnevezetesebb eredménye az a megállapítás, hogy a történeti hősök nevéhez és az események emlékéhez az élő hagyományban rendszerint, sőt – mondhatjuk – törvényszerűen kapcsolódnak a mondai elemek. S éppen ezek a száraz tényeket kiszínező mondai részletek bizonyítják a történeti nevek és Hagyományok fennmaradását. Pusztá nevek és események emléke hamar kivész az írástudatlan nép tudatából, költői elbeszélés keretében azonban századokon át fennmaradhat emlékük.

Fentebb kiemeltem már, hogy a mondák életkora tekintetében legszkeptikusabb kutatók sem vonták és nem is vonhatják kétségbe azt, hogy egy-egy történeti név és fontos esemény emléke századokon át fennmarad a nóphagyományban.⁹¹ Kétségbevonják azonban, hogy századokon át változatlanul fennmaradhat az ily történeti nevekhez és eseményekhez fűződő mondai elbeszélés. Bár ennek ellenkezőjére sok más, a mondák többszázados életkorát bizonyító példákat lehet felhozni,⁹² mindenesetre gondolkodóba eshetnének, ha csakugyan e mondának hét évszázadon át (453-tól a XIII. század végéig) való változatlan fennmaradását kellene bizonyítanunk. Láttuk azonban, hogy a nőrablás ősi mondája, mely talán már a Kr. előtti századokban, de mindenesetre az V. század közepe előtt kialakult, nem volt, nem is lehetett azonos a korunkra jutott eredetmondával. E monda szereplő közül Attila (†53), Magyar (?528 körül) Belár-Bulár a bolgár népnek az V. század vége előtt ismeretlen neve és Dula, az V-IX. századi bolgár uralkodóház nevea, a VI. század előtt nem kerülhetett a magyar eredetmondába. Ennek kialakulását, illetőleg a nőrablás ősi mondájának új történeti személyek nevével való felfrissítését és átalakulását tehát legkorábban a VI. századra tehetjük. Magyarnek és Dula, Belár lányainak kalandjában a Magyar-törzs vezetőnemzetsége és a bolgár Dula dinasztia közt az V-IX. század folyamán kötött házasság emlé-

KIRÁLY is határozottan elismeri ezt (id. π. 105-106, 112, 114. 1.). noha a történeti adatok nagyrészt szkeptikus kétkedéssel utasítja vissza.

⁹⁰ A bizonyító adatokat ld. SEBESTYÉN: JT. 57-218. 1., KIRÁLY id. m. 36-105, 114. L

⁹¹ KIBÁLY id. m. 74-77. 1. maga hozza fel Márkó királyfi és a X. Századi Digenis Akritas példáját, kinek neve máig is él a néphagyományban. A dél szláv és totár dalok XV-XVI. századi hőseiről ld. fentebb 51-52. 1.

⁹² V.ö. GREXA id. m. 55. 1. a germán- és breton-mondák életkoráról.

két kell látnunk, s mivel e házasság emléke a mondában már az őskorba visszavetítve, az ősi nőrablás mondájába illesztve maradt fenn, nagy a valószínűsége annak, hogy ez a monda ma ismert alakjában csak a VI-VIII. században alakult ki. Feltéve, hogy feljegyzése a XI. század végén a *Gesta* írója által történt, mindössze *három-, usque ötszázados*, ha a VI. századi legkorábbi időpontot vesszük fel, *maximálisan is csak ötszázados* életkorról van szó. A szkeptikus KIRÁLY GYÖRGY szavait idézve – „a nagy iörténeti események emlékét őrző népies mondák, vagyis a népköltészet történeti elemeinek életkorára vonatkozó kutatások azt bizonyítják, hogy a nép történeti emlékezete rendkívül fogyatékos; primitív népeknél alig halad meg öt-hat generációt, félig civilizált népeknél, amelyeknek a régi magyarok tekintendők, alig félezer évet”.⁹³ Eszerint még a mondák életkoráról legszkeptikusabban ítélő állásponttól sem lehet kétségbevonni, hogy a nőrablással kapcsolatos magyar eredetmonda a magyarok honfoglaláselőtti mondakincséhez tartozott,

Mindezt összefoglalva, eredményképpen megállapíthatjuk, hogy *a nőrablás mondája a magyar nép, illetőleg az Arpád-nemzetség honfoglalás előtti eredetmondája s hogy a hun-magyar azonosság, az Attilától való leszármazás és a bolgár Dulo-házzal való rokon kapcsolat történeti hagyománya ez eredetmonda keretében, naiv elbeszélés vagy hősi ének alakjában öröklődött át a keresztény magyarokra. A XI. századi Gesta írójának, aki a mondat először feljegyezte, ez a mondai elbeszélés keretébe foglalt őm történeti hagyomány volt a forrása. Lényegében a nőrablás mondája sem hun-monda, hanem a magyar népnek, illetőleg az Arpádtiemzetségnek ősi eredetmondája. Ez a monda tartotta azonban fenn a hun-származás ősi történeti hagyományát s az evvel összefüggő Magyar, Dula, Belár és Attila neveket s ezért jogosan nevezhetjük a magyarok ősi hun-mondájának.*

5. Isten kardja. A nőrabláson kívül az ősi magyar eredetmonda részének látszik még Isten kardjának középkori hazai forrásainkból hiányzó mondája. Attila kardjának történetét a XI. század ki.váló német krómkása, HERSFELDI LAMBERT, mondja el az 1071. év eseményei során. Szerinte I. András özvegye ajándékozta Attila kardját hálából Nordheimi Ottó bajor hercegnek, aki 1063-ban segítségére volt Salamonnak a magyar trón visszaszerzésében. A kard Ottótól Merseburgi Lipóthoz került, ki 1071-ben e kardjába bukva halt meg.⁹⁴ E szerencsétlenséggel kapcsolatban LAMBERT – JORDANES nyomán – elbeszéli az *Isten kardja* korábbi történetét,

HUNFALVY⁹⁵ s utána jóegynéhányan⁹⁶ ebből arra következ-

⁹³ Id. m. 73. 1.

⁹⁴ Mon. Germ. SS. V. 135-136. 1.

Magyarország ethnographiája. 298-299. 1.

⁹⁵ Petz id. m. 50-52. L, Bleyer id. h. 609-610. 1. Heller Bernát: Isten kardja. Ethnographia XXIII. 1912. 324-325. 1.

tettek, hogy itt tulajdonképpen LAMBERT tudákos meséjével állunk szemben, ki a hunnal azonosnak tartott magyar nép királyának kardját önkényesen azonosította Attilának JORDANESnél leírt égi kardjával. E felfogással szemben történétíróink határozottan kétségbevonják annak lehetőségét, hogy LAMBERT alaptalanul ily imaginárius becszet tulajdonított volna a magyar királyné ajándékanak. Kétségtelennek tartják, hogy a kard eredetéről szóló monda a magyar királyi család környezetéből került LAMBERThez, ki – olvasott ember létére – hozzáfűzte JORDANESnek azt bizonyító elbeszélését.⁹⁷

A hun-hagyomány történeti értékét tagadó MARCZALI éppen LAMBERT alapján állapítja meg, hogy a hún-hagyomány a XI. század második felében már „hivatalosan el volt ismervé” hazánkban.⁹⁸ GREXA helyesen állapítja meg, hogy a kard feltalálásának történetét ugyan JORDANESTől vette LAMBERT, de amit e kard XI. századi történetéről – Salamon anyjáról, Nordheimi Ottóról stb. – mond, az vagy „közszájon forgó történet volt, vagy maga LAMBERT költötte”. Ez utóbbi feltevés sikerült cáfolata után sorra veszi a kardmondának a skytha, hún, kaukázusi és más keleti népek körében való elterjedtségét bizonyító forrásadatokat és meggyőző érveléssel fejtegeti a monda keleti eredetét, amire nézve egyébként a koronatanú PRISKOS rhelor, aki – saját bevallása szerint – Attila udvarában értesült Isten kardjának feltalálásáról.⁹⁹

LAMBERT elbeszélésének magyar eredete ellen rendszerint avval szoktak érvelni, hogy a XIII-XIV. századi krónikások nem említik és csak századokkal később kerül újra elő oly íróknál, (THURÓCZI, BONFINI, OLÁH), kiknél a külföldi forrás használata nyilvánvalónak látszik.¹⁰⁰ Ez a mellőzés azonban mitse in bizonyít. A XI. századi *Gesta* írójának, az Árpád-házi Béla-ág krónikása lévén, még ha tudott is róla, megvolt az oka, hogy mellőzze a kardmonda leírását, hiszen a legendás kard az Árpád-ház idősebb ága kezéről, András özvegyének jóvoltából idegen kézre került. A magyar királyi házat és krónikását tehát ez idő óta nem érdekelte a *Grestában* dicsőített Bélával és Szt. Lászlóval kapcsolatba nem hozható, az ő kezükre nem került ősi fegyver, minek jelentőségét éppen az adja meg, ha a király birtokában van. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy LAMBERT szentföldi útja alkalmával, 1058-ban személyesen is járt Magyarországon,¹⁰¹ tehát *közvetlenül* is érintkezett magyarokkal. Nem szükséges tehát az 1063-ban megajándékozott Nordheimi Ottóban

⁹⁷ PAULER: A in. nemz. története. 2. kiad. I. 112. 431-432. I. MARCZALI Kútfők. 51. L. Magyarország története. II. 74. 1.

⁹⁸ U. így KAINDL: Studien. IX-XII. 50. 1.

⁹⁹ GREXA id. m. 18-27. 2.

¹⁰⁰ PETZ és BLEYER id. b.

¹⁰¹ MG. SS. V. 160. 1.

keresünk⁹⁰ a magyar hagyomány közvetítőjét, mert arról az író már korábban közvetlenül is értesülhetett.

A LAMBERTnél említett kard¹⁰³ hun eredetének XI. századi mondáját – ezek szerint – az Árpád-ház hagyományának kell tekintenünk. Kérdés azonban, honnét került ez a hagyomány az Árpád-nemzetséghez, mert e korban már feltehető volna a tudós kölcsönzés is. A XI. században azonban nálunk az Attila csodás kardjáról megemlékező PRISKOS, PROKOPIUS és valószínűleg JORDANES művét sem ismerték. Nyoma legalább nincsen. Előbbi kettő később sem került hozzánk, utóbbi csak a XIII. század végén, mikor KÉZAI alaposan ki is aknáta, de éppen a kardmondát mellőzte, mert az Árpád-ház 1063-ban elajándékozott kardjának emléke teljesen elveszvé, annak magyar, szempontból nem tulajdonított fontosságot.

PRISKOS rhetor elbeszélése, ki *közvetlen* hallomásból értesült Attila udvarában *Isten kardjának* feltalálásáról,¹⁰⁴ a magyarok Kaukázus-vidéki őshazájának szomszédságában HERODOTOSTól egészen a XII. századig, a székely földön a XIII. századig kimutatható kardkultusszal és a keleti kardmondákkal¹⁰⁵ egybevetve, *valószínűvé teszi, hogy Isten kardjának a mondája keleti.*

A hún örökség volt az Árpád-nemzetség XI. századi hagyományában. Mindazonáltal számolnunk kell azzal a feltevéssel is, hogy a kard-monda csak az új hazában, a X-XI. század folyamán kapcsolódott az Árpád-nem Attila-hagyományához. GIÉXÁnak a XIII-XIV. századi székely kardkultuszra támaszkodó fejtegetései alapján feltehető ugyanis, hogy Isten-kardjának emléke a székelyek hún-hagyományában is ólt¹⁰⁰ s hogy azt a magyarok a székelyektől kölcsönözték, kiknek ajkán a kései középkorban is ólt e monda. Az Árpád-ház XI. századi és a székelyek kardmondájának összefüggése azonban nem egészen világos. Míg amott a kard lényeges ismertetőjele, hogy az uralkodó király birtokában van, a kardmondát felelevenítő XV-XVI. századi írók, THURÓCZI, BONFINI és OLÁH MIKLÓS, kik GREXA szerint az élő székely hagyomány nyomán indultak, mitsem tudnak erről, sőt e motívumot hasonlóval sem pótolják. Mindannyian csak Attila történetében szólnak a JORDANESTől is ismert kardról, melynek feltalálását álomlátás előzi meg. Itt tehát az irodalmi kölcsönzés gondolata sem „valószínűtlen, mely esetben nem függ össze sem a XI. századi mondával, sem a székelyekkel. Ez a kérdés mindenesetre még tisztázásra vár.

6. A székely Csaba-monda. A hun-krónikában. megtartott Csaba-monda elemzése során szó volt a Csaba, nevét fenntartó XIII7 századi székely közmondásról. A vizsgálat eredménye-

¹⁰² GBEXA id. m. 2-3. I

¹⁰³ Ld. fentebb 31. I.

¹⁰⁴ SZABÓ KÁROLY: Kisebb tört. munkái. I. 46. 1.

¹⁰⁵ HELLER id. h. 336-340. GREXA id. m. 18-22. 26. 1.

¹⁰⁶ Id. m. 18-26. 1.

képpen megállapítottam, hogy e közmondás alapján egyáltalában nincs jogunk arra a föltevésre, mintha a XIII. századi székelyek közt a hún származás hagyománya egy ma még ismeretlen tartalmú Csaba-monda keretében maradt volna fenn. A székely közmondás felemlítése mégis gondolkodóba ejthet, vajjon nem egy ily élő monda adott-e okot Csaba-magyarjainak, Ed és Edömén népeken és a székelyeknek, illetőleg e három különböző népelem hagyományainak összevegyítésére? Alaposabban meg kell vizsgálnunk, vajjon KÉZAI nem tudott-e egy a székely nép ajkán élő s a hun eredet hagyományával kapcsolatos Csaba-mondáról s a közmondást nem ezért idézi-e, mintegy okát adva, miért kapcsolja össze a székelyek hún-hagyományát Ed és Edömén csatlakozásának történeti hagyományával s mindkettőt Attila nevével. E feltevésre bizonyára jogot ad a székely nép ajkán századokkal később még élő Csaba-monda. De megengedi ezt a feltevést a székelyek XI. századi történeti hun-hagyományának ismerete is, mivel a népek eredetére vonatkozó hagyományok rendszerint valami monda keretében szoktak fennmaradni. Ezek alapján vitatható, hogy Csaba – mint a székely eredetmonda hőse – már a XIII. században ólt a nép tudatában s a KÉZAI idézte közmondás éppen e mondára céloz.

Az bizonyos, hogy századokkal később a Csaba-monda csakugyan élt a székely nép ajkán, de ennek létezését csupán kései, újkori adatok bizonyítják s a Csaba-mondakör összes elmei – a *Csaba-íre*, *Hadak útja* stb. – sokkal korábban jelentkeznek a magyar-mondában, még pedig – mint GREXA kimutatta – a hún-krónika fentebb tárgyalt más mondáihoz hasonlóan Szent László alakjához kapcsolódva.¹⁰⁷ Az újkori székely Csaba-monda ezek szerint *eredetiben magyar* mondának látszik. Ugyanezt tudjuk a székely közmondásban említett, de a XI. században még Zoárd magyar vezér népeként szereplő görögországi „Csaba-magyarjai”-ról. A rendelkezésünkre álló forrásokból tehát teljes bizonyossággal csak az állapítható meg, hogy *a székely nép egy a XIII. században nála már közmondásban emlegetett Csaba nevű hős nevéhez a magyar nép mondáiból is ismert tipikus mondai történeteket fűzött s hogy a XV-XVI. században ez a székely mondahős már hűn hősként szerepelt a köztudatban.*

Arra nézve, hogy a hún-székely azonosság hagyománya a XIII. században vagy korábban csakugyan egy ismeretlen tartalmú Csaba-monda keretében élt a székelyek emlékezetében, forgásainkban semminő pozitív bizonyítékot nem találunk. E feltevés főbizonyítéka, a KÉZAI-tól említett közmondás, tekintettel KÉZAI SIMON már ismert módszerére, csupán arról tanúskodik, hogy a székely néphagyomány megőrizte egy Csaba nevű hős emlékét, de hogy ezt Attila fiának tartotta volna, arra semmi bizonyítékunk nincs. Az a tény, hogy a, székely nép egy régi Csaba nevű hőséről

¹⁰⁷ GREXA id. m. 27-37. l.

beszél, bár e Csaba hún voltáról semmit sem tud, éppen elegendő volt KÉZAI-nak arra, hogy a forrásából hunnak ismert székely nép közmondásában szereplő Csabát megtegye Attila fiává. A X. századi Zoárdot, Kadochát stb. ugyanily könnyű szívvvel tette meg hún hősöknek a német mondában Aldrian néven szereplő Ardarik gepida királyt Attila fiának.

Mіндеzt összefoglalva megállapíthatjuk, hogy habár Csaba személye már a XIII. században foglalkoztatta a székelyek képzeletét, s később mint hún hős élt a székely mondában, a székelyek ősi Csaba-mondájának kérdését mai eszközeinkkel eldönteni nem tudjuk. Az ősi székely Csaba-monda első történeti jelentkezését s egy X. századi magyar történeti eseménnyel való összevegyülését, vagy pedig csupán a magyar hagyományból székely hún-mondává alakuló Csaba-monda első csiráját kell-e látnunk a KÉZAI idézte közmondásban? Erre ma biztos választ nem adhatunk. Az azonban kétségtelen, hogy XI-XIII. századi forrásainkban e közmondásnak s az újkori Csaba-mondának ismert elemei egytől-egyig, sőt maga a Csaba név is *magyar* mondákként tűnnek fel. még pedig sokkal korábban a székely néphagyományban való jelentkezésüknél.

*

Fejtegetéseink végső eredményeképpen megállapíthatjuk.. hogy középkori forrásaink nem jogosítanak fel arra a feltevésre, mintha a XI-XIII. századi magyarok ajkán- akár egységes költői kompozíció, akár egymástól független népénekek alakjában – Attila és hunjai nevéhez fűződő ősi húnmondák vagy éppen egész mondakör élt volna. Ily terjedelmű magyar hún-monda létezését semmi sem bizonyítja. A hún-krónika írójának az az eljárása, hogy a hun-történet egyhangúságát külföldi forrásokból és a magyar mondakincsből átvett mondai részletekkel színezte ki, ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Ha, mint valószínű s mint a XI., respective a XIII. századig élő hagyományként megőrzött eredetmonda bizonyítja – a korábbi századokban éltek is a magyar nép ajkán Attila alakja körül kikristályosodó mondák, ezek a honfoglalás, kalandozások ée királyság korabeli események és hősök körül kialakult újabb, mondák – a fehérlő-monda,, Lel-Bulcsú-Botond-mondakör. Szt. László-mondakör – mellett már a IX-XI. században teljesen háttérbe szorultak. Az újabbkori történeti személyek neve és tetteik emléke a mondatörténet egyetemes szabályai szerint mindinkább kiszorította a néptudatból a régi hősök – köztük Attila – emlékét. Valószínű azonban, hogy az új hősök nevéhez kapcsolódó új mondákban nem egy ősi, keleti mondai motívum” maradt fenn és valószínű, hogy a történeti hun-hagyomány a nép ajkán időnként új meg új költői és mondai elemekkel bővült, illetőleg a nép ajkán korábban mátt személyekkel kapcsolatban élő mondákkal társult. A jelek – mint láttuk – arra mutatnak.

hogy a székely Csabamondának kialakulása is ilyen későbbi fejlemény, és hogy a kelenföldi csatából eltorult krimhildi csata hagyománya is így alakult ki.

Ennyi az, ami a korunkra maradt írott források alapján történettudományi módszerrel a magyar hún-mondáról megállapítható. A hún-krónika és a többi kútfők forráskritikai vizsgálata egy szép illúziótól fosztja meg a magyar tudományt. Az eredményt nehezemre esik kimondani, mert a vizsgálattól ennek éppen az ellenkezőjét vártam.

Hún-monda abban az értelemben s oly terjedelemben, mint folkloristáink és filológusaink nagy része hirdeti, nem élt, illetőleg bebizonyíthatatlan, hogy élt volna a magyar nép ajkán. A hun-krónikában fenntartott mondák vagy tudákos eredetűek, vagy pedig a hunokkal önkényesen kapcsolatba hozott magyar-mondák. E veszteségért azonban kárpótol bennünket az ősi történeti hún-hagyomány, a hún nemzetiségi tudat létezésének és a hagyományt fenntartó gyönyörű eredetmonda hitelességének bebizonyulása.

Minden törekvés, mely akár az összehasonlító folklóre módszerével, akár más úton, többet akar kiolvasni a hún-krónikából, csak tetszetős hypothesisekre vezethet, de helyálló tudományos eredményre nem. Kívánatos volna, hogy folkloristáink a mondatörténeti szempontból ért éktelen, tudákos hún-krónika energiafogyasztó, pozitív eredményekkel nem kecsegtető s ezért meddő hypothesiseket szülő, ismételt vizsgálata helyett erejükét és tudásukat a krónikákban fenntartott középkori magyar mondakincs alapos és módszeres vizsgálatára fordítsák. E téren nagy és szép feladatok várnak megoldásra. Az egyes mondák provenienciájának, „népi vagy tudákos, pogány vagy keresztény eredetének, speciálisan magyar, kölcsönzött vagy tipikus jellegének megállapítása kultúrtörténeti szempontból is igen nagyfontosságú volna, Ezt a feladatot azonban történészek nem oldhatják meg a folklóre-kutatók támogatása és alapvető munkássága nélkül.

FÜGGELÉK

I. A hún-krónika és Anonymus Gestájának hűntörténeti egyezései.

Hún-krónika.¹

(7. l.) Nemroth . . . duos filios, scilicet *Hunor et Magor* . . . generavit, ex quibus *Huni sive Hungari* sunt egressi.

(35. l.) *Almus*, qui fuit Eleud, *qui fuit Ugek*, qui fuit Ed, qui fuit Chaba, *qui fuit Atile*, qui fuit Bendekuz, . . . qui fuit Bor. *qui fuit Hunor*, qui fuit Nemroth, qui fuit Thana, *qui fuit Japhet* . . . [Attila örökségének visszafoglalása a hún-krónika alapeszméje. V. ö. 32—33 l. és 35 l.: De secundo ingressu].

(11. l.) Unde Romani eos [t. i. *Scithas*] vocabant *flagellum Dei*.

(14. l.) . . . [Huni] egressi de *Scithia* . . . ad Tysciam pervenerunt . . . Eo tempore *Pannoniam* . . . (16. l.) Romani sunt devicti . . . totoque exercitu *Romano interempto ac fugato*.

[23. l.] *Atila* . . . Sicambriam Pannonie civitatem intravit, in qua propriis manibus Budam fratrem suum interfecit . . . Nam Sicambriam suo nomine fecerat nominari *Budavara*. Et quamvis *Atila rex Hunis* ac aliis gentibus possuisset interdictum, ut *eadem civitas non Budavara, sed Urbs Atile vocaretur*, Teutonici interdictum formidantes *Ecilburg eam vocant, id est Urbem Atile, Hungari* (KÉZAI: *Huni*) vero interdictum non curantes, *adhuc eam O-Budam usque hodie vocant et appellant*.

Anonymus.

(1. cap.) Primus rex Scithie fuit *Magog filius Japhet* et gens illa a *Magog* rege vocata est *Magor*. *A cuius progenie regis descendit . . . rex Athila* . . . Longo autem post tempore *de progenie eiusdem . . . descendit Ugek, pater Almi ducis* . . .

(V.) Tunc elegerunt sibi querere terram Pannonie quam audierunt fama volante terram *Athile regis* esse, *de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat*.

LVI. cap. *Deus per eos* [t. i. *Hungaros*] furoris sui *flagellum* propinasset.

(I.) rex *Athila* A. D. incarnationis CCCCLI-o de terra *Scithica* descendens cum valida manu in terram *Pannonie* venit et *fugatis Romanis regnum* obtinuit.

Et regalem sibi locum constituit iuxta Danubium supra Calidas aquas et omnia antiqua opera, que ibi invenit, renovari precepit et in circuitu muro fortissimo edificavit, que *per linguam Hungaricam dicitur nunc Budovar* et a *theothonicis Ecilburgum* vocatur.

(XLVI. stb.): *civitatem Athile regis* . . .

¹ A hún-krónikát a *Budai Krónika* szövegével *Podhradczky* kiadásából (*Chronicon Budense*. 1838.) idézem.

(18. l.) *Atila . . . rex Hungarorum* (KÉZAI, *Bécsi Képes*: Hunorum) . . . *flagellum Dei*.

(31. l.) Remanserunt autem ex Hunis virorum tria millia, qui . . . ad Erdeel intraverunt, non se Hungaros (KÉZAI: Hunos), sed Siculos alio nomine vocaverunt. *Isti enim Siculi Hunorum sunt residui*, usque ad alium Hungarorum adventum, in campo prefato (Chiglamezei) commorantes, dum enim Hungaros in Pannoniam redire cognovissent . . . *eis occurrerunt*, conquestrantes simul Pannoniam regionem.

(24. l.) *Pannonie civitates . . . servire ipsi Atile renuentes, dimissis armentis, transierunt in Apuliam. Vlachs, qui ipsorum coloni extitere ac pastores, remanentibus sponte in Pannonia.*

(32. l.) Exterminata itaque multitudine filiorum regis Atile, tandem Pannonia remansit sine rege decem annis, *Vlachs*, Grecis advenis, Messianis, Teutonicis, *Sclavis exulibus remanentibus tantummodo in Pannonia*, qui Atile serviebant. *Surrexit post hec* quidam princeps Suetibolug filius *Moroth* [KÉZAI és *Bécsi Képes*, Kr. subiugando *Bulgaris Messianisque*] . . . cepitque in Pannonia dominari. [KÉZAI és *Bécsi K. Kr.*] Tradunt quidam, quod Hungari *Morot* non *Zuatapolug* in secundo eorum reditu in *Pannonia* reperissent principantem.

(XX.) *Athile regis, qui flagellum Dei* dicebatur.

(L.) . . . *et omnes Siculi, qui primo erant populi Athyle regis, audita fama* *Usubuu obviam pacifici venerunt . . . Et ante exercitum in prima acie contra Menu-Morout* pugnaturi ceperunt.

(IX.) *Terram Pannonie . . . habitarent Sclavi, Bulgari et Blachii ac pastores Romanorum*, quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie parcebantur.

[V. ö. XI. ugyanígy, de részletesen s itt.]

Terram . . . inter Thisciam et silvam Igfon . . . *preoccupasset sibi dux Morout*, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menu-Morout. . . .

II. A hún-krónika és a XI. századi Gesta Ungarorumra visszavezethető magyar történet szövegegyezései.

Hún-krónika.

(10. l.) *Scithia regio . . . situm habet et extendit versus orientem* ab uno latere *Ponto Aquilonari* . . . de occidente *fluvius Etul, id est Don*.

Scithia in tria regna dividitur . . . scilicet in Bascardiam, Dentiam et Mogoriam.

Togora . . . in paludes discurrens.

(8. l.) *peragratis paludibus . . .*

Anonymus.

(1.) *Scithia . . . terra est, que Dentu-Moger* dicitur *versus orientem*, finis cuius ab *aquilonali* parte extenditur usque ad *Nigrum Pontum*. A tergo autem habet *flumen, quod dicitur Thanais* cum *paludibus* magnis . . .

[RICARDUS: . . . in Gestis Ungarorum . . ., quod esset alia Ungaria maior.]

[TAMÁS: de regione sua, que *Mageria* nuncupatur . . .]

(11. l.) *Scite nulli imperio, nec etiam Macedonico, aliquo tempore sunt subiecti.*

Et pro tanto vocamus eos *Demptos* . . .

(16. l.) . . . *usque hodie* ipsum regnum possidere dioscuntur . . .

(7. l.) . . . eorum posteritas Persiden inhabitant regionem . . .

(8. l.) . . . pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam.

(10. l.) . . . in gentem validissimam crescere ceperunt, *nec eos capere* ipsa regio poterat aut nutrire.

(14. l.) . . . *multiplicati* sunt Huni in Scitia, ut arena in littore maris . . . congregati in unum, inter se *capitaneis constitutis* . . . *occidentales* regiones invadere decreverunt. (KÉZAI 57. l.: capitaneos seu duces vel principes inter se prefererunt) *Costituentes* nihilominus inter se *rectorem* unum, nomine Kadar . . . , *qui lites sopiret dissidentium*, fures et latrones ac malefactores castigaret. . . .

(14. l.) Tunc omnes capitanei simul, uno animo, unoque *consilio egressi de Scitia*, intrantes tandem Bessos et Cumanos Albos, deinde *Sosdaliam* (KÉZAI így, Budai: Susdalos), *Rutheniam* (Budai: *Ruthenos*) et terram Nigrorum *Cumanorum intravere*. Abinde *egressi* usque ad *Tysciam* (KÉZAI: Tyse flumen) pervenerunt. Qua quidem regione circumspecta, concorditer placuit omni ceteri ulterius non incedere cum uxoribus et armentis. *Cum uxoribus enim et bigis et suis tabernaculis . . . descenderunt.*

(l.) *Scithica gens a nullo imperatore fuit subjugata . . . Alexandrum Magnum . . . etiam turpiter fugaverunt.*

Homines vero, qui habitant eam, vulgariter *Deutu-Moger dicuntur usque in hodiernum diem.*

[RICARDUS . . . priores Ungari . . . et *hodie* sunt pagani . . . ad orientem essent, ubi essent penitus ignorabant.]

[TAMÁS: propter raritatem hominum erat habilis animalibus alendis.]

(XLIV.) . . . visa fertilitate et ubertate illius loci . . .

(l.) . . . habentes animalia multa . . .

(l.) . . . *multitudinem* populorum inibi generatorum *nec alere* sufficebat, *nec capere* . . . (l. és V.) Quapropter . . . *constituerunt* ut a natali discederent solo, ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, (V.) armis et bello querere non cessarunt. Tunc ipsi septem . . . intellexerunt, quod . . . Ergo libera voluntate et communi consensu . . . elegerunt sibi *ducem* ac preceptorem . . .

(LIII.) . . . omnes primates regni sui (t. i. Zulte) communi consilio et pari voluntate quosdam *rectores* regni sub duce prefererunt, *qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contentionesque sopirent*. Alios autem *constituerunt ductores exercitus*, cum quibus diversa regna vastarent.

. . . *Omnes* primates . . . communi consilio . . .

(VII.) septem principales persone *egressi sunt de terra Scithia* versus occidentem . . . donec in Rusciam, que *Sosdal* vocatur venerunt . . . terram *intraverunt*, que vocatur *Susdal*.

(VIII.) Postquam autem ad partes *Ruthenorum* pervenerunt dux de Kyeu . . . duces *Cumanorum* . . . in adiutorium postulavit. . . . In civitatem Kieu *intraverunt* . . . duces *Ruthenorum et Cumanorum* . . .

(15—16. l.) pervenit tandem in *Zaz-halm* . . . transmeando *Danubium* vel . . .

(16. l.) . . . exercitus *Romanorum* . . . *Romani* sunt devicti . . . totoque exercitu Romano *interempto* ac fugato.

. . . perrexit versus Tolnam civitatem . . . (que) *est in Austria* . . .

(17. l.) Tunc Huni Atilam . . . *super se regem prefece- runt*, qui primo unus de capitaneis habebatur.

(17. l.) ipse Budam fratrem . . . (KÉZAI: *super diversas exterarum nationes*)

principem *constituit* ac *rectorem* . . .

(18. l.) Amabatur ab extranea natione . . . linguarum ideo *diversarum nationes* . . . *ad eum confluebant*, quibus liberaliter *proposse* affluebat . . . mirabiliter etiam a *suis timebatur* . . .

(18. l.) Tabernacula quidem variis modis . . . habere consueverat operata, unum tamen habebat sic celebre ac solemne . . . columpne . . . eius ex auro laborate . . . Sed et sua *maristalla* . . . *diversarum patriarum equis*, replebatur . . .

(IX.) . . . *rogaverunt* Almu, ut . . . in terram Pannonic descenderent . . . ibi confluerent . . . Danubius et *Tyscia* . . .

(XI.) *egressi sunt* de Kyeu . . .

(XII.) . . . *una cum cognatis et famulis ac famulabus* . . . *sunt egressi* in terram Pannonic.

(XIV.) . . . et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui videntes fertilitatem terre . . . de fluminibus *Thiscie*.

(XLVI.) a civitate Atthile regis usque ad *Centum Montes* . . . castra metatus est iuxta *Danubium* versus *Centum Montes* . . .

(XLVIII.) . . . contra *Romanos* milites . . . milites *Romanorum* . . . *interfecerunt*. Reliqui vero . . . *fuga lapsi sunt* et . . . *in terram Teutonicorum* properauerunt

(LI.) . . . *Romanos fugatos* esse . . .

(V.) Tunc septem principales persone . . . *ducem* ac preceptorem *super se* habeant . . . *elegerunt* sibi ducem et preceptorem, Almu . . .

(VI.) . . . Septem virorum nomina . . . Almu etc.

(LIII.) . . . dux Zulta . . . primates . . . quosdam *rectores* . . . prefece- runt . . . alios autem *constituerunt* ductores . . . eum quibus *diversa regna* vastarent . . .

(XLVI.) . . . multi hospitem *confluebant ad eum* (t. i. Arpad).

(XLIII.) . . . et vicine nationes . . . *confluebant ad ducem Arpad* (V. ö. LVII. Taksonyról.)

(XII.) . . . habitatores . . . *timuerunt valde* . . . eo quod audierant Almu de genere Athile regis descendisse.

(V. ö. XX., XXXIX., XLIV.)

(XLIV.) dux Arpad . . . precepit facere egregios domos ducales et omnes equos suos . . . ibi (t. i. ad insulam) introductos pascere precepit . . .

(19. l.) Banerium quoque regis Atile . . . *similitudinem Asturis* in capite habebat cum corona, Quod signum Hungari . . . usque tempora ducis Geyche, filii Toxun, in exercitu semper communium gestavere.

[KÉZAI. 62. l. . . similitudinem avis . . . , que hungarice *Turul* dicitur. V. ö. KÉZAI 72. l.: Arpad filius Almus, de genere *Turul*.]

(19. l.) . . . *commisso prelio* . . . *diebus paucis* ultra *Tisciam* cum *uxoribus* *permanserunt*. Et hoc facto rex Atila solemnem *curiam* fecit congregari.

(20. l.) Huni amplectentes *consilium*, exercitu statim proclamato, egressi . . . primo . . . Illiricos dicitur invasisse . . .

(25. l.): *curiaque* celebrata . . . in *Corinthiam* . . . pertransivit.

(25. l.) *egressus* de Pannonia in *Corinthiam*, *Stiriam* et *Dalmatiam* . . . pertransivit tandem apud urbem *Salonam* et *Spoletum*. *Mari Adriatico* se coniunxit, ambasque urbes fecit *concremari*.

(26. l.) . . . demum in *Foro Julii* destruxit civitatem, *abiunde* in *Marchiam* *intrans Longobardie*, *Tervisium*, *Paduam*, *Veronam*, *Brixiam*, . . . *Mediolanum* . . . *etc. aliasque plures urbes* . . . suo dominio subjugavit.

(27. l.) Interea rex Atila ad Apuliam exercitum suum destinavit, constituens ipsi exercitui capitaneum *Zoard*, ex tribu *Zoard* oriundum qui

(31. l.) . . . Chaba ex uxore . . . de *Corosminia* . . . genuit *Edemen* et *Ed*. . . *Siculi* . . . dum Hungaros iterato in *Pannoniam* redire cognovissent, in *Rutheniam* eis occurrerunt, (tévesen a széke-lyekről, Ed és Edumen helyett) conque-

(III.) Ab eventu divino nominatus *Almus*, quia matri eius . . . apparuit divina visio in *forma asturis* . . .

(XL.) *adepta victoria*, . . . usque ad *Cur-tueltou* (a *Tisza* mellett!) . . . *manserunt* ibi iuxta silvam *Gemelsen XXXVIII. diebus* . . .

(XLIV.) De insula *Danubii* . . . Et constituerunt ut ducalis esset *insula*, et unusquisque nobilium personarum suam ibi haberet *curiam*.

Dux vero *Arpad* et sui nobiles *permanserunt ibi cum famulis* et famulibus a mense *Aprilis* usque ad mensem *Octobris*. Et dimissis ibi *uxoribus suis*, communi *consilio* constituerunt, ut . . . et *contra Carinthios* bellum promoverent.

(XLII.) . . . hinc vero egressi usque *ad mare* pervenerunt . . . et civitatem *Spaletensem* ceperunt et totam *Croatiam* sibi subjugaverunt.

(XLIV.) Et *contra Carinthios* bellum promoverunt ac in *marciam Lombardie* se venire prepararent.

(LIII.) . . . Accepta licentia a duce *Zulta* cum exercitu *Caranthino* decreverunt. Et *per Forum Julii* in *marciam Lombardie* venerunt, ubi *civitatem Paduam* cedibus et *incendiis* . . . devastaverunt. Ex hinc intrantes *Lombardiam* multa mala facere ceperunt.

(XLIV.) . . . mitterent exercitum contra *Glad* ducem . . . Ad hoc autem missi sunt *Zuardu* et *Cadusa*

(VIII.) *De Rutenia* . . . VII duces *Comanorum* contra *Almum* venerunt . . .

(X.) Prenominati duces *Cumanorum*, scilicet *Ed*, *Edumen* . . . *etc.* . . . se sua sponte *Almo* duci subingaverunt. Tunc hi VII duces *Cumanorum* cum uxori-

strantes simul *Pannonie regionem*... Ex isto etiam Chaba . . . procreati sunt filii *Edemen et Ed*, quorum Edemen . . . in *Pannoniam* per se cum maxima multitudine ex cognatione patris et matris sue, introivit . . . Ex isto etiam Chaba *Abe generatio* verissime est exorta.

(31. l.) Fugit ergo Chaba . . . in *Greciam* . . . et quamvis retinere voluisset . . . non permansit . . . Chaba . . . uxorem ex ea [*Scitia*] non duxit, sed de *Corosmenia* . . . Siculi Chabam in *Grecia* periisse putaverunt . . . unde vulgus . . . tunc redire debeas, quando Chaba de *Grecia* revertitur. —

(32. l.) Exterminata itaque multitudine filiorum regis *Atile*, tandem *Pannonia* remansit sine rege decem annis, *Vlachis, Grecis advenis, Messianis Teutonicis, Sclavis* exulibus remanentibus tantummodo in *Pannonia*. [*KÉZAI*; qui vivente *Ettela* populari servitio sibi serviebant.]

(25. l.) *Vlachis qui ipsorum extitere* . . . *pastores, remanentibus* . . . in *Pannonia*

(32. l.) Surrexit post hec quidam princeps *Svetibolug, Morothi filius* [subiugando *Bulgaris* *Messianisque* . . .]

Hún-krónika.

(8.) *Peragratis paludibus, pro armentis* nutriendis ipsam *conspexerunt* opportunam.

(9.) *Regio Meotida* . . . *fluviis curretibus, herbis, silvis, piscibus, bestiis et volucribus* copiatum.

bus et filiis suis necnon cum magna multitudine in *Pannoniam venire* concesserunt.

(XI.) . . . necnon duces *Cumanorum unacum cognatione* et famulis . . . egressi sunt.

(XII.) . . . necnon duces *Cumanorum unacum cognatis, famulis* . . . egressi in terram *Pannonie* . . .

(XXXII.) Dux *Arpad* in *Silva Matra* dedit terram magnam *Edunec et Edumene* . . . ex quorum progenie . . . rex *Samuel descendit*, qui pro sua pietate *Oba* vocabatur.

(XLIV.) *Zuardu* licentiam concessit liberam in *Greciam* eundi . . . (XLV.) . . . *Zuardu* in eadem terra duxit uxorem et populus ille, qui nunc dicitur *Soba Mogera*, mortuo duce *Zuard* in *Grecia* remansit.

(IX.) . . . in terra *Pannonie*, que primo *Athile* regis terra fuisset . . . quam terram *habitarent Slavi, Bulgarii, et Blachii ac pastores Romanorum*.

(XXXIX.) Dux *Salanus* cum adiutorio *Grecorum et Bulgarorum* . . .

(XLVIII.) . . . *Romani* . . . in terram *Theotonicorum* properaverunt . . .

(XI.) . . . terram . . . preoccupavisset sibi dux *Morout*, cuius nepos dictus est ab *Hungaris Menu-Morout* . . .

Budai krónika magyar történeti része.

(37. l.) In *Erdeel* . . . *pecora sua* recreaverunt, audientes terre utilitatem de *inhabitoribus* et quod . . . terra melior non esset in mundo partibus illis, miserunt nuncium . . . , ut iret et totam terram *conspiceret* . . . vidit locum amenum ac . . . terram bonam et fertilem, fluvium bonum ac pratosum; placuit ei.

(9.) *Quinque annis ibidem immobili-
liter permanserunt, anno vero sexto
exierunt . . .*

(10.) Scitia in tres partes dividitur . . .
in . . . *Mogoriam* . . .

(14.) *Anno Domini 328. . . congregati
in unum inter se capitaneis (sex) consti-
tutis, . . . Constituentes nihilominus
inter se rectorem unum . . . De centum
enim et octo tribubus decies centena
millia, scilicet de unoquoque genere
decem millia armatorum virorum eli-
gentes.*

. . . *egressi de Scitia, intrantes tan-
dem Bessos et Cumanos Albos, deinde
Sudalos, Ruthenos* terramque Nigro-
rum \Cumanorum intravere, abinde
egressi usque ad *Tysciam pervenerunt.*

Qua quidem *regione circumspecta,
concorditer placuit* omni cetui ulterius
non incendere *cum uxoribus et armentis.*

(16. l.) Huni *Danubium* transfretan-
tes Macrini et Detrici exercitum, *in
campis* commorantem crudeliter truci-
darunt.

Experientes in prelio precesso ani-
mositatem Romanorum et armorum
paraturam, resarcito *exercitu, versus
Toluam civitatem*, ubi se inimici eorum
collegerunt, Huni perrexerunt. *Contra*
quos Detricus et Macrinus *in Cezmaur*
dicitur occurrisse

Videns autem Detricus . . . altera die
perrexit versus Tolnam civitatem, que
. . . civitas est *in Austria* . . .

Ex qua enim *invasione* Detricus acer-
batus, exivit contra Hunos in campum
Tarnokvelgy pugnaturus, qui *commi-
tendo proelium*, Hunos fertur *devi-
cisse*, cum suorum maximo interitu et
periculo. Ex Hunis vero, qui remanse-
runt, *fugerunt ultra Tysciam. Kevaque*

(54. l.) *per sex annos* eorum arma,
equos meliorare curaverunt. *Anno deinde
septimo . . .*

(35.) Eleud . . . *in Mogor* genuit fi-
lium . . .

(36.) *Anno Dom. 888. . . .*

(37.) deliberato communi consilio
*septem capitaneos inter se prefece-
runt* et in septem exercitus sunt divisi, ita
ut unus quisque exercitus . . . : habebat
triginta millia virorum armatorum . . .
Ex centum itaque et octo tribubus . . .
ducenta et tria millia virorum arma-
torum sunt egressi, familiarum numero
non apposito.

(36.) *ingressi sunt Pannoniam, trans-
euntes enim regna Bessenorum, Albo-
rum Cumanorum, Sudaliam et civi-
tatem Kyo nominatam.*

(37.) in Erdeel . . . terreis castris pre-
paratis *pro uxoribus et rebus suis*
conservandis . . . cum quieverunt et
pecora sua recreaverunt audientes terre
utilitatem . . . miserunt nuncium . . . ,
ut iret et *terram conspiceret . . . pla-
cui ei.*

(39.) Illi . . . *prope Danubium* per-
venerunt et *in campo* pulcherrimo . . .
pugnam inierunt . . .

(V. ö. 80. l.) Rex Aba hiis auditis . . .
inflammatus ira, congregatoque *exercitu*
magno, *invasit Austriam* et Bavariam
et ex utraque parte *Danubii* . . . tulit
itaque spolia eorum, et plurimos cap-
tivos ex eis secum trahens a flumine,
quod vocant *Treysama*, pertransivit
captivando *usque civitatem Tulnam*,
in qua pernoctavit . . .

(84. l.) Caesar itaque armatus . . .
venit in Marchiam Austrie . . . invasit
fines Hungarie *commisso igitur prelio*.
. . . acriter pugnatum est. Sed tandem
Cesar . . . obtinuit victoriam. Aba vero
rex *devictus, fugit versus Tysciam* et
in villa quadam in serobe . . . iugulatur.

capitaneus interficit . . . Huni . . . Keve capitaneum . . . subterraverunt, locumque illum . . . Keveháza vocaverunt.

Ex Detrici . . . exercitu . . . ducenta et decem millia corruerunt.

. . . a mane usque ad nonam preliantes Romani sunt devicti. Ubi et Macrinus mortuus est . . . totoque exercitū Romano interempto ac fugato.

(17. l.) Et ipse (t. i. Attila) Budam fratrem suum de flumine Tyscia usque Don principem constituit ac rectorem.

(20. l.) . . . deinde Constantie regnum transivit cui *Sigismundus rex* occurrit circa Basiliam . . . quem cum gente tota conterens, suo dominio subjugavit. *A loco autem illo egressus, iuxta Renum Argentinam civitatem* obsedit, quam . . . ipse Attila expugnavit diruendo murum eius . . . eadem civitas *non Argentina sed Strosburg vocaretur* . . . Amoto igitur exercitu de Argentina Luxonium, *Bizantium*, Chalon, Masticon, Ligonem, *Burgundiam* et Lugdunum destrui fecit civitates usque terram.

(19. l.) Rex Atila ad Zeuuen solennem curiam fecit congregari, in quam Detricus de Verona cum *principibus Germanie accedens* . . . *suggessit regi* . . .

(30. l.) *Detrici* vero ac aliorum *principum Alemannie* astutia . . . *communitas in partes diversas est divisa*. Ita quidem, ut quidam Chabam Atile filium ex *Grecorum imperatoris* . . . filia, alii vero Aladarium *ex Germanie principissa* . . . regem sibi preficere nitebantur.

Sanior vero pars Hunorum dum Chabe adhēsisset, Detricus autem et externa natio cum paucis Hunis Aladario.

(CORNIDES-codex 91. l.) *Alba rex . . . interfectus est prope villam. Alba, penes Tysciam.*)

Ex Teutonicis . . . *infinita corruit multitudo.*]

(39. l.) . . . dux sepedictus [t. i. Suetibolug] *in fugam se convertit* . . . et pro timore in Danubium se iactavit, in quo . . . *suffocatur*.

(104. l.) Rex Andreas et frater eius Bela dividerunt regnum in tres partes, quarum . . . *tercia pars in proprietatem ducis est collata.*

[(75. l.) Vilhelmus . . . fuit frater *Sigismundi regis Burgundorum* . . .]

(55. l.) . . . Francosque orientales, id est *Burgundos demoliti* . . .

(57—58. l.) *abinde* Reno transpassato Lotoringensem ducatum igne et gladio vastaverunt, ubi circa *Strozpurg* [*Bécsi képes: que in latino dicitur Argentina*] in quodam prelio . . .

Inde vero Galliam atrociter affligentes . . . Metense, Treverense et Aquisgranense territoria igne devastarunt.

(82. l.) caesar . . . rediit *Bizantium*, quod est oppidum Burgundie . . .

(47. l.) Geysa dux . . . necessarium habuit desiderium suum divulgare . . . *principibus Christianis*, quo audito . . . *personaliter adiorunt* . . .

(50. l.) generatio Gut-Keled . . . per Petrum regem sunt adducti *de castro Stoph* . . . in duas *partes divisa fuit*, quidam ducibus, quidam vero Salomoni et specialiter *Vid* . . . (140. l.) *suggerebat regi* . . .

(139. l.) *Imperator Grecorum* misit nuncios ad Geisam ad firmandam amicitiam . . .

(122. l.) Rex Salamon . . . accessit ad socerum suum *imperatorem Teutonicorum*.

... tam durum *prelium commissum* est, ut ... quod si *Teutonici occisionem, que per Hunos facta est* ...

Postmodum vero Detricus *per traditamentum Chabam fecit superari* ... vix 15 millia ex parte Chabe remanserunt, aliis Hunis ... *totaliter deletis et occisis*.

Hún-krónika.

capitanei Welá (vagy *Bela*) *Keve* et *Kadicha filii Chele* (?) de genere *Zemeyn*.

capitaneus *Zoard* ex tribu *Zoard*

Buda (történeti *Bleda* helyett) de genere *Érd*

Kadar de genere *Torda*.

(144. l.) *Duces ... ac totus exercitus Hungarorum, qui erant cum eis ...*

(143. l.) *Marchart dux Teutonicorum cum comite Vid instigaverunt regem, ut ducem expugnaret ...*

(145. l.) ... cum autem *prelium commissum est* ...

Ceduntur Teutonici, fugiunt Latini ... et cadunt ante Hungaros ...

(143. l.) *Salomon duces auxilio traditorum superavit ...*

(150. l.) in prefato prelio ... *maior pars milicie regni Hungarie dicitur eoruisse ... tot millia interfectorum ...*

Anonymus, illetőleg a Budai Krónika magyar történeti része.

Béla rex ...

(AN. XLIV.) castrum *Keve*. B. 142. l. urbs *Keve*.

(AN. XXXIII.) ... *filios avunculi sui Hulec* (?), *Zuardum* et *Cadusam* [*Szemény-re: KARÁCSONYI: M. Nemzets. III. 57.*]

(B. 43. l.) capitaneus *Leel* ... ex isto *Zoard* oritur *generatio*.

(B. 72., 78. l.) *Buda* barbatus, filius *Egyruh*. (91. l.) *Buda* et *Devecher* ...

(AN. XIX.) ... a cuius progenie *Turda* episcopus descendit ...

Genus Torda (ld *KARÁCSONYI: M. Nemz. III. 115. és 76—78. l.*)

[*Kádár-ra* v. ő. *PAIS: M. Nyelv. 1921 163. l.*]

III. A hún és magyar történet szerkezeti egyezései.

Budai krónika

Anonymus.

Hún történet.

Magyar történet.

(3—7. l.) *Genesis*.

(35—36. l.) *Genealogia*.

I. *Scythia* leírása.

(8—12.) *Őshazák*.

(35.) *Őshaza* említése.

Genealogia.

Scythákról.

(14—15.) *Kapitányválasztás* (36—37.) *Kijövetel és kijövetel Scythiából, és kapitányválasztás.*

III—VI. *Almos* választása. *Hét vezér* felsorolása.

(15—17.) Honfoglalás.	(38—40.) Honfoglalás.	VII—XII. Kijövetel.
(17—18.) Királyválasztás. Attila jelleme.	(40—43.) Hét kapitány felsorolása.	XIII. Árpád fejedelemsége. XIV—LII. Honfoglalás. — (ld. VI.)
(18.) Jövevényekről.	(46—54.) Jövevényekről.	XLIII. XLVI. LVII. Jöve- vényekről
(19—28.) Attila nyugati harcai.	(54—60.) Nyugati kalandozások.	L. és LIII—LVI. Nyugati kalandozások.
(28—33.) Attila halála és a birodalom feloszlása.	(61. l.-tól) A pogány Ma- gyarország bukása. Sz. István	LVII. Taksony uralkodása; az ország megállapítása.

IV. A hún-krónika viszonya forrásaihoz.

JORDANES.	Magyar történet.	Hún-krónika
	A XI. sz. Gesta leszármazóinál.	(Budai krónika szövege.)
(XXIV. c.) Huius ergo gentis. ut assolet, <i>venatores</i> . dum in ulteriori Maeotidis ripa venationes inquirunt, animadvertunt quomodo <i>ex improviso cervae se illis obtulit</i> , ingressaque paludem nunc progrediens, nunc subsistens, indicem se viae tribuit. <i>Quam secuti venatores paludem Maeotidam</i> . . . pedibus transiere. Mox quoque, ut Scythia terra ignotis apparuit, <i>cervae disparuit</i> . . . Illi vero . . .	(Budai krónika 151. l.) <i>Geysa rex cum fratre Ladislao</i> . . . starent iuxta Vaciám . . . <i>apparuit eis cervus</i> . . . cepitque <i>fugere coram eis</i> versus silvam . . . dum milites . . . sagittarent, proiecit se in Danubium et <i>eum ultro modo non viderunt</i> . . . ibi locum demonstravit, ut ecclesiam hic edificimus . . .	(8. l.) <i>Hunor et Magor</i> Nemroth essent primogeniti . . . accidit autem dierum una <i>venandi causa</i> illos perexisse, quibus in deserto cum <i>cervae occurrisset</i> , in <i>paludes Meotidas illam insequentem</i> , <i>fugit ante eos</i> . Cumque ibi <i>ante eos prorsus evanuisset</i> , diutius requisitam <i>nullo modo invenire poterunt</i> . Peragratis paludibus.
. . . admiratione inducti terre Scythica . . . <i>ad suos redeunt</i> . . . persuasaeque gente sua . . . ad Scythiam properant . . .	(ANONYMUS. XXXIV.) Borsu cum militibus . . . cum equitarent iuxta fluvium Gron. <i>cervus fuga lapsus, ante eos</i> . . . ascendit. <i>quem</i> Borsu celerrimo cursu <i>persecutus</i> , ictibus sagittarum interfecit . . . et cum montes . . . <i>aspexisset</i> , in memoriam duxit. ut ibi castrum construeret.	
	(ANONYMUS. XIV.) . . . habundantiam omnium <i>bestiarum et piscium copiam</i> . . . (Lengyel-magy. kr.) . . .	<i>pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam</i> . Deinde <i>ad patrem redeuntes</i> , ab ipsa licentia impetrata . . .

- (V. c.) Scythia . . . ad flumina Tyram, Danastrum . . . etc. . . per omnem Meotidis ambitum . . . ab arctos circumdatur oceano a meridie Persida . . .
- Scythia . . . magnis opinatisque ambitur fluminibus.
- (ANONYMUS. I. c.) Scythia terra . . . multitudinem populorum inibi generatorum nec alere sufficiebat, nec capere. Homines vero, qui habitant eam vulgariter Dentu Moger dicuntur usque in hodiernum diem.
- (ANONYMUS V.) Tunc septem principales persone . . . ducem ac preceptorem super se . . . elegerunt sibi Almus.
- (VI.) . . . septem virorum nomina : Almus . . .
- (LIII.) . . . dux Zulta . . . quosdam rectores . . . prefecerunt . . . aliis autem constituerunt ductores . . .
- (Budai kr. 104. l.) Rex Andreas et frater eius diviserunt regnum . . . tertia pars in proprietate animalium, volucrum ac bestiarum silvestrium maxima multitudine . . .
- (SPALATÓI TAMÁS) . . . propter raritatem hominum erat habilis animalibus alendis . . .
- (ANONYMUS. XLIV.) . . . visa fertilitate et ubertate illius loci . . .
- paludes Meotidas intraverunt. Regio quidem Meotida Perside provincie est vicina, quam undique . . . pontus giro vallat, fluviiis currentibus, herbis, silvis, piscibus, volucris et bestiis copiat.
- (8. l.) in paludibus Meotidas, . . . in gentem validissimam crescere ceperunt, nec eos capere ipsa regio poterat, aut nutrire . . . Scitia regione explorata . . . ipsam patriam intraverunt permansuri. Regnum ipsum, dum adissent. Alprosueros, qui nunc Pruteni nominantur, in eo habitantes invenerunt. Quibus deletis et expulsis aut occisis usque hodie ipsum regnum possidere dinoscuntur.
- (11. l.) pro tanto vocamus eos Demptos.
- (17. l.) Tunc Huni Atilam, filium Bendekuz, consuetudine Romanorum, super se regem prefecerunt, qui primo unus de capitaneis habebatur. Et ipse Budam fratrem suum de flumine Tyscia usque Don principem constituit ac rectorem, vocarique se faciens regem Hungarorum.
- Titulum siquidem suum tali sub forma scribi faciebat : Atila Dei gratia filius Bendekuz, qui
- (XXXV.) Atila patrè genitus Mundzucco . . . cum Bleda germano Hunnorum successit in regnum . . . Bleda . . . qui magne parti regnabat Hunnorum . . .
- (XXXIV.) Atila, Hunnorum omnium dominus et paene totius Scythiae gentium solus in mundo regnator . . .

- (IV.) *Gothos* . . . Scythas eos . . . asserit appellatos . . .
- (VI.) Tanausis, *rex Gothorum* . . . *regi Medorum* . . . subditos fecit.
- (XXXV.) *Erat namque superbus incessu, hic atque illuc circumferens oculos, ut elati potentia . . . forma brevis, lato pectore . . . teter colore . . . etc.*
- VITERBÓI GOTFRID.
- (Pantheon) *metus orbis, flagellum Dei* . . . superbus *incessu, oculos furiosos* circumferens . . . forma *brevis, pectore lato* . . . *colore tetro* . . . etc.¹
- . . . *Sicambri* . . . in Hungaria²
- (Speculum) nova urbs *Sicambria*³
- (Pantheon) His diebus *Attila Hunorum rex occiso fratre suo Bleda* . . .
- JORDANES.
- (XXXV.) *Bleda enim fratre fraudibus perempto . . . universum populum sibi adunavit . . .*
- tatem *ducis* est collata.
- (ANONYMUS XX.) *Attile regis, qui flagellum Dei* dicebatur.
- est nutritus in Engaddi, nepos magni Nemrothis, *rex Hunorum, Medorum et Gothorum, metus orbis terre et flagellum, Dei.*
- Erat enim rex Attila colore teter, oculis furiosis, elatus incessu, pectore lato (Kézai:) statura brevis . . . etc.*
- (ANONYMUS I.) *Athyla* . . . regalem sibi locum constituit . . . *que per linguam Hungaricam dicitur nunc Budavar et a Theothonicis Ecilburgu vocatur.*
- (23. 1.) *Atila* . . . *Sicambriam* Pannonie civitatem intravit, in qua propriis manibus *Budam fratrem suum interfecit* . . . Nam *Sicambriam* suo nomine fecerat nominari *Budavara* Atila . . . posuisset interdictum . . . *Teutonici* interdictum . . . formidantes *Ecilburg* eam vocant, id est urbem *Atile, Hungari vero* interdictum non curantes, adhuc etiam *O-Budam usque hodie vocant* et appellant.

¹ MG, SS. XXII. 178. 1.

² U. ott 140. 1.

³ U. ott 62, 64. 1.

⁵

TARTALOMMUTATÓ

	Lap
<i>BEVEZETÉS.</i> A hún-kérdés története és megoldásának módszere	5
A) <i>A MAGYAROK IWN-HAGYOMÁNYA.</i>	
1. Kézai Simon hún-krónikája. ..	23
2. Anonymus és a Szent László-kori Gesta IJngarofum hún történeti adatai	29
3. A hún-magyar azonosság gondolata a IX-XI. századi külföldi forrásokban ..	33
4. Az azonossági gondolat eredete	43
5. A magyarok történeti hun-hagyománya	51
6. A magyar hún-hagyomány kibővülése a IX-XI. Században	56
1. A székelyek hun-hagyománya	56
2. Az öröklés jogcíme	58
3. Attila pannóniai harcai	59
4. Pannónia lakói a hun-birodalom bomlása után	59
B) <i>A MAGYAR HÚN-MONDA.</i>	
1. Kézai hún-krónikájának mondai elemei	63
1. A csodaszarvas	64
2. Ecelburg és Buda megöletése	65
3. Az aquilejai gólyák mondája	67
4. Attila és a pápa találkozása. A kardos ember mondája	67
5. Attila turulos címere	68
6. Martianus álma	68
6. Berni Detre és Krimhild csatája	68
8. A Csaba-monda	73
2. A magyar hún-monda	79
1. Csodaszarvas Kardos ember. Csaba-magyarja	79
2. Flagellum Dei	80
3. Attila városa. Ecelburg	81
4. A nőrablás	82
5. Isten kardja	88
6. A székely Csaba-monda	90
<i>FÜGGELÉK.</i>	
I. A hún-krónika és Anonymus hún történeti egyezései	95
II. A hún-krónika és a XI. sz. Gesta Ungarorumra visszavezethető magyar történet jzövegegyezései	96
III. A hún és magyar történet szerkezeti egyezései	103
IV. A hún-krónika viszonya forrásaihoz	104